

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’NİN DIŞ BORÇ SORUNU VE DIŞ BORÇLARIN
TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ**

112007

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Niyazi GÜMÜŞ

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM BAKANLIĞI
BORÇ MANTASYON MERKEZİ

Enstitü Anabilim Dalı : İKTİSAT

112007

Bu tez 25/09/2001 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selim SİMSEK

Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Selim İNANÇLI

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Haluk YILDIZ

Jüri Üyesi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLolar LİSTESİ	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
GİRİŞ	1
1. DIŞ BORÇLARLA İLGİLİ GENEL KAVRAMLAR	4
1.1. Borç Kavramı ve Dış Borcun Tanımı	4
1.2. Dış Borçlara İlişkin Kavramlar	8
1.3. Dış Borç Çeşitleri	10
1.3.1. Vadelerine Göre Dış Borçlar	11
1.3.1.1. Kısa Vadeli Dış Borçlar	11
1.3.1.2. Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar	11
1.3.2. Alındığı Kaynağa Göre Dış Borçlar	12
1.3.2.1. Devletler Arası Borçlanmalar	12
1.3.2.2. Uluslararası Kuruluşlardan Borçlanmalar	12
1.3.2.3. Özel Finans Kurumlarından Borçlanmalar	13
1.3.3. Borç Alanın Statüsüne Göre Dış Borçlar	13
1.3.3.1. Kamu Borçları	13
1.3.3.2. Özel Sektör Borçları	13
1.3.4. Geri Ödeme Şekillerine Göre Dış Borçlar	14
1.3.4.1. Dövizle Ödenecek Dış Borçlar	14
1.3.4.2. Milli Parayla Ödenecek Dış Borçlar	14
1.4. Dış Yardım Kapsamında Verilen Dış Borçlar	15
1.4.1. Kalkınma Kredileri	15
1.4.1.1. Proje- Program Kredileri	16
1.4.1.2. Serbest ve Bağlı Krediler	17

1.4.1.3. İhracat Kredileri.....	18
1.4.1.4. Borç Ertelemeleri ve Refinansman Kredileri	19
1.4.2. Teknik Yardımlar	20
1.4.3. Bağışlar.....	20
1.4.4. Askeri Yardımlar.....	21
1.5. Gelişmiş Ülkelerin Dış Borç Verme Nedenleri.....	21
1.5.1. Politik ve Askeri Nedenler.....	21
1.5.2. Ekonomik Nedenler	22
1.5.3. Kültürel ve Tarihi Nedenler	23
1.5.4. İnsancıl ve Ahlaki Nedenler	23
1.6. Dış Borç Sağlayan Uluslararası Kuruluşlar	23
1.6.1. Uluslararası Para Fonu (IMF)	24
1.6.2. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)	24
1.6.3. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC).....	26
1.6.4. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA).....	27
1.6.5. Avrupa Yatırım Bankası (EIB)	28
1.6.6. Avrupa Para Anlaşması (EMA)	28
1.6.7. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD).....	29
1.6.8. İslam Kalkınma Bankası (IDB)	29
1.6.9. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü.....	30
1.7. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunu	30
2. TÜRKİYE’NİN DIŞ BORÇ SORUNU VE BORÇLARIN SEYRİ	35
2.1. Osmanlı İmparatorluğu’nda Dış Borçlar	35
2.2. 1923-1960 Döneminde Dış Borçlarımız	39
2.3. 1960-1980 Döneminde Dış Borçlarımız	43
2.4. 1980’den Günümüze Dış Borçlarımız.....	46
2.4.1. 1980-1990 Dönemi Dış Borçlarımız	46
2.4.2. 1990’dan Günümüze Dış Borçlarımız	53

2.5. Rasyolar	61
2.5.1. Toplam Dış Borç/GSMH	61
2.5.2. Toplam Dış Borç / İhracat	63
2.5.3. Dış Borç Servisi / İhracat	65
2.5.4. Faiz Servisi / İhracat.....	67
2.5.5. Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri.....	68
2.5.6. Toplam Döviz Gelirleri / İthalat.....	69
2.5.7. İhracat / İthalat.....	71
2.5.8. Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri	72
2.5.9. Dış Borç Servisi / GSMH.....	74
2.5.10. TCMB Rezervleri (Net) / Toplam Dış Borç	75
2.6. Türkiye'nin Dış Borçlarının Artış Nedenleri	79
2.6.1. İç Tasarrufların Yetersizliği	79
2.6.2. Ödemeler Dengesi Açıkları.....	82
2.6.3. Diğer Nedenler.....	84
2.6.3.1. Borcun Borçla Ödenmesi	85
2.6.3.2. Yolsuzluklar	85
2.6.3.3. Savunma Harcamaları	86
3. DIŞ BORÇLARIN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ	87
SONUÇ.....	95
KAYNAKLAR.....	98
ÖZGEÇMİŞ	103

KISALTMALAR

GOÜ	:	Gelişmekte Olan Ülkeler
GÜ	:	Gelişmiş Ülkeler
OEEC	:	Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OECD	:	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
BBYKP	:	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBYKP	:	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÜBYKP	:	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
HM	:	Hazine Müsteşarlığı
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DÇM	:	Döviz Çevrilebilir Mevduat
SDR	:	Özel Çekme Hakları
OL	:	Osmanlı Lirası
DTH	:	Döviz Tevdiat Hesabı
HDTM	:	Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
İTO	:	İstanbul Ticaret Odası
İSO	:	İstanbul Sanayi Odası
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
EMA	:	Avrupa Para Anlaşması
BM	:	Birleşmiş Milletler
FMS	:	(Foreign Military Sales) ABD Askeri Yardımları

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Gelişmekte olan ülkelerin dış borçları (milyar \$)	32
Tablo 2: Borçluluk kavramları.....	33
Tablo 3: 1854-1874 Yıllarında Osmanlı'da alınan dış borçlar	36
Tablo 4: 1950 ve 1960 sonu Dış Borçlar (milyon\$)	41
Tablo 5: 1960 Sonunda Dış Borçların Sınıflandırılması.	42
Tablo 6: 1960-1980 dönemi Türkiye'nin dış borçları (milyon \$).....	45
Tablo 7: 1975-1980 dönemi cari işlemler dengesi (milyon \$)	45
Tablo 8: Dış Borç Artışları (1981-1986) (milyon-\$):	47
Tablo 9: Dış Borç Artışları (1987-1990) (milyon-\$).....	48
Tablo 10: Dış Borç Ana Para ve Faiz Ödemeleri (milyon \$).....	50
Tablo 11: Dış borç stoku (1980-1990) (Milyon \$)	50
Tablo 12: Borçlulara göre Türkiye'nin Dış borç Profili (Milyon \$)	52
Tablo 13: Dış borç stoku (1991-2000) (Milyon \$).....	54
Tablo 14: Dış borç artışları (1990-2000) (milyon \$).....	55
Tablo 15: Borçlulara göre Türkiye'nin Dış Profili (milyon \$)	56
Tablo 16: Dış borç anapara ve faiz ödemeleri (1991-2000) (Milyon \$).....	58
Tablo 17: Bütçe-Faiz ödemeleri ilişkisi (milyar TL.)	59
Tablo 18: Dış Borç Stokunun Profili	60
Tablo 19: Toplam Dış Borç / GSMH.....	62
Tablo 20: Toplam Dış Borç / İhracat.....	64
Tablo 21: Dış borç servisi / ihracat (milyon \$)	66
Tablo 22: Faiz Servisi / İhracat (milyon \$).....	67
Tablo 23: Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri (milyon \$).....	69
Tablo 24: Toplam Döviz Gelirleri / İthalat (milyon \$)	70
Tablo 25: İhracat / İthalat (milyon \$).....	71
Tablo 26: Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri (milyon \$)	73
Tablo 27: Dış Borç Servisi / GSMH (milyon \$)	74

Tablo 28: TCMB Rezervleri (Net) / Dış Borç Stoku (milyon \$).....	76
Tablo 29: Uluslararası Rezervler / Dış Borç Stoku (milyon \$).....	77
Tablo 30: Dış Borç Rasyoları (1980-1990).....	78
Tablo 31: Dış Borç Rasyoları (1991-2000) %.....	78
Tablo 32: Kamu Kesimi Yatırım ve Tasarrufları.....	81
Tablo 33: Toplam Yatırım ve Tasarruflar	82
Tablo 34: Türkiye'nin Dış Ticareti (milyon \$).....	83

ÖZET

Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye'nin dış borçları Osmanlı İmparatorluğuna dayanır. Osmanlı İmparatorluğundan 65 milyon dolar dış borç devralan Türkiye, 1930 yılına kadar dış borç almamış, 1930'lu yıllarda yabancıların elindeki işletmeleri millileştirmek için dış borçlanmaya gidilmiştir. Ülkemiz 1958 yılında borçlarını ödemeyerek moratoryum ilan etmiştir. İkinci beş yıllık kalkınma planı dönemi sonunda borçlanmadan kalkınmayı hedeflemiş olmasına rağmen hedefine ulaşamamıştır. 1974 ve 1978 petrol şoklarından etkilenmiş, 1979'da borçlarını erteleterek moratoryumdan kurtulmuştur. İç tasarrufların yetersizliği, ödemeler dengesi açıkları, kaynakların verimli kullanılmaması, yolsuzluklar ve faiz ödemeleri Türkiye'yi borç çıkmazına sokmuştur. Türkiye son dönemlerde borçlarını borçlanarak ödemektedir.

Bu çalışmada ülkelerin borçluluk durumlarını belirten dış borçlarla ilgili rasyolarda 1980-2000 dönemi ele alınıp, rasyoların değerlendirilmesi yapılarak dış borçların Türkiye ekonomisine etkileri incelenmiştir. Dış borçlarla ilgili rasyoları incelediğimizde Türkiye çok borçlu ülkeler sınıfında yer almakta olup, dış borçlar Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye'nin kriz ortamından kurtulması ve dış borçlarını azaltması için, etkin vergileme politikası izlemesi, kaynakları ve alınan kredileri verimli kullanması, savurganlık ve yolsuzluklardan kurtulması, KİT'lerde iyileştirmeye gitmesi ve öncelikle zarar eden KİT'leri özelleştirmesi gerekir.

Uzun vadeli ve faiz oranı düşük kredi bulma imkanları araştırılıp öncelikle faiz oranları çok yüksek olan iç borçlarını azaltması ve ihracata yönelik üretimi artırıp, ihracatı artırıcı teşvikler uygulaması gerekir.

SUMMARY

As a developing country, Turkey's foreign debt stems from Ottoman Empire Turkey took responsibility of sixty-five millions foreign debt from Ottoman Empire at beginning of the establishment of the Republic. During the nationalization policies, first time Turkey borrowed some foreign money to nationalize foreign owned corporation in Turkey. Then Turkey declared a moratorium in 1958. Even Turkey had attempted to sustain her development without borrowing from outside for the second five years planned period, she was not able to succeed it. As a result of 1974 and 1978 crude-oil shocks in the world. In 1979, Turkey escaped a declaration of another moratorium by postponing her repayments inadequate domestic saving, balance of payments deficits, inefficient source uses, collusion and interest payments take place Turkey fell in a debt debate Turkey has started to pay her debt by reborrowing recently.

In this study, the influences of the borrowing from outside on Turkish economy is analyzed by the ratios, which show the borrowing positions of the countries, for the period of 1980 and 2000, the last two decades of the century and millennium. As a result of the evaluation of those ratios, Turkey is categorized in the heavily-debted countries, and the persistently outstanding foreign debt has worsened Turkish economy since 1980.

In order to reduce foreign debt and to overcome economic crises, Turkey primarily must design taxes efficiently, consume resources and credits productively, stop corruptions and wastefulness, to make privatisation of the state economic enterprises after making them profitable. However she must reduce the borrowing at high interest especially domestic borrowing, and look for long-term foreign borrowing at lower interest importantly, Turkey should continue her export - oriented industrialization policies, for that, Turkey may subsidize export products and free the domestic currency to compete outside.

GİRİŞ

Dış borç sorunu, gelişmekte olan ülkelerin ve gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye'nin önemli sorunlarından biridir. Bundan otuz yıl öncesine kadar Dünyada dış borç sorunu yoktu. Birinci ve ikinci petrol krizi, petrol ithalatçısı, gelişmekte olan ülkeleri ve Türkiye'yi ekonomik sıkıntıya sokmuş, ithalata ödenen finansmanın artmasına, ödemeler dengesi açıklarının artmasına ve buna paralel olarak da ithalatı gerçekleştirebilmek için dış borçlanmaya itmiştir. Bu dönemde dış borç faiz oranlarının yükselmesi nedeniyle de borçlar hızlı bir şekilde artmıştır. Bu gelişme, gelişmekte olan ülkeleri dış borç çıkmazına sürüklemiş, bu ülkeler dış borçlarının faizlerini dahi ödeyemez hale gelmişlerdir. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri endişelendirdiği gibi borç veren ülke ve finans kurumlarını da endişelendirmektedir. Ayrıca borçlu ülkelerin borç verenlere karşı siyasi baskı altında kalmaları ve bu ülke varlıklarının etkin kullanılamaması dış borçların yönetiminin önemini belirtmektedir. Türkiye'nin de borçlu ülkeler arasında yer alması, dış borç kavramının önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Krizlere alışık olan ve krizlerden kurtulmak için dış destek arayan Türkiye'nin dış borçlanması Osmanlı İmparatorluğu'na dayanır. Osmanlı İmparatorluğu ilk kez 1854 yılında Kırım savaşının finansmanını sağlamak için borçlanmış ve bu borçlanmayı diğer borçlanmalar izlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu 1875 yılında borçlarını ödeyemeyeceğini görünce moratoryum ilan etmiştir. 1881 yılında yine borçlarda indirim gidilmiş ve borçların idaresi Düyun-u Umumiye'ye verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra borçların 1912'den önceki kısmının % 62'si, 1912'den sonraki borçların da % 74'ü Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmış olup, tutarı 65 milyon dolardır.

1930 yılına kadar dış borçlanmaya gitmeyen Türkiye Cumhuriyeti'nde dış borçlar 1950 yılından sonra artmaya başlamış ve 1958 yılında Türkiye borç taksitlerini ödemediği sıkıntı yaşayınca moratoryuma gitmiştir. 1960 yılında dış borçlarımız 1.139 milyon dolardır.

Türkiye'nin 1974 petrol krizine kadar dış borç sorunu yoktu. 1974 yılında petrol fiyatlarının dört kat artması Türkiye'nin mevcut rezervlerinin erimesine neden olmuştur. Türkiye'nin krizi atlatabilmek için yurtdışı finans kurumlarından kısa vadeli ve yüksek faizle borçlanmış, dış ticaret açığı artmıştır. 1979 yılında yaşanan ikinci petrol şoku petrol ithalatçısı gelişmekte olan ülkeleri etkilediği gibi, Türkiye'yi de etkilemiştir. Türkiye'de yokluk ve karaborsa baş göstermişti. Vadesi gelen borçlarını ödeyemez hale gelen Türkiye 1979 yılında borçlarını erteleterek moratoryumdan kurtulmuştur.

1970'li yıllarda hızla artan dış borçlarımız 1980'li ve 1990'lı yıllarda daha da hızlı bir artış trendine girmiş ve 1994 yılında bir ekonomik kriz daha yaşanmıştır. Bu krizden sonra da dış borçlarımız büyümeye devam etmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri Türkiye ekonomisini fazlasıyla sarsmıştır. 114.324 milyon dolar borçla ağır borçlu ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye, krizden kurtulmak ve borçlarını ödemek için dış kaynak arayışındadır. Borcun borçla ödenmesi ise ileride gelecek neslin borç yükünü daha da ağırlaştıracaktır. Bu nedenle Türkiye'nin dış borç sorunu, üzerinde önemle durulması gereken ve köklü çözümler geliştirilip uygulanması gereken bir konudur.

Türkiye'nin dış borç sorununun ele alındığı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde dış borçlarla ilgili kavramlar, dış borç çeşitleri, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere borç verme nedenleri, gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorunu, dış borç sağlayan uluslararası kuruluşlar ve bu kuruluşların Türkiye ile ilişkileri incelenmiştir.

İkinci bölümde, Osmanlı İmparatorluğunda dış borçlar, 1923'den 1960'a kadarki dönemde Türkiye'nin dış borçları, 1960-1980 dönemi dış borçlarımız ve 1980'den günümüze kadar dış borçların artış seyri ele alınmıştır. Ayrıca dış borçlarla ilgili rasyolar incelenip, Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu durum analiz edilerek, borçların artış nedenleri ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde ise, dış borçların Türkiye ekonomisine etkileri ve çözüm önerileri ele alınmıştır.

1. DIŞ BORÇLARLA İLGİLİ GENEL KAVRAMLAR

İktisadi kalkınma gayretlerinin başlamasından bu yana ülkelerin kalkınma süreci içindeki kaynak ihtiyacını kendi öz kaynaklarıyla karşılaması esas olarak kabul edilmektedir. Günümüzde gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kendi öz kaynaklarıyla kalkınmaları zor görünmektedir. Bu ülkelerin bazı yatırımları gerçekleştirmeleri için kaynak ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin vergi gelirleri kaynak ihtiyacını karşılamadığı zaman bu ülkeler kalkınmanın sürdürülebilmesi için kaynak aramak zorunda kalmaktadırlar. İç piyasa ortamından yeterli düzeyde kaynak sağlanamazsa veya dışarıdan kalkınma için makina vs. gibi mal ithalatı yapmak gerektiğinden döviz yetersizliği olursa bu defa ülkeler dış kaynaklara, mali piyasalara yönelmek zorunda kalmaktadırlar.

1.1. Borç Kavramı ve Dış Borcun Tanımı

Borç, bir kişi ya da kuruluşun diğerine karşı yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülüktür. Bu yükümlülük daha önce alınmış olan belirli bir paranın ana para, faiz ve öteki ödentilerle birlikte geri verilmesi şeklinde olur (Akyüz, 1987: 48).

Borçlanma, bir kişi, şirket, kurum veya hükümetin diğerlerinden ödünç mali kaynak sağlamasıdır (Seyidoğlu, 1992: 90). Devletin yerine getirmek zorunda olduğu asli görevleri vardır. Devletin bu görevleri yapabilmesi için mali kaynağın da olması gerekir. Kaynak yetersizliği durumunda devlet borçlanmaya başvuracaktır. Tabi ki borçlanma da belli bir disiplin dahilinde olmalıdır.

Hazine, bütün devlet gelirlerinin toplandığı ve bütün devlet giderlerinin, ödemelerin yapıldığı fiktif bir bankadır. (Türk, 1992: 182)

Hazineyi hazine yapan unsurlarsa ikidir. Birincisi; bütün devlet gelirlerinin merkezde bir fonda toplanması, ikincisi ise bu fonun merkezden sevk ve idare edilmesidir. Hazine devlet

adına borçlanmanın karar vericisi ve uygulayıcısıdır. Devletin iç ve dış borçlanmasını yürütmek, devlet borçlarının servisini yapmak hazinenin görevlerinden biridir (Eğilmez, 1997: 16). Ayrıca hazinenin; paranın istikrarını sağlama ve koruma, ekonomiyi düzenleme, özkaynaklarıyla gelir sağlama gibi fonksiyonları da vardır (Türk, 1992: 184).

Devletin artma eğiliminde olan pahalı ihtiyaçları, kalkınma için gerekli büyük yatırımlar, savaş ve benzeri olağanüstü durumlar kamu harcamalarını arttırdığından devlet borçlanma yoluyla bu ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır.

Kamu Harcaması, devletin kamusal mal ve hizmet üretimi için yaptığı harcamalardır (Ataç,1986:31). Devlet asli görevlerini yerine getirmek, mal ve hizmet üretmek için harcamalar yapar.

Devlet Borçları, devletin yurt içi ve yurt dışı kaynaklardan sağladığı kamuya ait borçlardır (Akyüz, 1987: 71). Devlet asli görevlerini yerine getirecek kaynağı bulamazsa borçlanmaya başvurur.

- Olağanüstü giderlerin finansman ihtiyacı,
- Devlet veya diğer kamu kuruluşlarının reformu ve büyük yatırımların gerçekleştirilmesi,
- Süresi gelen borçların yeniden finansmanı,
- Ödemeler bilançosu açıklarının giderilmesi devleti borçlanmaya iten nedenlerdir (İnce, 1976: 10).

Devlet yukarıda zikredilen durumlarda vergi gelirlerinin kısa sürede yükseltilmesi teknik, ekonomik ve politik sebeplerle mümkün olmaması ve vergi yükünün çok yüksek olması, devletin finansman ihtiyacını karşılamak için vergi yükü artırımına gitmesinin zorlaştığı durumlarda devlet verginin alternatifi kabul edilen borçlanmaya gidebilir. Borçlanma vergi gelirlerinin önceden kullanılması olarak da kabul edilmektedir. Alınan borçlar daha sonra faizi ile birlikte vergi gelirlerinden ödenecektir.

Borçlanma ile vergi arasındaki farklar şunlardır:

- Borçlanma devlet için geçici bir gelir kaynağı iken vergiler kesin gelir kaynağıdır. Devlet borçlanma ile sağladığı gelirleri ileride faiz ile birlikte öderken, vergide geri ödeme yoktur.
- Vergi vatandaşın rızasına bakılmadan zorla alınırken borçlanmalar ise iki taraf arasında yapılan anlaşmalar ile olur.
- Devlet borçlanmaya giderken sağlayacağı parayı nerelere harcayacağını belli ederken, vergi gelirleri ise bütçe içinde serbest harcanır (İnce, 1976: 5-6).

Devlet borçları sağlandıkları piyasaya göre iç ve dış borç olmak üzere ikiye ayrılır.

İç borç ve dış borç ayrımında, borç sağlanan kişinin milliyeti ve piyasanın milliyeti ölçü olarak kabul edilmektedir. Alacaklının milliyetini esas alan görüşe göre; devletin kendi vatandaşlarından sağladığı borç iç borç, yabancı uyruklu kişilerden sağladığı borç da dış borç olarak kabul edilmektedir. Ancak günümüzde bu görüş pek kabul görmemektedir.

Piyasanın milliyetini esas alan görüşe göre ise, devlet borcu iç piyasadan sağlamış ise iç borç, dış piyasadan sağlamış ise dış borç kabul edilmektedir. Burada önemli olan piyasanın uyruğu olup, alacaklının milliyeti ve ödemenin milli para ve yabancı para ile yapılmasının fonksiyonu yoktur (Akdoğan, 1997: 370).

İç Borçlar, yurt içi kaynaklarından elde edilen borçlardır. Alacaklı ve borçlu aynı toplumdur. İç borçlar bir bakıma milli gelirin bir kısmının, tasarruf sahiplerinden (bireyler, özel teşebbüs, kamu kurumları) belli bir anlaşmaya göre kamu kesimine aktarılmasıdır. (Açba, 1991: 5-6).

Dış Borç, bir ülke veya kuruluşun veya şirketin yabancı ülke kuruluş veya piyasalardan aldığı borçtur (Ataç, 1986: 31).

Dış borçlar alındıkları zaman ülke ekonomisine dışarıdan sıcak para girişi olduğundan ek kaynak sağlar, GSMH'ya katkıda bulunurlar. Faizleri ile birlikte ödendiklerinde ise ülkeden kaynak çıkışı söz konusu olduğundan GSMH'da azalma meydana getirirler. Ayrıca dış borçlar döviz olarak alınıp döviz olarak ödendiğinden ödeme esnasında ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde döviz yetersizliği sorunu olabilir.

Dış borçlanmaya başvuran bir ülke iki açıdan yarar sağlamayı düşündür. Bunların birincisi, iç tasarrufların yetersizliği nedeniyle yatırım projelerinin finansmanına kaynak sağlamak, ikincisi ise, döviz dar boğazı nedeniyle karşılaşılan dış ödeme güçlüğüne hafifletmektir. Az gelişmiş ekonomilerde gelir düzeyi düşük olduğundan buna bağlı olarak tasarruf oranı da düşük olmaktadır. Ülke kalkınması için gerekli olan sermaye ihtiyacını iç tasarruflarla sağlamak mümkün değilse ülke için iki seçenek ortaya çıkmaktadır. Ya ülke yatırımlarını kısıp, kalkına hızını düşürüp tasarrufları oranında yatırım yapacak, ya da tasarruflarının üzerinde bir kalkınma hedefliyorsa yatırım tasarruf farkını dış borçlanma yolu ile kapatarak yatırım projelerinin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Kaynakların üretime katkıları ve getirileri ödenen faizden büyük olduğu sürece dış borçlanma karlıdır. Aksi takdirde kaynaklar tüketime aktarılırsa ithalatı arttırır, borç ödeme dönemlerinde ekonomide sıkıntı meydana getirir. Ayrıca ülkenin iç kaynakları ile hedeflediği kalkınma hızına ulaşması mümkün olup da daha önce aldığı dış borç ödemelerinde döviz sıkıntısı çekiliyorsa veya ülkenin ödemeler bilançosu açık veriyorsa ülke ödeme güçlüğü ile karşı karşıya olabilir. Bu güçlüğün bir süre sonra giderileceğine inanılıyorsa bu süre içinde gerekli olan döviz transferini sağlamanın en akılcı yolu dışarıdan borçlanmaktır (Karluk, 1997: 132).

1.2. Dış Borçlara İlişkin Kavramlar

Dış yardım, gelişmiş bir ülkenin ya da uluslararası kuruluşların geliştirmekte olan ülkelere kalkınmalarını desteklemek amacıyla sağladıkları sermaye akımları ve kolaylıklardır (İnce, 1976: 38). Gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere sağladığı ucuz kredi ve teknik öğretimi de yardım olarak kabul edilmektedir.

Borç stoku, bir ülkenin herhangi bir dönemdeki iç ve dış borçların toplam miktarıdır (Eğilmez, 1997: 73).

Borç konsolidasyonu, vadesi gelen bir borcun vadesinin uzatılması işlemidir. Borçlu ülke vadesi gelen borcunu ödeyecek durumda değilse konsolidasyon yoluna gidebilir (Seyidoğlu, 1992: 492).

Tahvil (Konversiyon), borç yükünün hafifletilmesi amacıyla borçlunun ödeyeceği faiz oranında indirim yapılmasıdır. Konversiyon işlemi ile faiz oranı yüksek olan tahviller (borçlar) faiz oranı düşük olan tahvillerle değiştirilir (İnce, 1976: 210).

Tahkim (Konsolidasyon), kısa vadeli borçların uzun vadeli veya süresiz borç haline getirilmesidir (Eğilmez, 1997: 75 ve İnce, 1976: 199) Konsolidasyon işleminde yeni borç söz konusu olmayıp eski borcun şartlarında değişiklik yapılmaktadır.

Devlet konsolidasyona iki nedenle başvurur. Bunlar; devlet kısa vadeli ve dalgalı borçları ödemediği güçlüğüyle karşılaşır, vadesi gelen borçların ödenmesi esnasında piyasalarda olumsuz etkileşim söz konusu olup ekonomik dengenin sarsılma olasılığı durumunda tahkime başvurur (İnce, 1976: 200).

Ariyere borç, ithalatçı firma veya şahıslar tarafından mal bedellerinin TL. olarak TCMB.'na yatırıldığı ve devletin döviz yokluğu nedeniyle alacaklılara ödeyemediği borçlardır (Evgin, 2000: 42).

Kalkınma kredisi, gelişmekte olan ülkelerde sınai gelişmeyi hızlandırmak ve sanayi sektörüne uzun vadeli, düşük faizli fon sağlamak amacıyla açılan kredilerdir (Akyüz, 1987: 151). Az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmak için gelişmiş ülkelere verilir.

Kamu garantili borç, geri ödenmesi bir kamu kurumu tarafından garanti edilen kamu veya özel sektör borcudur (HDTM., 1991: 5).

Garantisiz borç, kamu veya özel sektör tarafından sağlanan ve herhangi bir kamu kurumu tarafından geri ödenmesi garanti edilmeyen borçlardır (HDTM., 1991: 5).

Borç yönetimi, borcun sağlanmasından geri ödemenin tamamlanmasına kadar geçen süredeki ödeme ve buna ilişkin faaliyetlerin toplamıdır. Borç yönetimi, ekonominin genel özellikleri ve yapısına uygun olacak biçimde, alınan borcun miktarının, ödeme koşullarının, ekonomiye getireceği yükün, borç servis yükü ağırlaşması durumunda alınabilecek önlemlerin hesaplanmasını kapsar.

Dövizle çevrilebilir mevduat (DÇM), yurt dışındaki Türk işçileri, serbest meslek sahipleri ve bağımsız çalışanlar ile Türkiye'den gönderilen ve dövizle aylık alan görevlilerin yurt dışında yerleşmiş gerçek ve tüzel kişilerin TCMB'nca alım ve satımı yapılan konvertibl dövizler karşılığında, döviz işlemleri yapmaya yetkili bankalarda açtırdıkları hesaplardır. 1967'de başlayan DÇM uygulaması sık sık değişikliğe uğramıştır (Ana Britannica, c.7: 473). Bu hesapların özelliği kısa vadeli olmaları ve döviz olarak çekilebilmeleridir. Faiz oranları da uluslararası sermaye piyasası faiz oranlarının üzerindedir. 1972 yılında 462 milyon dolar olan DÇM hesapları 1978'de 1,9 milyar dolara ulaştı. Ağustos 1979'da ise DÇM uygulaması

durduruldu. 2,2 milyar dolar olan borçlar ertelenip hesap TCMB'na devredildi. DÇM borçların son taksidi eylül 1989'da ödendi. Faiz oranı Libor + 1,75 olarak borçlar ertelendi.

Dresdner hesabı, Almanya'daki Türk işçilerin sahip olduğu ve T.C. Merkez Bankası tarafından Dresdner Bank aracılığıyla, belli bir faiz yüküyle kullanılan mevduat hesaplarıdır (HDTM., 1991: 5).

Ödemesiz dönem, kredi anlaşmasının imzalanmasından sonra ilk para ödemesinin yapılacağı zamana kadarki dönemdir (Seyidoğlu, 1992: 650). Bu dönemin uzun olması krediyi kullanan ülke için olumludur.

Vade, kredi anlaşmasının imzalanması ile son anapara ödeme tarihi arasındaki süre (HDTM., 1991: 6).

Döviz tevdiat hesabı, yurt içinde veya yurt dışında oturan gerçek yada tüzel kişilerin Türkiye'ye getirmeleri zorunlu olmayan konvertibl dövizler karşılığında Türkiye'deki bankalarda açtırmış oldukları döviz hesaplarıdır (Seyidoğlu, 1992: 200).

Özel çekme hakları (SDR), uluslararası Para Fonu tarafından 1970 yılında kabul edilen uluslararası rezerv ve ödeme aracıdır. SDR hem bir rezerv aracı, hem de bir hesap birimidir. Değeri sepet para tekniğine göre oluşur. 1974'den sonra SDR kuru üye ülkelerin kurlarının tartılı aritmetik ortalamasından oluşturulmuştur (Seyidoğlu, 1992: 659).

1.3. Dış Borç Çeşitleri

Dış borçları çeşitli açılardan sınıflandırmak mümkündür. Bunlar, vadelerine göre dış borçlar, kaynaklarına göre dış borçlar, borç alan kurumun statüsüne göre dış borçlar ve ödeme şekillerine göre dış borçlar olarak incelenebilir (Güvenç, 1994: 13).

1.3.1. Vadelerine Göre Dış Borçlar

Vadelerine göre dış borçlar, kısa vadeli dış borçlar, orta ve uzun vadeli dış borçlar olarak ikiye ayrılır.

1.3.1.1. Kısa Vadeli Dış Borçlar

Vadeleri 1 yıla kadar olan borçlara kısa vadeli dış borçlar denilir. Aynı zamanda bu borçlara, kontrolü zor olduğundan dolayı dalgalı borçlar da denilir (HTDM., 1991: 5). Kısa vadeli sermaye akımları, uluslararası faiz ve döviz kuru farklılıklarından yararlanmak için olabileceği gibi, ülkeler dış borç ödeme güçlükleri ile karşılaştıkları durumlarda da kısa vadeli borçlanma yoluyla içinde bulundukları zorluğu aşmaya çalışırlar. Uluslararası ticarette mal alış-verişinde ithalat yapan firma, şirket, kişi veya ülkeler ödeme için gerekli döviz temin edememeleri durumunda kısa vadeli borçlanmaya başvururlar. Kısa vadeli borçlanmanın rizikosu ve faiz haddi orta ve uzun vadeli borçlanmaya göre yüksek olduğundan ve yönetimi de güç olduğundan kısıtlı tutulmalıdır (Tandircioğlu, 2000: 269). 2000 yılı sonunda 114.324 milyon dolar olan Türkiye'nin dış borcunun 28.912 milyon doları kısa vadelidir.

1.3.1.2. Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar

Vadeleri bir yıl ile beş yıl arasındakilere orta, vadeleri beş yıl ile elli yıl arasındaki borçlara ise uzun vadeli dış borçlar denir (Akdoğan, 1997: 369). Uzun vadeli borçlar genel olarak ülkelerin kalkınmalarında, yatırım alanlarında kullanılırlar. Ödemesiz süreleri uzun olup faiz oranları da düşüktür. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere açtığı proje ve program kredileri, uluslararası mali kuruluşların verdiği kalkınma kredileri ve konsorsiyum kanalıyla yapılan yardımlar uzun vadeli resmi sermaye akımlarıdır.

1.3.2. Alındığı Kaynağa Göre Dış Borçlar

Alındığı kaynaklara göre dış borçlar, bir devletin başka bir devletten aldığı borçlar, uluslararası mali kuruluşlardan alınan borçlar ve özel kaynaklardan alınan borçlar olarak üçe ayrılmaktadır.

1.3.2.1. Devletler Arası Borçlanmalar

Gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki anlaşmalarla oluşan borçlanmadır. Resmi sermaye olarak da adlandırılmaktadır (Güvenç, 1994: 13). Bir devletin kamu kaynaklarının bir kısmının başka bir devlete düşük faizli ve uzun vadeli olarak aktarılmasıdır. İki yanlı yardımlar da denilen bu yardımlar çeşitli şekillerde verilmektedir. Büyük bir kısmı askeridir ve ekonomik finansman hesabına dahil edilmektedir. İngiltere ve Fransa'nın Afrika'daki kolonilerine yaptığı yardımlar ile 2. Dünya Savaşı sonunda ABD'nin yaptığı yardımları örnek olarak verebiliriz (Açba, 1991: 64). Bu yardımlarda borç veren ülkenin alan ülke üzerindeki siyasi nüfuzu söz konusu olabilmektedir. Bu yardımlar askeri amaçlı olabileceği gibi, kalkınma amacına yönelik de olabilir. Ayrıca borç veren ülke aktardığı finansmanı serbest bırakılabileceği gibi, kendisinden bu finansmanla bazı malların ithali vb. bazı şartları da ileri sürebilir.

1.3.2.2. Uluslararası Kuruluşlardan Borçlanmalar

Gelişmekte olan ülkelere kredi sağlayan kuruluşlar; Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) diğer adıyla Dünya Bankası, Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Avrupa Para Anlaşması (EMA), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), Avrupa Yatırım Bankası (EIB), İslam Kalkınma Bankası (IDB) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'dir. Bu kuruluşlar gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak için kredi vermektedir (Önen, 1990).

1.3.2.3. Özel Finans Kurumlarından Borçlanmalar

Önceleri devletler arasında görülen borçlanma işlemleri zamanla özel finans kurumlarının da oluşmasıyla özel kuruluşlar düzeyinde de görülmüştür. Özel kurumlardaki kredi işlemleri doğrudan kredi verme ve tahvil ihracı şeklinde görülmektedir. Bu tür borçlanmalara portföy yatırımları da denir. Bu yatırımların ekonomik kalkınmaya yarar sağlamaları için, alınan kredinin rantabilitesinin ödenen faizden büyük olması gerekir (Türk, 1992: 245).

1.3.3. Borç Alanın Statüsüne Göre Dış Borçlar

Borcu olan kurumun statüsüne göre de dış borçlar kamu kesimi borçları ve özel kesim borçları olarak ikiye ayrılır.

1.3.3.1. Kamu Borçları

Kamu sektörü tarafından alınan borçlarıdır. Devlet, başka devletler veya uluslararası kuruluşlardan aldığı borcu kullandığı gibi, bir başka kamu kurumuna veya özel sektöre de devredilebilir. Bu durumda borcun ödemesi de krediyi kullanan (devlet bütçesi, bütçe dışı kamu veya aktarılan özel kesim) tarafından yapılır (Yaşa, 1971: 87).

1.3.3.2. Özel Sektör Borçları

Özel sektörün yaptığı anlaşmalarla uluslararası mali kuruluşlardan, sermaye piyasalarından veya yabancı sektörlerden (ticari banka) temin ettiği borçlardır. Devletin bu borca yalnızca kefaleti söz konusudur. Borcun geri ödenmesi özel sektör tarafından yapılacaktır (Yaşa, 1971: 87).

1.3.4. Geri Ödeme Şekillerine Göre Dış Borçlar

Geri ödeme şekillerine göre dış borçları, dövizle ödenecek dış borçlar ve milli parayla ödenecek dış borçlar olarak ikiye ayrılır.

1.3.4.1. Dövizle Ödenecek Dış Borçlar

Geri ödemesi yabancı ülke parasıyla yapılacak olan dış borçlar bu gruba girer. Uluslararası kuruluşların verdiği kredinin büyük bir çoğunluğu dövizle ödenmektedir. Bu borçların ihracata yönelik alanlarda kullanılması, ödeme devresinde olumlu katkılar sağlar. Tüketimde kullanılırsa borç geri ödemelerinde ülke döviz sıkıntısı çekebilir.

1.3.4.2. Milli Parayla Ödenecek Dış Borçlar

Bir ülkenin kendi parasıyla ödemek üzere aldığı dış borçlarıdır. A.B.D. tarımsal ürün fazlalığını ihraç ettiği ülkelere kendi milli parasıyla ödeme kolaylığı getirirken aynı zamanda da ürün fazlalığını değerlendirmiş olmaktadır. Bu uygulama az gelişmiş ülkeleri borç geri ödeme dönemlerinde döviz tedariki probleminden kurtarmaktadır. Bu tür borçlar uygun koşullu ve faizleri düşük olup (% 0,75), vadeleri elli yıla kadar çıkmaktadır (İnce, 1976: 73). Türkiye'nin Türk parası ile ödeyeceği borçlarının tamamını Amerikan menşeli sayabiliriz. Üçte ikisi Marshall yardımı ve zirai mahsul fazlası krediler, üçte biri de Kalkınma İkraz Fonu çerçevesinde (DLF) verilen kredilerdir. (Yaşa, 1971: 88). ABD Hükümeti'nce 1960'lı yıllarda kullandırılan Kalkınma İkraz Fonu (DLF), Marshall yardımı ve tarım ürünleri ithalinden doğan Türk Lirası ile ödenecek borçlar 30.12.1995 tarihi itibarıyla 7,7 milyon dolardır. 1996-1999 döneminde ödenecek anapara ve faiz toplamı 6.9 milyon dolardır (Karluk, 1997: 151).

1.4. Dış Yardım Kapsamında Verilen Dış Borçlar

Dış yardım, gelişmiş ülkelerin veya uluslararası kurtuluşların geliştirmekte olan ülkelere, kalkınmalarını desteklemek amacıyla sağladıkları sermaye akımları ve kolaylıklardır. Gelişmiş ülkeler sağladıkları kredi ve yardımları dış yardım olarak düşünmektedirler. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere para vermek, teknik öğretmek suretiyle kalkınmalarına destek olmak yardım olarak kabul edilmektedir. Ülkelerin aldıkları kalkınma kredileri borç kavramı içinde kabul edilse de, eğer bu kredilerinin şartları alan ülke açısından uygun ise ve kalkınmasına katkı sağlıyorsa bu kredileri de yardım kapsamında düşünebiliriz.

Dış yardımları dört başlık altında toplayabiliriz. Bunlar;

- Kalkınma kredileri
- Teknik yardımlar
- Bağışlar
- Askeri yardımlardır (İnce, 1976: 42).

1.4.1. Kalkınma Kredileri

Bu krediler geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmaları için verilen kredilerdir. Bu krediler de dörde ayrılırlar.

- Proje- program kredileri
- Bağlı- serbest krediler
- İhracat (satıcı) kredileri
- Borç ertelemeleri ve refinansman kredilerdir (Açba, 1991: 23-26).

1.4.1.1. Proje- Program Kredileri

a) Proje kredileri

Proje kredileri az gelişmiş ülkelerin kamu sektörü ve özel sektöre ait yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi için uluslararası kuruluş veya devletler tarafından verilen kredilerdir (Açba, 1991: 23). Kredi isteyen ülkeler veya kuruluşlar kredi talibinde bulunacakları projelerini kredi verecek ülke veya kuruluşlara verirler. Eğer proje uygun görülürse kredi açılır (İnce, 1976: 42). Proje kredilerin amacı bu kredilerin ülke kalkınmasında kullanılmasını sağlamaktır. Tüketim için kullanılmazlar.

Proje kredileri uygulamasında, kredi anlaşması değişiklik usullere göre yapılır.

- 1- Krediyi veren ülke veya kuruluşlar ile alan ülke arasında yapılan anlaşmalarda, krediyi alan ülke karşı tarafa karşı sorumludur. Eğer hükümet bu krediyi kamu veya özel kuruluşlara aktarmış ise krediyi kullanan bu kuruluşlarda hükümetlerine karşı sorumludur.
- 2- Krediyi veren ülke, yatırımı yapan kurum ve ilgili hükümet ile ayrı ayrı anlaşma yaparsa kendisine finansman sağlanan hükümet, finansman sağlayan hükümete karşı sorumlu olduğu gibi, kendisine finansman yapılan kurum da alacaklı ülkeye karşı sorumludur.
- 3- Krediyi veren ülke ile alan ülke ve yatırımcı kurum arasında üçünü birden birbirine bağlayan anlaşma yapılırsa, ilgili hükümet ile yatırımcı kurum alacaklıya karşı sorumludurlar. Bu usullerin kullanılmasında amaç krediyi veren ülkenin alan ülkeyi belli bir mesafeden kontrol etmek istemesidir. Proje kredileri uygulamasında iki basamaklı usul {two-step procedure} kullanılmaktadır. Yani sağlanan ve yatırımcı kuruluşa devredilen kredilerde, krediyi veren ülke veya kuruluşlara karşı ana para ve faiz ödemelerinde muhatap hükümettir. Yatırımcı kuruluş yerli para ile piyasa faiz şartlarına göre faiz ödeyerek borcunu kendi hükümetine ödemekte, hükümet ise daha hafif şartlarda alacaklı ülkeye ödeme bulunmaktadır (Açba, 1991: 23).

b) Program Kredileri

Program kredileri, üretim kapasitesinin dış finansman ihtiyacını karşılamak için kullanılır. Proje kredilerine göre daha esnek olan bu kredilerle az gelişmiş ülkeler ithalat tıkanıklığını gidermekte ve ekonomiyi işler durumda tutmaktadırlar (İnce, 1976: 43). Bu kredileri alan ülkeler yıllık ihtiyaçları için gerekli hammadde, yarı mamullerin veya mamullerin (yedek parça, makina vb.) satın alınmasında kullanabilirler. Bu krediler mala ve ülkeye bağlı olmakla beraber serbest şekilde de verilebilir. Verildikleri yıl içinde kullanılmayan program kredilerinin gelecek yıllarda kullanılması mümkündür (Açba, 1991: 24).

Bu krediler, borçlanan ülke ekonomisinin dengeli bir şekilde gelişmesi bakımından faydalıdır. Bu kredilerle yapılmakta olan yatırımların gerektirdiği hammadde ve yedek parçalar kolaylıkla sağlanır. Üretim artışına katkı sağlarlar. Yalnız bu krediler ülkeye ve mala bağlı olursa alan ülkenin ithal edeceği mamuller için seçme olanağı azalır. Piyasaların rekabetinden faydalanılamaz. Program kredisine finansman sağlayan ülkelerin verdiği bu kredi mala ve ülkeye bağlı olursa, krediyi veren ülkenin üretiminin ve ihracatının gelişmesine katkı sağlar (Açba, 1991: 24).

1.4.1.2. Serbest ve Bağlı Krediler

a) Serbest Krediler

Gelişmekte olan ülkelere verilen krediler, krediyi talep eden ülke veya kuruluşa döviz olarak ödeniyorsa ve krediyi alan ülke veya kuruluş da bu fonları istediği şekilde kullanabiliyorsa bu kredilere serbest krediler denir (Açba, 1991: 25). Serbest kredilerde, borçlanan ülke, kalkınmanın finansmanı için ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri uluslararası piyasalardan kendine uygun gelen koşullarda ve en ucuz şekilde sağlama imkanına sahip olduğundan herhangi bir sorun ortaya çıkmamaktadır.

b) Bağlı Krediler

Krediyi veren ülke veya uluslararası kuruluşlar, krediyi kullanan ülkeye, kendi piyasalarından ithalat yapma şartını getiriyorsa (lkeye bağlı) veya satın alınacak mal veya mallarda sınırlandırma getiren (mala bağlı) kredilere bağlı krediler denir. Bağlı krediler bazen hem ülkeye hem de mala bağlı olarak da verilebilir (Açba, 1991: 25 ve Manisalı, 1982: 165).

Bağlı krediler, gelişmekte olan ülkeler açısından ağır maliyetlerin oluşmasına neden olabilmektedir. Az gelişmiş ülkeler, yardımı sağlayanların kalitesi düşük ve diğer piyasalara göre pahalı olan mallarını almak zorunda kalmakta, dünya piyasalarının rekabetçi ortamından istifade edememektedir (Açba, 1991: 25 ve Seyidoğlu, 1993: 244). Ayrıca alınan malların krediyi veren ülkenin taşıma araçlarıyla taşınması, aynı ülke sigorta kurumlarınca sigortalanması ve teknik işlemlerinin de o ülke teknik elemanlarınca yürütülmesi şartları da kredinin gerçek maliyetini daha da artırmaktadır. Bu yüksek maliyet ise gelişmekte olan ülkelerin ticaretini ve rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir.

Bağlı kredilerin krediyi veren ülke açısından ise sayısız faydaları vardır. Bu lkeler, ülkeye veya hem ülkeye hem de mala bağlı krediler yoluyla demeler dengelerini istedikleri şekilde tutabilmekte, ihracatlarını geliştirebilmekte, kendi teknoloji ve teknik elemanlarına kapasiteler amak yoluyla sınai gelişmelerini hızlandırmaktadırlar. Dünya bankasının bir araştırmasına göre bağlı kredilerle yapılan yatırımların maliyeti bazen % 35'e kadar yükselebilmektedir (İnce, 1976: 44).

1.4.1.3. İhracat Kredileri

Satıcı kredileri de denilen bu krediler özel kesimin sağladığı kredilerdir. Bu krediler gelişmiş ülkelerden mal ve hizmet satın alan ülkelere firmalarca veya bu amaçla kurulmuş kurumlarca sağlanır. Satıcı firmalar krediyi, kendilerine teminat veren özel yada yarı kamu kuruluşu niteliğindeki büyük mali kuruluşların teminatı karşılığında vermektedirler. Bu kuruluşlar %

80-90 riski üstlenmekte kalan % 10'u da satıcı üzerinde bırakmaktadır (Açba, 1991: 26). Bu mali kurumlar arasında ABD'de American Export-Import Bank, İngiltere'de Export Credit Guarantees Department, Fransa'da COFECE, Almanya'da Credit Anstalt gösterilebilir (İnce, 1976: 45). Ticari amaçlı olan satıcı kredilerinin vadeleri genellikle kısa olup faiz oranları ise diğer kredilere göre yüksektir. Ayrıca maliyete ek olarak sigorta masrafları da fiyata yansımaktadır. İyi şartlarda sağlanmaları ve iyi kullanılmaları halinde beklenen fayda sağlar. İyi kullanılmamaları ve ağır şartlarda alınmaları halinde ise sakıncalar meydana getirir.

1.4.1.4. Borç Ertelemeleri ve Refinansman Kredileri

Borç ertelemeleri, süresi dolan borcun ödenmesinin ilk kredi faizine oranla daha düşük bir faiz oranı karşılığında sonraki yıllara ertelenmesidir. Süresi dolan borcun ödenmesi ve aynı miktarda kredinin yeniden açılması şeklindeki uygulamaya da refinansman kredisi denir (İnce, 1976: 46 ve Açba, 1991: 26).

Borç ertelemesinde süresi gelen taksitler ödenmeyerek tecili yapıldığı halde, refinansman işleminde süresi gelen ve ödenmesi gereken borç, alacaklı ülkece yapılan yeni finansman ile ödenmekte ve bu yeni finansman yeni borç sayılmaktadır (İnce, 1976: 46). Bu krediler gelişmekte olan ülkelerin borçları arttıkça ve ödeme sorunları kendini göstermeye başladığı zaman önem kazanır. Gelişmekte olan ülkelerin ödeme zorlukları içinde bulundukları devrelerde bu yola başvurmaları başlatmış oldukları yatırımları sürdürmek ya da içinde bulundukları dış ödemeler dengesi zorluklarını atlatabilmeleri için zorunlu olmaktadır (Açba, 1991: 26).

Alacaklı ülkelerin borç ertelemelerini kabul etmelerinin çeşitli nedenleri vardır. Borçlu ülkelerin borcunu ödemeyecek duruma gelip kriz yaşamasını alacaklı ülke arzu etmez. Diğer taraftan borçların ertelenmemesi durumunda borçlu ülke yeni bir finansman sağlayamazsa, borçlanan projeler duracaktır. Bu durumda alacaklı ülkenin ihracatı olumsuz etkilenir. Diğer

yandan alacaklı ülkeler borç erteleme si nedeniyle borçlu ülkelere bazı taahhütler kabul ettirebilme imkanına da sahiptirler.

1.4.2. Teknik Yardımlar

Teknik yardımlar, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmak için teknik eleman, malzeme ve o ülke personeline sağlanan eğitim ve staj şeklindeki yardımlardır. Gelişmiş ülkelere uygulanan çeşitli yöntem, teknik ve bilgilerin geli şmekte olan ülkelere de kazandırılması onların kalkınmalarında önem arz etmektedir. Bu yardımların yapılmasındaki amaç az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin teknik seviyelerini ve bilgi kapasitelerini yükseltmektir (İnce, 1976: 47 ve Açba, 1991: 28).

Görünüşte teknik yardımlar, yardımı yapan ülkeye mali yük yüklemektedir. Ancak yardımı yapan ülke kendi tekniğini, alan ülkede yerleştirdiğinden ekonomik pazarlar elde etme olanağı olduğu gibi, siyasi prestij sağlamak için de yapılabilir. Hibe şeklinde görülen teknik yardım, yardımı yapan ülke teknolojisinin transferi ile çok defa karşılığı fazlasıyla alınır (Açba, 1991: 28).

1.4.3. Bağışlar

Bağışlar, karşılıksız olarak gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere yaptığı, daha çok mal şeklindeki yardımlardır. Bu yardımlar daha çok ihrac fazlası malların, çeşitli gıda maddelerinin az gelişmiş ülkelere verilmesi şeklinde olur. Yardımı yapan ülkeye külfeti olmamaktadır. İhracat artıklarının da genellikle tamamı bağış şeklinde değildir. İhracat artığı veren ülke alan ülkeyi yerli parasıyla borçlandırmakta ve sağlanan bu fonlar yardım yapan ülkenin o ülkede yapacağı harcamalarda kullanılmaktadır. ABD'nin PL 480 sayılı kanuna dayanarak, üretim fazlası tarımsal ürünlerden geri kalmış ülkelere göndermesini bu yardımlara örnek verebiliriz (Açba, 1991: 27 ve İnce, 1976: 49).

1.4.4. Askeri Yardımlar

Savunma yardımları da denilen askeri yardımlar, savunma amacıyla yapılan ve gizli anlaşmalarla çoğu kez miktar ve şartları açıklanmayan yardımlardır (İnce, 1976: 49). Gelişmiş ülkelere, az gelişmiş ülkelere savunma amacıyla verilen askeri malzeme ve teçhizat şeklindeki bu yardımlar bazen bağış şeklinde görülmekle birlikte çoğunlukla uzun süreli kredi şeklinde olmaktadır.

İkinci dünya savaşı sonrası doğu-batı askeri bloklaşmasının neticesinde özellikle jeopolitik ve jeostratejik önemi olan ülkelere karşılıksız savunma yardımları geçmişte yapılmış olup günümüzde de devam etmektedir. ABD-Rusya bloklaşmasının neticesinde bir bölgede hızla silahlanan bir ülke, diğer ülkelerin de hızla silahlanmasına ve bütçelerinden savunma harcamalarına daha fazla kaynak ayırmalarına neden olmuştur (Açba, 1991: 29). Ayrıca dünya güç merkezleri de olayları kendi çıkarları ve politikaları istikametinde yönlendirmek için askeri ve ekonomik yardım ilişkilerini canlı tutmaktadır.

1.5. Gelişmiş Ülkelerin Dış Borç Verme Nedenleri

2.Dünya savaşından sonra gelişmiş ülkelere kaynak aktarımı başlamıştır. Tabi ki bu dış yardım ve borçlanmanın altında bazı nedenler yatmaktadır. Genel olarak gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere yaptığı bu yardımların nedenlerini, siyasi ve askeri, ekonomik, tarihi ve kültürel ve insancıl ve ahlaki nedenler olarak gruba ayırılsa da günümüzde bu nedenler politik ve askeri ve ekonomik nedenler olarak ağırlık kazanmaktadır.

1.5.1. Politik ve Askeri Nedenler

Dış borçlanmalar veren ülkeler yararına az ya da çok siyasi nüfuza yol açar. Ancak bazı borçlarda bu etki çok büyük ölçüde olur ki bu borçlara politik borçlar denir. Dış yardımların politika aracı olarak kullanılmaları çok eski dönemlere kadar uzanır. Bu yardımların

temelinde daha çok politik ve askeri nedenler yatar. Politik nedenler yardımı yapan ülke açısından önem taşır. Bu borçların çoğu kez kardeşlik, dostluk, birlikte yaşama arzusu, gerçek barışın kurulması, karşılıklı iyi niyet gösterileri olarak tanıtılmasına çalışılmakla birlikte gerçek niyet gizlidir. (İnce, 1976: 58 ve Açba, 1991: 21).

Politik borçlarda borcu veren devlet borç verdiği ülkeyi içinde bulunduğu birliğe çekmeyi veya birlik içinde kalmasını temin etmeyi veya savaşta tarafsız kalmasını sağlamak için vermiş olabilir. Bir ülkeyi siyasi ve ekonomik nüfuz altında bulundurmak, bazı askeri üsler elde etmek, ticari ve ekonomik ayrıcalıklar sağlamak amacıyla verilen borçlar, dış borçların politik yönleridir. İkinci Dünya savaşından sonra ABD ve SSCB'nin küçük devletlere borç verme yarışı aslında siyasi nüfuz yarışmasından başka bir şey değildir (İnce, 1976: 60).

1.5.2. Ekonomik Nedenler

Ekonomik sebepleri iki madde halinde toplayabiliriz. Birincisi uluslararası ticaretin gelişmesini sağlamak, böylece az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları desteklenerek gelişmiş ülkelerin sınai mallarının pazarlarını genişletme ve ihracatını artırma arzusu, ikincisi ise gelişmiş ülkelerin gittikçe artan hammadde ihtiyaçlarını karşılama arzusu, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için borç verme nedenlerindendir (Günenç, 1994: 82). Az gelişmiş ülkelerin ekonomisi kalkınmadıkça kalkınmış ekonomiler büyümelerini sürdüremezler. Yapılan çalışmalarda kalkınmış ülkelerin büyümelerini sürdürebilmeleri için, gelişmekte olan ülkelerin de ekonomilerinin gelişmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu nedenle az gelişmiş ülke ekonomilerinin gelişmesi teşvik edilerek piyasanın genişlemesi sağlanmış olacaktır. Az gelişmiş ülkelere milli gelirin yükselmesi ile de uluslararası ticaret artacaktır (Türk, 1992: 262).

1.5.3. Kültürel ve Tarihi Nedenler

Ülkeler arası borçlanmalarda bazen tarihi ve kültürel nedenler de etken olabilmektedir. Buna örnek olarak Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne yaptığı yardımları gösterebiliriz. Genelde gelişmiş ülkelerin eski sömürgelerine kültürel ve tarihi bağlarının olduğunu ileri sürerek yaklaşıma ve borç verme niyetinin altında siyasi nüfuzunu koruma ve o ülke pazarına hakim olma görüşü vardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'ne Türkiye'nin borçlu ülke olmasına rağmen 1992-1996 döneminde 1.423 milyon dolar yardım etmesi tarihi bağlardan kaynaklanmaktadır (Para Dergisi, 21.02.1998: 181).

1.5.4. İnsancıl ve Ahlaki Nedenler

Yine bu da gelişmiş ülkelerin dünya kamuoyu önünde kendi propagandalarının yapılması, az gelişmiş veya açlık sınırı altında yaşayan ülkelerin sempatisini kazanmak ve onların hammadde kaynaklarına sahip olmak niyetiyle yapılan yardımlardır. Ayrıca gelişmiş ülkelerin uyguladıkları ambargo veya sömürmeleri neticesi açlık sınırının altında yaşayan ülkelere göstermelik yardım yapmaları dünyanın tepkisini çekmemek için de olabilir.

1.6. Dış Borç Sağlayan Uluslararası Kuruluşlar

Dış borç sağlayan uluslararası kuruluşlar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuşlardır. Savaşın yıkıntılarını gidermek ve geri kalmış ülkelerin kalkınmalarının finansmanını sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Bu kuruluşlardan IMF ve Avrupa Para Anlaşması (EMA) kısa süreli kredi verirlerken, diğer kuruluşlar uzun vadeli kredi sağlamaktadırlar.

1.6.1. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Birleşmiş milletlere bağlı bir kuruluş olarak Washington'da görev yapan IMF finansal işlemlerine Mart 1947'de başlamış olup, konjonktürel dalgalanmaları düzeltmeye yönelik likidite ihtiyacını karşılamak için kısa vadeli kredi veren bir kuruluştur (İnce, 1976: 52). Türkiye, IMF'ye 1947 yılında katılmış olup, başlangıçta 43 milyon dolar olan kotasını 1997 yılında 642 milyon dolara yükseltmiştir. IMF'nin merkezi, kotası en yüksek olan ülkenin başkentidir (Karluk, 1998: 302).

Türkiye'yi IMF ile ilişkilerinde Hazine Müsteşarlığı temsil etmektedir. Hazine Müsteşarlığı'nın bağlı bulunduğu bakan (Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı) IMF Guvernörler kurulunda Guvernör, T.C. Merkez Bankası Başkanı da Guvernör vekili olarak yer alır (Eğilmez, 1997: 167).

IMF kredilerinin amacı, üye ülkelere iç ekonomik durumlarını veya uluslararası ticaretin gelişmesine zarar vermeden geçici ödemeler bilançosu dengesizliklerini giderme olanağı verir (Parasız, 1996: 94).

IMF'nin bir ülkeye finansman desteği sağlaması için, ilgili hükümetin bir niyet mektubunu IMF başkanına göndermesi ve hazırlanan ekonomik programı uygulamaya koymayı bu mektupla taahhüt etmesi koşulu vardır. İlgili ülke hükümeti, IMF'den finansman desteği alabilmek için IMF'ce hazırlanan Stand-by düzenlemesine konu olur ve niyet mektubunda yer verdiği ekonomik istikrar programını uygulamaya koyar (Eğilmez, 1997: 83).

1.6.2. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)

Dünya Bankası olarak da bilinen uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası 1944 yılında kurulmuştur. Üyelerine uzun vadeli kredi ve yatırım imkanı sağlayan Dünya Bankası, az gelişmiş ülkelerle, harp sırasında tahrip edilmiş veya tabi afetlerden zarar görmüş ülkelerin

ekonomik kalkınmalarına kaynak sağlar. Ekonomik kaynak sıkıntısı çeken ülkelere yabancı sermaye temin ederek, az gelişmiş ülkelerin üretiminin artması ve hayat standartlarının yükseltilmesi amacını güder (Önen, 1990: 40).

Dünya Bankası'nın amaçları, banka ana sözleşmesinin birinci maddesinde belirlenmiştir. Bunlar;

- Üye ülkelerin ekonomik yapılarının düzeltilmesini, kalkınmalarını ve harp sırasında yıkılan şehirlerin imarını kolaylaştırmak.
- Üye ülkelere yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek.
- Üye ülkelerde verimli yatırımları teşvik ederek uzun vadede uluslararası mübadelede denge sağlamak.
- Mahalli işletmelerin, yabancı finansman imkanlarıyla desteklenerek kalkınmalarını sağlamak (Karluk, 1998: 245 ve Önen, 1990: 41).

Dünya Bankası'nın örgütü, Guvernörler Kurulu, İcra Direktörleri Kurulu, Banka ve Banka personelinden oluşmaktadır (Eğilmez, 1997: 170).

Dünya Bankası kredi açarken bazı hususları göz önünde bulundurur. Bunlar;

- Kredi almak isteyen ülkenin özel piyasadan ve makul şartlarda kredi temin edemeyeceği kanaatine varılmış olmalı.
- Kredi kullanılacak projenin bankaya sunulması ve bankanın projeyi uygun bulması.
- Kredi talep eden eğer devlet değilse, bu durumda banka, o ülke Merkez Bankası'nın veya hazinesinin garantisini istemektedir.
- Banka üye ülkelerle sadece hazine, merkez bankası veya resmi kurumlarla muhatap olup üye ülkelere bu kurumlar vasıtasıyla kredi sağlar.
- Banka kredi talep eden ülkenin, bu krediyi ödeyebileceği bir limit içinde olup olmadığının belirlenmesi için, ilgili ülkenin borç ve dış finansman kaynaklarını değerlendirmeye tabi tutar (Önen, 1990: 50-51).

Dünya bankası gelişmekte olan ölkelere üç tip kredi verir. Bunlar;

- Tek bir yatırım projesini,
- Ekonominin tüm sektörlerini teşvik edecek yatırımları,
- Yeni sanayileşen ölkenin ekonomisindeki yeniden yapılanma önlemlerini finanse etmek için verilen kredilerdir.

Kredi verilirken projenin karlılığı, kendini kısa dönemde finanse edip, edemeyeceği banka tarafından analiz edilir. Borç alan ölkenin ekonomik durumu, dış ödemeler dengesindeki gelişmeler ile borç yükümlölüğünü zamanında karşılayıp karşılayamayacağı da araştırılır. Banka kredileri 3-5 yılı ödemesiz dönem olmak üzere 15-20 yıl olup faiz oranı başkanın önerisi ve yönetim meclisinin onayıyla tesbit edilir. 1985 yılı Ocak ayından itibaren banka açılan kredilerden ayrıca komisyon almaktadır. Verilen kredilerin faiz oranı LIBOR+ şeklinde olmaktadır. Dünya Bankası 1990 yılından itibaren Türkiye'ye uyum kredisi açmayı durdurmuştur. 1992 yılından itibaren de yatırım kredileri için 350 milyon dolarlık tavan koymuştur. Türkiye 1997 yılı itibarıyla Dünya Bankası'ndan 12,6 milyar dolar kredi almıştır (Karluk, 1998: 253).

1.6.3. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC)

20 Temmuz 1956 tarihinde faaliyete başlayan IFC, Dünya Bankası'nca kurulmuş bir kurumdur. Amacı az gelişmiş bölgelerde özel teşebbüsün verimli yatırımlarını desteklemek olan IFC'na Dünya Bankası ve IMF üyesi olan ölkeler üye olabilir (İnce, 1976: 51).

IFC aynen Dünya Bankası gibi yönetilir. Ayrı bir tüzel kişiliği vardır. Türkiye IFC'na 1 Eylül 1956 tarih ve 6850 sayılı yasa ile katılmıştır. Uluslararası Finans Kurumu'ndaki payı 1994 yılında 8.221.000 dolara yükselmiştir. Kurumun verdiği kredilerin süresi en çok 3 yılı ödemesiz, 8,5 yıldır (Karluk, 1998: 294). Türkiye'nin Eylül 1999 tarihi itibarıyla IFC'na borcu 1.241 milyon dolardır (İSO, 2000: 48).

1.6.4. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)

Uluslararası kalkınma birliği, Dünya Bankasının mali faaliyetlerini tamamlamak amacıyla bankaya bağlı bir kuruluş olarak 26 Eylül 1960 tarihinde kurulmuştur.(Önen, 1990:66) Kalkınma birliğine üye olabilmek için Dünya Bankasının üyesi olmak gerekir. Uluslararası Kalkınma Birliği'ne üye olan bir ülke Dünya Bankası üyeliğinden çıkarsa veya üyeliği askıya alınırsa birliğe üyelikte aynı şekilde sona ermekte veya askıya alınmaktadır. Birliğin amacı ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, verimliliği artırmak, GOÜ'lerin hayat standartlarını yükseltmektir (Açba, 1991: 35).

Uluslararası kalkınma birliğinin teşkilat yapısı, Dünya Bankasınınkine benzemekte olup üç ana organı vardır. Bunlar;

- Guvernörler meclisi
- Yönetim meclisi
- Başkan ve memurlardır.

Birliğin üç temel kaynağı vardır. Bunlar; üye ülkelerin sermayeye olan iştirakleri, ilave katılmalar ve banka gelirlerinden yapılan tahsislerden oluşur (Önen, 1990: 68).

Birlik tarafından verilen krediler 35-40 yıl vadelidir. Kredi veriliş tarihinden itibaren 10 yıl ödemesiz süre söz konusudur. Krediyeye faiz uygulanmamakta, ancak % 0.5 oranında taahhüt komisyonu her kredi dilimi ödemesi sırasında alınmaktadır. Ayrıca yıllık % 0.75 oranında da servis komisyonu ödenmektedir. Krediler, ilk 10 yılı ödemesiz olup, ikinci 10 yılda % 10 ve daha sonraki yıllarda % 3 oranlarında birliğe geri dönmektir (Karluk, 1998: 286 ve Önen, 1990: 74).

1.6.5. Avrupa Yatırım Bankası (EIB)

Avrupa yatırım Bankası AET'nu kuran ülkeler tarafından 1958 yılında kurulmuştur. Bankanın üç Yönetim organı olup bunlar, Guvernörler konseyi, Yönetim kurulu ve Yönetim Komitesidir (Karluk, 1998: 370). Bankanın açmış olduğu krediler guvernörler konseyince aksine bir karar alınmadıkça Avrupa kıtasında yer alan projeler için kullanılır. Bankanın faaliyetleri önceleri AET ülkeleri ile sınırlı iken sonradan genişletilmiştir.

Bankanın kredi verirken dikkat ettiği hususlar şunlardır.

- Geri kalmış bölgelerde yatırımları teşvik etmek.
- AET üyesi ülkeler arasında ekonomik farklılıkları azaltmak.
- Altyapı sorunlarını çözüme kavuşturmak.
- Enerji darboğazı genişletilmesine yardımcı olmak (Seyidoğlu, 1999: 38 ve Karluk, 1998: 371).

EIB Türkiye'ye AET-Türkiye arasındaki ortaklık antlaşmasına ek olarak imzalanan mali protokol çerçevesinde uygun görülen projeleri finanse etmek için kredi vermektedir. Bu krediler Türk hükümeti aracılığı ile sağlanır. Vade ve şartlar taraflar arasında belirlenir. Türkiye Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1964 yılından bu yana üç mali ve bir tamamlayıcı protokol çerçevesinde EIB'den 752 milyon ECU finansman sağlamıştır. 4. mali protokolde Türkiye'ye 600 milyon ECU mali yardım yapılması öngörülmüş, ancak Yunanistan'ın engellemesi nedeniyle kredi alınamamıştır. Eylül 1999 itibarıyla Türkiye'nin EIB'na borcu 541 milyon dolardır (İSO, 2000: 48).

1.6.6. Avrupa Para Anlaşması (EMA)

5 Ağustos 1955'de Paris'te kurulan EMA kısa süreli kredi veren ve uluslararası ödemelerin kolaylıkla yapılabilmesini sağlayan bir kuruluştur. İlk yardım verdiği ülkeler Yunanistan,

İspanya ve Türkiye olmuştur (İnce, 1976: 52). Kredilerin süreleri 1-2 yılı ödemesiz, 5 yılı bulmakta ve kredilerin ertelenmesi ve yenilenmesi de mümkün olmaktadır.

1.6.7 Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)

1989 yılında Strasburg'da gerçekleştirilen AT zirvesinde ve 13 Aralık 1989 tarihinde OECD toplantısında bankanın kurulması benimsenmiş olup, 29 Mayıs 1990 tarihinde EBRD sözleşmesinin ilgili ülkelerin bankaları tarafından imzalanması ile kurulmuştur. Türkiye de 13 Aralık 1989'da bankaya katılmaya karar vermiştir (Karluk, 1998: 378).

Bankanın temel amacı, piyasa ekonomisine açılmak ve bu süreci hızlandırmak isteyen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik, teknik ve kültürel gelişimini teşvik etmek, merkezi idareye bağlı ekonomilerin pazar ekonomisine geçişini hızlandırmaktır. EBRD ticari bankacılık ve kalkınma bankacılığı yapan iki bölümden oluşur. Kaynakların % 60'ı özel sektörün geliştirilmesi, % 40'ı da iki yıllık dönem için kamu sektörüne kullanılır (a.g.e.: 379).

1.6.8. İslam Kalkınma Bankası (IDB)

İslam kalkınma bankası 20 Ekim 1975 tarihinde faaliyete geçmiş olup merkezi Cidde'dir. Kuruluş amacı üye İslam ülkelerinin ekonomik kalkınmalarına yardımcı olmaktadır (Açba, 1991: 45). Bankaya üyelik için iki şart vardır. Bunlar; İslam konferansı örgütüne üye olmak ve guvernörler kurulunun olumlu kararıdır. Türkiye yönetim kuruluna kendi temsilcisini doğrudan atayan 5 ülkeden birisidir. Türkiye bankanın finansman kaynaklarından en fazla yararlanan ülkelerin başında gelmektedir. 1976-1994 yılları arasında İslam Kalkınma Bankası Türkiye'ye 66 proje için 1.435 milyon dolar finansman sağlamıştır (Karluk, 1998: 102).

1.6.9 Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

Ekonomik işbirliği ve kalkınma örgütü 14 Aralık 1960 tarihinde Paris'te imzalanan ve 30 Eylül 1961'de yürürlüğe giren anlaşma ile kurulmuştur. Türkiye 29 Mart 1961 tarih ve 293 sayılı yasa ile OECD'ye katılmıştır (Karluk, 1998: 30). OECD'nin ana organı, üye devletlerin temsilcilerinden oluşan konseydir (Ana Britannica, C: 8, : 68).

OECD-Türkiye ilişkilerinde iki önemli organ vardır. Bunlardan ilki Türkiye'ye yardım konsorsiyumudur. Türkiye'nin ekonomik kalkınma programlarının finansmanına katkıda bulunmak için kurulmuştur. İkincisi ise Türkiye'nin dış borçları çalışma grubudur. Bu kuruluşun amacı Türkiye'nin dış borçlarının ödenmesine yardımda bulunmaktadır. Nitekim 1979 yılında 16 OECD üyesi ülke, Türkiye'ye 962 milyon dolar yardım talebinde bulunmuş ve ayrıca bu ülkelerle 1 milyar dolarlık borç ertelenmesini de karara bağlamıştır. Nisan 1980'de 1,2 milyar dolarlık ikinci yardım paketi onaylanmış, üç ay sonra da Türkiye'nin dış borçları çalışma grubu Türkiye'ye açılan garantili ihracat kredilerini 3 milyar dolara çıkarmıştır (Karluk, 1998: 48-49).

1.7. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunu

Kişi başına düşen milli gelirin düşük olduğu ülkelere az gelişmiş ülkeler diyoruz. (Açba, 1991: 63). Bütün az gelişmiş ülkelerin amacı kişi başına milli geliri artırmak ve gelişmektir. Gelişmekte olan ülkelerin de kalkınmalarını kendi imkanlarıyla sağlamaları pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü gelir düzeyi düşük olan bu ülkelerde tasarruf oranı da düşüktür. Kalkınma iktisadının öncülerinden Ragnar Nurkse, ilk defa 1952 yılında American Economic Review'de yayınlanan bir makalesinde; "Bir ülke fakir olduğu için fakirdir" demiştir. Bu önerme geri kalmış ülkelerde tasarruf sorununun kısır döngülerle ifadesidir (American Economic Review, 1952. Aktaran, Başkaya, 1997: 55).

Eğer bir ülkede gelir seviyesi düşükse, tasarruflar da düşük olur. Düşük tasarruf düşük yatırım, düşük yatırım yetersiz sermaye oluşumu, yetersiz sermaye oluşumu düşük verimlilik, düşük verimlilik de düşük gelir demektir. Düşük gelir seviyesi, toplam talebin sınırlı olması düzeyi anlamına gelir. Düşük gelirli ülkelerde beslenme düzeyi de yetersizdir. Düşük gelir → yetersiz beslenme → verimliliğin düşmesi → düşük gelir demektir (İşgüden, 1995: 143). Vatandaşları yoksul olan ülkenin yeterli vergi toplayamadığı için devleti de yoksuldur. Demek ki gelir yükseltilmeden tasarruflar artırılamaz, tasarruflar artırılmadan da yatırımlar artırılamaz. Bu kısır döngüyü bir yerden kırmak gerekir. Bu da yabancı sermaye, borçlanma veya dış yardımlarla mümkündür (Başkaya, 1997: 56). Günümüzde az gelişmiş ülkelerin dış borçlanması esas itibariyle tasarrufların ve kaynağın yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Yalnız GOÜ'lerin borçlanma yoluyla elde ettikleri kaynağı da verimli kullanmaları gerekir.

Gelişmekte olan ülkeler ikinci dünya savaşından sonra kurulup gelişen uluslararası finans kurumlarından borçlanmaya başlamışlardır. Uluslararası finans sistemi geliştikçe bu ülkelerin dış borçları artmıştır. 1950 yılından sonra başlatılan kalkınma çabaları çerçevesinde GOÜ'lerin kalkınmaları için BM uzmanlarına göre bu ülkelerde % 2'lik bir gelişme hızının gerçekleşmesi için gelişmiş ülkelerin GSMH'lerinin % 1'ini bu ülkelere tahsis etmeleri belirtilmişti (Afacan, 1996: 3).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk on yılda GOÜ'lere yapılan dış yardımlar bağış ve mal transferi şeklinde gerçekleşmiştir. Yardımların veriliş amacı siyasi nitelik taşımaktadır. İlk on yılda en büyük kreditörler ABD, Rusya, İngiltere, Fransa olurken ikinci on yılda ise Avrupa ülkelerinin oluşturduğu konsorsiyumlar da bu piyasada önemli yere sahip olmuşlardır (Açba, 1991: 68-69).

Amerika'nın Milletlerarası Gelişme Teşkilatı (AID) tarafından 1965'de yapılan araştırmaya göre az gelişmiş ülkelerin cari açığı 1956'da 5 milyar dolar iken, 1963'de 7.9 milyar dolara ulaşmış olup yıllık % 7 artmıştır.

Aynı dönemlerde dış borç 1955'te 8 milyar dolar iken, 1962 sonunda 22,5 milyar dolara ulaşmış olup yıllık % 15 artış kaydedilmiştir. 1968 ortalarında 47,5 milyar dolar olan az gelişmiş ülkelerin dış borçları 1970 yılı sonunda 62 milyar doları aşmıştır (Yaşa, 1971: 226). İlk dönemlerde GÜ'lerin yaptığı yardımlar bağış ağırlıklı iken, zamanla karşılıksız yardımların payı azalıp borçların payı artmış, alınan kredilerin faiz oranlarının giderek artması ve kredi koşullarının ağırlaşması bu ülkelerin borç yükünün ağırlaşmasında etkili olmuştur. Borcun maliyeti yükselmiştir.

1973 yılında Arap-İsrail savaşının başlamasıyla OPEC, petrol fiyatlarını önemli ölçüde artırdı. Petrol fiyatlarının 4 kat artması (varili 2,59 dolardan 11,65 dolara çıktı) petrol ithalatçısı olan az gelişmiş ülkelerin döviz rezervlerinin erimesine neden oldu. 1973'den önce petrol üreten ülkelerin ihracatları 30 milyar dolar iken, 1974 yılında 120 milyar dolara yükseldi. 1973 yılında petrol fiyatlarının artması pek çok GOÜ'lerin dış ödemeler bilançolarında önemli açıklar oluşturdu. Bu ülkeler ağır şartlarda, yüksek faizle ticari bankalardan borçlanmaya başladılar (Açba, 1991: 70). 1974 yılında 39,5 milyar dolar olan cari işlemler açığı 1980'de 61 milyar dolara ulaştı. 1977 yılından sonra artan faiz oranlarıyla birlikte bu ülkelerin dış borç stoku ve dış borç anapara ve faiz geri ödemelerindeki güçlükler ve 1979 yılında yaşanan ikinci petrol şoku GOÜ'lerde dış borç krizine neden olmuştur.

Tablo 1: Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları (Milyar \$).

Yıl:	1955	1962	1970	1974	1977	1980	1986	1990	1993	1996	1997	1998
Dış Borçlar:	8	22,5	62,5	128	296,-	561	1217	1518	1770	2229	2326	2536

Kaynak: (Yaşa, 1971: 226, Afacan, 1996: 4 ve DPT, Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 2000, s. 53).

GOÜ'lerin borçlarının, artış nedenlerinden bir diğeri de faiz oranlarının yükselmesidir. 1970'lerde % 10 dolayında olan Euro-Dolar faizi ikinci petrol şoku sonrası % 20'lere tırmanmıştır. Bunun sonucunda GOÜ'lerin ödediği faizler 1978'de 15 milyar dolar iken, 1980'de 31 milyar dolara 1982 sonunda 60 milyar dolara yükselmiştir (Açba, 1991: 72).

1973 yılında GOÜ'lerin borcu 100 milyar dolar iken, petrol fiyatlarının artmasıyla borç 1982 yılında 850 milyar dolara, 1988'de 1.200 milyar dolara yükselmiştir. 1979 yılında bu ülkelerin dış borcu ihracatlarının % 90.8'i iken, 1988'de % 160.8'i olmuştur (Hatiboğlu, 1993: 210). 1990'da 1.600 milyar dolara çıkan GOÜ'lerin borçlarının büyük kısmı eski borçların faizleriyle idi (Sungu, 1999: 54). 2000 yılında ise GOÜ'lerin borçları 2.500 milyar doları aşmıştır.

Gelişmekte olan ülkeleri de borç bakımından üç gruba ayırabiliriz. Bunlar, çok borçlu ülkeler, orta derecede borçlu ülkeler, az borçlu ülkeler olarak üç gruba ayrılır. Dünya Bankası ve IMF'nin kabul ettiği dört borç göstergesinden üçünün belli bir seviyeyi aşması durumunda o ülke çok borçlu ülke olarak kabul edilir. Bunlar;

- Toplam dış borç / GSMH > % 50
- Toplam dış borç / ihracat >% 275
- Borç servisi / ihracat >% 30
- Faiz servisi / ihracat > % 20

ise o ülke çok borçlu ülke olarak kabul edilmektedir. Eğer bu oranlar sırasıyla % 30-50, % 165-275, % 18-30 ve % 12-20 arasında olan ülkelere orta derecede borçlu ülkeler denir.

Tablo 2: Borçluluk kavramları.

	Toplam Dış Borç/GSMH	Toplam Dış Borç/Ihracat	Borç Servisi/Ihracat	Faiz Servisi/Ihracat
Çok borçlu ülke	% 50'den büyük	% 275'den büyük	% 30'dan büyük	% 20'den büyük
Orta dereceli borçlu ülke	% 30-50 arası	% 165-275 arası	% 18-30 arası	% 12-20 arası
Az borçlu ülke	% 30'dan az	% 165'den az	% 18'den az	% 12'den az

Kaynak : (Tülay Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, 2000, s. 15)

Gelişmekte olan ülkeler son yıllarda borç batağına saplanmış durumdadır. Borçlarını borçlanarak ödemek zorunda kalan bu ülkelerin de krizden kurtulmaları için uygun şartlarda kredi almaları veya yabancı sermayeyi ülkelerine çekmeleri gerekir. Bu ülkelerin dış borçlarının artmasının nedenlerinin, yüksek faiz oranı, kaynaklarının verimli alanlarda kullanılmaması ve halkın ithal mallara olan talebi, dünya ekonomisinde görülen durgunluk, ülkelerin ekonomilerinin yapısal zayıflığı ve başarısız ekonomi politikaları bu ülkeleri borç batağına sürüklemiş ve her geçen gün de daha da sürüklenmektedir (Karluk, 1995: 550-551).

2. TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ SORUNU VE BORÇLARIN SEYRİ

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Dış Borçlar

Osmanlı Devleti'nde dış borçlar Sultan Abdülmecid döneminde başladı ve Vahdettin'e kadar sürdü. Başlangıçta dış borçlar Osmanlı Devleti tarafından yönetilirken 1879'da Rüsum-u Sitte yönetimine bırakıldı. 1881 yılı Muharrem kararnamesiyle de Deyun-u Umumiye İdaresinin yönetimine verildi (Sevimay, 1995: 274).

Osmanlı Devletinin borçlanma nedenleri ise,

- Devletin, askeri harcamaları ile ulufe ve cülus bahşışleri gibi nedenlerle devlet giderlerindeki harcama artışları,
- Savaşlar neticesinde arazi kayıpları nedeniyle devlet gelirlerinde meydana gelen azalmalar ve
- Alınan borçların verimli alanlarda kullanılmayıp askeri harcamalar ve saray masrafları gibi getirisi olmayan alanlarda kullanılması ve borç yönetimindeki yanlış politikalar Osmanlı Devleti'ni borçlanmaya iten nedenlerdir (Söyler, 1998: 25-30).

Osmanlı Devleti'nin ilk dış borçlarına teşebbüsü ve ilk dış borçlanması 1854 Kırım Savaşı'nın finansmanını sağlamak için yapılmıştır (Açba, 1995: 4). Üç milyon sterlinlik bu borç sözleşmesinin faiz oran % 6 olup amortisman oranı % 1 ve emisyon kuru % 80'dir. Komisyonlar ve tahvil satış maliyetleri düşündükten sonra hazineye 2.286.285 sterlin kaynak girişi oldu. İkinci anlaşma ise İngiliz ve Fransız hükümetleri ile 27 haziran 1855'de imzalandı. Fransa ve İngiltere 5 milyon sterlin Osmanlı Devleti'ne borç verdiler.

1854 yılında başlayan dış borçlanma 1875'e kadar hızlanarak artmış, devlet dış borçlarını ödeyebilmek için piyasalara yeni dış borç tahvilleri sürmüştür. Bu durum da tahvillerin değerlerinin yitirilmesine neden olmuştur (Karluk, 1997: 140).

Tablo 3: 1854-1874 Yıllarında Osmanlı'da alınan dış borçlar.

<u>Yıl</u>	<u>Alınan Borç</u> <u>(Sterlin)</u>	<u>İhrac Bedeli</u> <u>(%)</u>	<u>Hazineye</u> <u>Giren Sterlin</u>	<u>Faiz</u> <u>(%)</u>
1854	3.300.000	80	2.460.000	6
1855	5.500.000	102	5.644.375	4
1858	5.500.000	76	4.180.000	6
1860	2.240.942	63,5	1.400.588	6
1862	8.800.000	68	5.948.000	6
1863	8.800.000	68,72	6.248.000	6
1865	6.600.000	66	4.356.000	6
1865	40.000.000	50	20.000.000	5
1869	24.444.442	61	13.200.000	6
1870	34.848.000	32,12	11.194.920	3f
1871	6.270.000	73	4.577.100	6
1872	5.302.220	98,5	5.222.686	9
1873	12.612.110	59,5	6.832.551	5
1873	30.555.558	42	16.500.000	6
1874	44.000.000	43,5	19.140.000	5
Toplam	238.773.272		127.120.220	

(Kaynak: Sait Açba, Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması, 1995, s. 76).

Kur: 22 Osmanlı Lirası 20 Sterlin (İnce, 1976: 62).

Tablo 3’de de görüldüğü gibi 1854-1875 yılları arasında Osmanlı Devleti 15 adet dış borç sözleşmesi yapış olup, borçlanması 238.773.272 sterlin iken hazineye giren para bu meblağın yaklaşık % 53’ü olup 127.120.220 sterlindir. Bu da gösteriyor ki bu tarihlerde Osmanlı Devleti’nin borçlanma maliyeti çok yüksektir. 1875 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti borçlarını ödeyemeyeceğini anlayıp moratoryum ilan etti. Bu tarihte borçların faiz ve itfa bedeli 300 milyon Frank (13 milyon OL.) Devletin bütçe gelirleri ise (22 milyon OL.) 570 milyon Frank’tır. 1863 yılında Osmanlı Devleti’nin dış borç anapara ve faiz ödemelerine

ayrılan payı % 17 iken bu oran 1875'de % 59'a ulaşmıştır (Açba, 1995: 77). Moratoryumdan sonra borç anapara ve faizlerinin yarıya indirilmesi Osmanlı maliyesini rahatlatmış. Yapılan anlaşmaya göre 239.5 milyon OL. olan dış borçlar 125.3 milyon Osmanlı lirasına indirildi. Senelik ana para ve faiz ödemesi (dış borç servisi) de 13.2 milyon OL'den 7.6 milyon Osmanlı lirasına indirildi (a.g.e.: 92).

1854 yılından 1879 yılına kadar geçen sürede Osmanlı İmparatorluğu 17 kez borç almış olup, alınan borçların sadece % 7.8'i yatırım harcamalarına yatırılırken diğeri cari harcamalara gitmiştir (Tabakoğlu, 1994: 184). 1880'de Sultan, Avrupa Devletlerine borçlar konsolide edilmez ve taksitleri azaltılmazsa hiç kimsenin hiç bir şey alamayacağını bildirdi. Avrupa'nın önde gelenleri anapara ve faiz ödemelerinin azaltılması fikrini kabul ettiler. Ancak Osmanlı gelirlerinin denetimini sağlamak için Duyun-u Umumiye'yi şart koştular. 20 Aralık 1881'de imzalanan Muharrem Kararnamesi ile tüm iç ve dış borçlar 212,5 Milyon Sterlinden 128,6 Milyon Sterline, yıllık borç ödemeleri de 13,6 milyon sterlinden 2,7 milyon sterline indirildi (Kıray, 1995: 34). Osmanlı gelirlerinin % 20'sini Duyun-u Umumiye'ye bırakıldı (İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Avusturyalı ve Osmanlı alacaklıları ile Galata Bankerlerini temsilen birer üye) (İnce, 1976: 64). Duyun-u Umumiye idaresi Lozan Antlaşması ile Türkiye'den çıkartıldı.

1882 ile 1914 yılları arasında önceliklerden daha iyi koşullarda 26 borç sözleşmesi yapıldı. Bu sözleşmelerde imparatorluk 93 milyon sterlin borç alıp hazinesine 76 milyon sterlin girdi, faiz oranları % 3-5,5 arası olup emisyon kuru ise % 70-100 arasındaydı. Ortalama emisyon kuru alınan komisyonlarla % 80'e düşüyor, efektif faiz oranı da % 5,5 oluyordu (Kıray, 1975: 35).

Osmanlı Devleti 1903'den itibaren Muharrem Kararnamesi dışında kalan borç servislerini 1914 yılına kadar düzenli ödemiştir. 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin dış borçları toplamı 104.212 bin, (OL) Osmanlı lirası olup yıllık borç servisi ise 13 milyon OL idi. Aynı yıl Osmanlı bütçesi 30 milyon OL. olup, borç servisi oranı % 43'tür. 1914 yılında Osmanlı

Devleti'nde kişi başına borç yükü 216 Franktır. Bu rakam Fransa'da 833, İngiltere'de 400, Almanya'da 393 Franktır (Açba, 1995: 125). Lozan Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 06.08.1924 tarihinde toplam borç miktarı 161.303.833 OL'dır. Bu borçların %73.59'unu yeni Türk Devleti devraldı. 1854-1914 döneminde alınan borç tutarı 326 milyon sterlin olup hazineye giren 203 milyon sterlindir. Borç ana para ve faiz ödemeleri ise 213 milyon sterlin. Net fon çıkışı 10 milyon sterlindir (Kıray, 1995: 38).

Birinci Dünya Savaşına kadarki 60 yıllık sürede Osmanlı'nın dış borçlarını iki ayrı dönemde izleyebiliriz. 1854-1876 arası olan birinci dönemin en belirgin özelliği Osmanlı Devleti'nin büyük miktarda ve çok ağır koşullarla borçlanmasıdır. Bu dönemde Osmanlı maliyesinin durumu bozuldukça, Osmanlı Hazinesi'ne giren miktarların yeni tahvillerin itibari değerine oranı % 50'nin de altına inmiştir (Pamuk, 1994: 64). Daha sonraki yıllarda alınan borçlar eski borçların faiz ve anapara ödemelerinde kullanılmıştır. Osmanlı dış borçlanmasında 2. dönemin (1882-1914) en belirgin özelliği ise kurulan güçlü denetim sayesinde net fon akımları yönü değişti. Bu dönemde hazineye giren miktarın iki katı borç ödemesi yapıldı (a.g.e: 69). 1915-1922 yılları arasında ödenmesi gereken dış borçlar Düyunu Umumiye idaresince alacaklılara ödenmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra yeni Türk Devleti Düyun-u Umumiye idaresini ve uluslararası mali denetim komisyonunu tanımadığını, yetkinin T.B.M.M.'de olduğunu belirtmiştir.

1928 Yılında Lozan Anlaşması uyarınca Paris'te kurulan Türkiye Dış Borçları Komisyonu'nda ödemelerin hangi şekilde yapılacağı konusunda anlaşma imzalandı. 1929'da ortaya çıkan dünya iktisadi krizi nedeniyle Türkiye borçlarını ödemede güçlük çekmiş ve yıllık taksitlerinin azaltılmasını ve bir kısmının da TL. olarak ödenmesini istemiştir. Görüşmeler sonunda 1933 yılında imzalanan Paris Anlaşması ile yıllık taksitler indirilmiş, ödeme süresi otuz yıldan elli yıla çıkarılmış, borç miktarı da (79.820.563 TL.) 65 milyon dolar olarak belirlenmiştir (Açba, 1995: 127).

2.2. 1923-1960 Döneminde Dış Borçlarımız

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı borçlarının 1912 yılından önceki kısmının % 62, 1912'den sonra alınan borçların da % 74'ünü devralmıştır. 1925 yılında Paris'te yapılan toplantıda Osmanlı Devleti'nden intikal eden borçların Osmanlı topraklarında kurulan 16 devlet arasında paylaştırılmasına karar verilmiştir. Osmanlı Düyun-u Umumiyesi adını taşıyan bu borcun kesin miktarı 22 Nisan 1933'te Paris'te alacaklı devletlerle saptanmış olup bir ödeme planı hususunda anlaşmaya varılmıştır. Türkiye'nin devraldığı borç 79.821.563 TL. olup 65 Milyon dolar etmektedir (Evgin, 2000: 35 ve Yaşa, 1971: 70). Kişi başına düşen borç ise yaklaşık 6 dolardır. Yani Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı borç 2000 yılı sonundaki dış borcunun (114.324 milyon dolar) 1.760'da biri kadardı.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı borçlar ve Düyunu Umumiyenin Osmanlı'yı ekonomik yönden için için kemirmesi ve siyasi çöküşü de hızlandırmasının verdiği deneyimle 1930 yılına kadar borçlanmaya gitmemiştir. Devlet kapitülasyonlardan kurtulmak için yabancıların elindeki şirketleri millileştirmeye başlamıştır. 1928-1933 arası yapılan millileştirmelerden dolayı Türkiye'nin dış borç toplamı 1933 yılında 84 milyon TL'ye yükselmiştir. Millileştirme dışında Türkiye ilk kez 14 Haziran 1930 tarihinde "iktisadi cihazlanma" amacıyla ABD'den 10 milyon Dolar borç istemiş, ABD 20 milyon Dolar kredi vermeyi, buna karşılık da Türkiye'de bir kibrit fabrikası kurmasında ısrar etmiştir. Sonuç olarak ABD'den %6,5 faizli 25 yıl vadeli 10 milyon dolar kredi alınmış olup karşılığında yirmi beş yıl süre ile kibrit tekeli ABD'li şirkete verilmiştir (Evgin, 2000: 35). 1934 yılında Sovyetler Birliği'nden 8 milyon dolar, 1938 yılında da İngiltere'den 16 milyon sterlin borç alınmıştır. 1939 yılında Türkiye'nin uzun vadeli dış borcu 134 milyon TL. olup bunun 31 milyon lirası Osmanlı'dan devraldığı borçlardır. Kısa vadeli borç toplamı ise 58 milyon TL.'dir (Yaşa, 1971: 71).

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri borçlanmalar genellikle savaş malzemesi ihtiyacı için yapılmıştır. 1939 yılında İngiltere ve Fransa'dan üç taraflı yardım paktına dayanarak kredi alınmış olup bu kredilerde üç grupta toplanmaktadır. Birinci grup (1939) İngiltere'den alınan 20 milyon TL.'lik silahlanma kredisidir. İkinci grup İngiltere ve Fransa'dan (1940) alınan 15 milyon Sterlin tutarındaki altın borçlanması, üçüncü grup ise (1940) 2 milyon sterlin ve 264 milyon franklık Kliring Deblobaj istikrazıdır. Ayrıca 1942 yılında Almanya'dan 100 milyon marklık bir kredi alınmış olup tamamı askeri teçhizat anlamında kullanılmıştır (Evgin, 2000: 36). Savaş yıllarında Türkiye 127 milyon doları ekonomik, 187 milyon doları askeri kredi ve hibe olarak 314 milyon dolar kredi kullanmıştır. 1945 yılı sonunda dış borç 356 milyon liraya çıkmıştır (Karluk, 1997: 14).

Savaş yıllarında sağlanan dış krediler ve gerçekleştirilen dış ticaret fazlası nedeniyle rezervlerde artış olmuştur. Ancak bu rezervler üretim için kullanılmayıp stokta tutulmuş, savaş sonrası dönemde ithal edilmek istenen yatırım malları maliyetinin hızlı yükselmesi eldeki rezervlerin erimesine neden olmuştur.

1946 yılında yapılan devalüasyon sonunda dış borçlarımız 707 milyon TL.'ye çıkmıştır. Devalüasyon dövizle ödenecek dış borçlarımızda 276 milyon TL. artış meydana getirmiştir (Evgin, 2000: 36- Yaşa, 1971: 73). Kalkınmaya yönelik krediler ise 1947 yılından itibaren alınmaya başlamıştır. Amerikan hükümetinden 24 milyon dolar, 1950 yılında ise dünya bankasından 25.4 milyon dolar kredi alınmıştır. Avrupa Tediye Birliği'nden de 55 milyon dolarlık iki kredi alınmıştır. 1949 yılında İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin paralarını % 30,52 oranında devalüe etmeleri neticesinde dış borçlarımızda 203.6 milyon TL.'lik bir azalma olmuştur. Buna rağmen dış borçlarımız 1949 yılı sonunda 703 milyon, 1950 sonunda 775 milyon TL.'ye ulaşmıştır (277 milyon Dolar) (İnce, 1976: 70). 1950 yılından sonra dış borçlarda hızlı bir artış görülmüştür. 1950 yılında dış ticarete liberasyon sisteminin tatbik edilmesiyle dövizler erimiş, ticaret açığı 1951 yılında 23 milyon dolar, 1952'de 88, 1953'de de 193 milyon Dolara yükselince Türkiye liberasyon sisteminden vazgeçmiştir (Evgin, 2000: 41-42).

İkinci dünya savaşından sonra Türkiye NATO ve OEEC'ye üye olmuştur. OEEC'nin Avrupa'nın yeniden imarı için yardıma ihtiyaç olduğuna daire hazırladığı rapor üzerine başlatılan Marshall yardımından Türkiye'ye 225 milyon dolar düşmüştür (Tandırcıoğlu, 2000: 265). 1953 yılında dışarıdan kredi almak zorlaşmıştır. 1958 yılına gelindiğinde borç yükü ağırlaşmış ve Türkiye ödemeleri zamanında yapamadığı için moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır.

4 Ağustos 1958 tarihinde OEEC, IMF ve ABD hükümeti ile Türkiye arasında istikrar programı yapılmıştır. 1958 yılı dönem içinde en fazla borçlanılan yıl olmuştur. 1960 yılında dış borçlarımız 6.210 milyon TL.'ye yükselmiştir (1.139 Milyon dolar). Bu rakama aynı tarihte 648 milyon TL. olan kredili ithalat borçları ve faizi ile birlikte 3.389 milyon TL. olan mütedahil-ariyare borçlar dahil değildir. Bunlarla beraber borç 10.247 milyon TL.'ye ulaşmıştır (Evgin, 2000: 39 ve Yaşa, 1971: 76).

Tablo 4: 1950 ve 1960 sonu Dış Borçlar (milyon\$)

1950	1960	Fark	Artış Oranı %
277	1139	862	410

Kaynak: Memduh Yaşa, Devlet Borçları, 1971, s. 76

1960 yılı sonunda 1.139 milyon dolar olan dış borçlarımız üç borç çeşidinden oluşmuştur.

Tablo 5: 1960 Sonunda Dış Borçların Sınıflandırılması.

Borcun Çeşidi	Miktarı (milyon \$)
Devlet Borçları	690
Ariyere Borçlar (1)	377
Kamu Sektörü Kredili İthalat Borcu	72
Toplam	1.139

Kaynak: Memduh Yaşa, Devlet Borçları, 1971, s. 77- Tülay Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, 2000, s. 39

(1) Ariyere borçlar doğuş itibariyle devletle ilgisi yoktur. Bu borçların karşılıkları özel firmalarca Merkez Bankası'na yatırılmış olup, döviz transferi yapılamayınca kur farkı ve faizi devlet bütçesinden ödenmiştir.

Ariyere borçlar, dış ticarete liberasyon sisteminin tatbik edilmeye başlamasıyla (Eylül 1950) ithalatçılar, liberasyon listesine dahil siparişlerinin bedellerini TCMB'na yatırarak mal ithal ediyorlardı. Yabancı satıcılar da sipariş bedelinin TL ile bankaya gönderildiğinin bildirilmesi üzerine mal gönderiyordu. 22 Eylül 1952'de hükümet döviz transferini fiilen durdurmuş olup, transferi durdurduğuna dair açıklamayı Mayıs 1953'de resmen kabul etmiştir. Bu arada ithalata sınırlama getirileceğini gören ithalatçılar bu dönemde siparişlerini artırmışlardır. Karşılığı bloke edilip döviz transferi nedeniyle ödenemeyen bu borçlar birikmiştir. Bu borçlar özel sektör borcu olmasına rağmen dövizle tasfiye edilememesi nedeniyle devlet bu borçların sorumlusu haline gelmiştir. Faiz ve döviz kuru farklı bütçeden ödenen bu borçların son taksidi 1971 yılında ödenmiştir (İnce, 1976: 81-82). 1958 yılında 1 dolar 2,80 TL'den 9 TL.'ye yükselmiştir.

2.3. 1960-1980 Döneminde Dış Borçlarımız

Türkiye, 1960 yılından sonra da yüksek oranda yatırım politikası izlemesi ve bazı gıda maddelerinin istihsalinde zaman zaman görülen yetersizlikler nedeniyle borçlanmaya devam etmiştir. Türkiye bu dönemde ABD'den ve OECD çerçevesinde kurulan Türkiye'ye yardım konsorsiyumundan krediler almıştır. 1960 yılında dış borç stoku 1.139 milyon dolardan 1962 yılında 830 milyon dolara düşmüştür (Evgin, 2000: 46). BBYKP dönemine Türkiye 830 milyon dolar borçla girmiştir. Türkiye İBYKP dönemi sonunda (1973) kalkınmayı dış borçlara ihtiyaç duymadan sürdürmeyi öngörüyordu. Bu gerçekleşmediği gibi borçlanma daha hızlı arttı. 1963-1967 döneminde konsorsiyumun verdiği krediler bağlı yardım türünden olmuştur. Bu dönemde Türkiye'ye yapılan yardımların % 53,96'sı konsorsiyum, % 40,66'sı da ABD tarafından yapılmıştır. BBYKP döneminde kullanılan konsorsiyum kredilerinin 890 milyon doları program, 330 milyon doları da proje kredisi olmak üzere toplam 1.218 milyon dolardır (Evgin, 2000: 46).

1962 sonunda 830 milyon dolar olan dış borçlarımız BBYKP dönemi sonu olan 1967 yılında 1.286 milyon dolara yükselmiştir. Borç artışı 456 milyon dolar olup artış oranı %55'dir.

İkinci beş yıllık kalkınma planı döneminde Türkiye, 651 milyon dolar program, 693 milyon dolar da proje kredisi olmak üzere toplam 1.342 milyon dolar konsorsiyum kredisi kullanmıştır. İBYKP dönemi başında 1.286 milyon dolar olan dış borçlarımız, dönem sonu olan 1972 yılına gelindiğinde ise 2.291 milyon dolara ulaşmıştır. 5 yılda borçlarımız 1.005 milyon dolar artmış olup, artış oranı % 78'dir. İlk iki plan dönemini ele alırsak (1963-1972) Türkiye'nin borçları 1.461 milyon dolar artmış olup artış oranı % 176'dır. 1962-1972 arası ihracatımız % 9 artarken, ithalatımızın artış oranı % 11'dir. 1961-1963 arası ihracatın ithalatı karşılama oranı % 72,3 iken 1971-1973 döneminde bu oran % 64'e gerilemiştir (Gürsel, 1986: 471).

İBYKP döneminin son üç yılında ithalattaki daralmalar nedeniyle borç ödemelerinin gecikmesi alacaklıları IMF ve uluslararası kuruluşlar nezdinde harekete geçirdi. Baskılar sonucunda IMF ile stand-by anlaşması imzalandı. Devalüasyona gidilerek 1 dolar 9 TL.'den 15 TL.'ye yükseldi (Evgin, 2000: 49).

1971-1980 arası ise Türkiye ekonomisi büyük sıkıntılar yaşamıştır. 1974 yılında petrol fiyatlarının dört kat artması, zaten açık veren Türkiye'nin dış ödemeler dengesi açığını büyütmüş ve mevcut rezervler hızla erimiştir. Petrol ithalatçısı olan Türkiye, petrole 1973 yılında 222 milyon dolar ödemişken 1974 yılında 752 milyon dolar ödedi. Petrole ödenen miktar ise, ihracat gelirlerimizin % 16.8'inden % 49.1'ine yükseldi. Türkiye 1974 krizinde ithalatı gerçekleştirebilmek için sermaye piyasasından kısa vadeli borçlanmaya başladı. 1973 yılında 250 milyon dolar olan kısa vadeli dış borçlarımız, 1975 yılında 1.155 milyon dolara, 1977 yılında ise 6.600 milyon dolara ulaştı. Kısa vadeli borçların borç stokuna oranı 1973 yılında % 10 iken, 1975 yılında % 24.5'e, 1977 yılında ise % 57.9'a yükseldi (Gürsel, 1986: 480). Akaryakıt ithalatı 1973 yılında toplam ithalatımızın % 10.6'sı iken, 1974 yılında % 19.8, 1975 yılında % 17, 1976 yılında % 21.5 ve 1977 yılında da % 24.5'ine ulaşmıştır.

Dış ticaret açığı ise, 1973 yılında 700 milyon dolar iken, 1974 yılında 2.200 milyon dolara, 1975 yılında 3.100 milyon dolara, 1976 yılında 2.900 milyon dolara, 1977 yılında da 3.750 milyon dolara yükselmiştir (Evgin, 2000: 50 ve Karluk, 1997: 146). 1973-1977 arası ihracatımız % 33 oranında artarken, ithalatımız % 178 artmıştır. 1972 yılı sonunda 2.291 milyon dolar olan dış borçlarımız 1977 yılında 10.935 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 6).

ÜBYKP döneminde dış borç artışı 8.644 milyon dolar olup artış oranı % 377'dir. 1977 yılında borç ödemeleri 1.500 milyon dolar olup o dönemde Türkiye'nin toplam döviz gelirlerinin % 53'üdür. Türkiye kısa vadeli borçlanma ile krizi üç yıl erteleyebildi. 1978 yılına gelindiğinde Türkiye'nin kredi bulması güçleşti ve Türkiye borçlarını ödeyemeyecek duruma geldi. Literatürde yerleşmiş deyişle 70 sente muhtaç kalmıştır (Gürsel, 1986: 481).

Guadelopue'de yapılan zirvede iflas durumunda olan ülkelere yardım kararı alınmış, ancak IMF ile anlaşmaları şart koşulmuştur. İlk borç erteleme anlaşması 20 Mayıs 1978'de imzalandı. Bu anlaşmayla 1,2 milyar dolar dış borç 6-9 yıl arası ertelendi. Mayıs 1979'da alınan kararla 16 OECD ülkesi Türkiye'ye 962 milyon dolarlık yardım taahhüdünde bulunmuş ve 1 milyar dolarlık da dış borç erteleme kararı bağlanmıştır (Karluk, 1997: 147 ve Tandırcıoğlu, 2000: 265).

1960 yılı sonunda 1.139 milyon dolar olan dış borçlarımız 1979 yılı sonunda 13.439 milyon dolara ulaşmıştır. 20 yılda 12.300 milyon dolar artmış olan dış borçlarımızın artış oranı ise % 1080'dir. Yaklaşık 11 kat artmıştır. 20 yılda 12.300 milyon dolar olan borç artışı, Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nden devraldığı borcun 190 katına eşittir (Tablo 6).

Tablo 6: 1960-1980 dönemi Türkiye'nin dış borçları (milyon \$)

	1960	1964	1967	1972	1975	1976	1977	1978	1979
Toplam Dış Borç	1.139	964	1286	2291	4291	6920	10.935	13.925	13.439
Artış		-175	322	1005	2000	2629	4015	2.990	-476
Orta-Uzun vade	964	1286	2291	3256	4214	4819	6749	9.883	9883
Kısa vade		0	0	0	1035	2706	6116	7176	3556

Kaynak: HM. (Hazine İstatistikleri, 1980- Tülay Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, 2000, s. 75)

Tablo 7: 1975-1980 dönemi cari işlemler dengesi (milyon \$)

	İHRACAT FOB	İTHALAT FOB	DIŞ TİC.DENG.
1975	1401	4502	-3101
1976	1960	4872	-2912
1977	1753	5506	-3753
1978	2288	4369	-2081
1979	2261	4815	-2554
1980	2910	7513	-4603

Kaynak: TCMB, Üç Aylık Bülten, 1990- IV, s. 102

2.4. 1980'den Günümüze Dış Borçlarımız

1980'den günümüze dış borçlarımızı iki bölümde inceleyeceğiz. Birinci bölümde 1980-1990 dönemi dış borçlarımız, ikinci bölümde de 1991-2000 dönemi dış borçlarımız olarak incelenecektir.

2.4.1. 1980-1990 Dönemi Dış Borçlarımız

Türkiye 1980 yılına ekonomik açıdan ciddi sorunlarla girmiştir. 1979 yılı sonunda Türkiye'nin dış borçları 13.722 milyon dolardı. 1980 yılında ise 15.734 milyon dolar olan borcumuzun 13.229 doları, (% 84'ü) orta-uzun vadeli, 2.505 milyon doları da kısa vadelidir. Bu tarihte dış borçlarımız GSMH'nın % 27'sine eşit olup dış ticaret açığı 5 milyar dolara yaklaşmaktadır. Türkiye 24 ocak 1980 tarihinde Ekonomik İstikrar Programını uygulamaya koyarak, bu tarihe kadar izlediği ekonomi politikalarını terkedip, daha liberal ve dışa açık ekonomi politikaları yürürlüğe koymuştur (Karluk, 1997: 147).

Döviz darboğazı ve dış tıkanıklığı aşmak için ihracatı teşvik politikaları, turizmi teşvik ve yurt dışındaki işçi dövizlerinin Türkiye'ye akışını sağlayıcı teşvikler uygulamaya konmuştur. Bu dönemde alınan önlemlere rağmen dış ticaretteki dengesizlikler ortadan kaldırılamamış, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1980'de % 39 iken 1983 % 66, 1985'de % 74, 1987'de % 76, 1989'da % 74 ve 1990'da % 58 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1980 yılından 1985 yılına kadar dış borçlardaki artış 7.100 milyon dolar olup, artış oranı % 48 civarındadır. 1985 yılından itibaren dış borçlarda daha hızlı bir artış yaşanmıştır. 1985-1990 döneminde ise dış borçlarımız 28.212 milyon dolar artmıştır. 1984 yılı sonunda 20.823 milyon dolar olan dış borçlarımız 1990 yılı sonunda 49.035 milyon dolara yükselmiş olup % 135 artmıştır (Tablo 11).

Tablo 8: Dış Borç Artışları (1981-1986) (milyon-\$):

	1981	1982	1983	1984	1985	1986
1.Nominal Dış Borç Artışı	911	669	2.076	1.198	4.817	6.625
2.Nedenleri						
-Cari İşlemler Açığı	1.669	835	1.828	1.439	1.013	1.465
-Rezerv Artışı	263	302	229	997	(484)	572
Merkez Bankası	(149)	152	173	(14)	(219)	348
Ticari Bankalar	412	150	56	1.011	(265)	224
-Verilen Krediler	-	-	105	573	296	253
-Kur Farkları	(684)	(464)	(875)	(1200)	2.509	3.344
-OECD Faiz Ertelemeleri	720	100	69	-	-	-
-FMS Refinansmanı ve Borç Ayarlamaları	(145)	(234)	1.076	-	-	-
-Dünya Bankası Pool Fark.	-	-	-	-	605	333
-Ödemeler Dengesindeki Net Hata ve Noksan	649	(75)	507	469	(837)	(118)
TOPLAM	2.472	464	2.957	2.278	3.102	5.849
FARK (1-2)	(1.561)	205	(881)	(1.080)	1.715	776

Kaynak: (Gazi Erçel, Türkiye'nin Dış Borç Birikiminin Kaynakları, III. İzmir İktisat Kongresi, DPT, 1993, s. 38)

Parantez içindekiler (-) değerlidir.

Tablo 9: Dış Borç Artışları (1987-1990) (milyon-\$)

	1987	1988	1989	1990	TOPLAM
1.Nominal Dış Borç Artışı	8.127	494	1.049	7.284	33.230
2.Nedenleri					
-Cari İşlemler Açığı	806	(1.596)	(961)	2.611	7.100
-Rezerv Artışı	773	1.268	2.731	1.984	8.635
Merkez Bankası	351	588	2.524	1.141	
Ticari Bankalar	422	680	207	843	
-Verilen Krediler	842	607	(390)	(156)	2.130
-Kur Farkları	4.567	(2.088)	(341)	3.124	7.910
-OECD Faiz Ertelemeleri	-	-	-	-	889
-FMS Refinansmanı ve Borç Ayarlamaları	-	1.503	430	-	2.603
-Dünya Bankası Pool Fark.	738	(659)	(275)	-	742
-Ödemeler Dengesindeki Net Hata ve Noksan	(506)	515	971	(411)	1.164
TOPLAM	7.220	(450)	(2.138)	7.152	33.182
FARK (1-2)	907	944	(1.109)	132	48

Kaynak: (Gazi Erçel, Türkiye'nin Dış Borç Birikiminin Kaynakları, III. İzmir İktisat Kongresi, DPT, 1993, s. 38)

Parantez içindekiler eksi (-) değerlidir.

1980-1990 dönemini ele aldığımızda dış borçlarımız 15.734 milyon dolar iken on yılda % 220 oranında ve 33.300 milyon dolar artarak 49.035 milyon dolara yükselmiştir. Dış borçların artış nedenlerinden biri dış borç kullanımındaki artış, diğeri de diğer dövizlerin ABD doları karşısında değer kazanmasından kaynaklanmaktadır.

Dünya Bankası üyelerine borç verirken genelde uluslararası para piyasalarını kullanmaktadır. Bankanın kredi anlaşmaları ABD Doları bazında yapılmakta ve Banka ödeme günü elindeki dolar dışı dövizleri dolara çevirerek ülkelere vermekte, geri ödemelerde ise ödemenin yapıldığı para cinsleri ülkelere talep edilmekte olup Dünya Bankası kendini çapraz kur riskinden koruyup riski borç alan ülkelere bırakmaktadır. Türkiye 1987 yılında dolar olarak

aldığını varsaydığı borçlarını tablolarında 4,4 milyar dolar gösterirken aynı borç Dünya Bankasında 6,5 milyar dolar gözükmekteydi (Erçel, 1993: 32). 2,1 milyar dolarlık fark diğer paraların ABD doları karşısında değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca FMS kredilerinin faiz maliyetlerinin çok yüksek olması nedeniyle Türkiye bu kredilerin maliyetini azaltmak için ABD'nin garantisi ile 1988 yılında 1.503 milyon dolar ve 1989 yılında da 403 milyon dolar kredi sağlayarak, dış borç tablolarında yer almayan FMS borçlarını ticari borçlarla değiştirerek tablolarında göstermesi nedeniyle de dış borçlarda 2.603 milyon dolar artış olmuştur (a.g.e.: 33).

1981-1990 döneminde dış borçlardaki artışın,
% 27.4'ü cari işlemler açığından ,
% 26'sı Altın hariç rezerv artışından,
% 26.1'i Dünya bankası pool farkları dahil çapraz kur farklarından,
% 10.5'i FMS Finansman ve OECD Faiz ertelemeleri dahil borç ayarlamalarından,
% 6.4'ü Verilen kredilerden ve
% 3.5'i de Net hata ve noksandan oluştuğu ortaya çıkmaktadır (Evgin, 2000: 80).

Rezerv artışı çıkarıldığında kalan net borç artışı 1981-1990 döneminde 24,6 milyar dolardır.

Bu dönemdeki net borç artışının,

% 43,1'i Net artış kredi kullanımından,
% 35,2'si Kur farkından,
% 14,2'si Borç erteleme ve ayarlarından,
% 7,5'i ise diğer nedenlerden ortaya çıkmaktadır (Erçel, 1993: 33).

Tablo 10: Dış Borç Ana Para ve Faiz Ödemeleri (milyon \$)

Yıllar	Toplam Dış Borç Ödemeleri	Dış Borç Ana Para Ödemeleri	GSMH'ya Oranı %	Dış Borç Faiz Ödemeleri	GSMH'ya Oranı %
1980	2.766	1.627	2,8	1.138	2
1981	2.732	1.289	2,2	1.443	2,4
1982	3.168	1.603	3	1.565	2,9
1983	3.647	2.136	4,1	1.511	2,9
1984	3.493	1.907	3,1	1.586	2,6
1985	3.961	2.208	3,2	1.753	2,6
1986	4.387	2.253	2,9	2.134	2,8
1987	5.074	2.687	3,1	2.387	2,7
1988	6.726	3.927	4,3	2.799	3,1
1989	6.930	4.023	3,7	2.907	2,7
1990	7.202	3.938	2,6	3.264	2,1
TOPLAM	50.086	27.513		22.487	

Kaynak: HM, Hazine İstatistikleri, 1980-1999, s. 157-158

TCMB, Üç Aylık Bülten, 1990, s. 38 veriler alınıp yüzdeler tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 11: Dış borç stoku (1980-1990) (Milyon \$)

Yıllar	Toplam Dış Borç	Orta-Uzun Vadeli	Dağılımı %	Kısa Vadeli Borçlar	Dağılımı %	Toplam Borç Artışı
1980	15.734	13.229	84	2.505	16	2.295
1981	16.627	14.448	87	2.179	13	893
1982	17.858	16.094	90	1.764	10	1.231
1983	18.814	16.533	88	2.281	12	956
1984	20.823	17.643	85	3.180	15	2.009
1985	25.660	20.901	81	4.759	19	4.837
1986	32.206	25.857	80	6.349	20	6.546
1987	40.326	32.703	81	7.623	19	8.120
1988	40.722	34.305	84	6.417	16	396
1989	41.751	36.006	86	5.745	14	1.029
1990	49.035	39.535	81	9.500	19	7.284

Kaynak: (HM, Hazine İstatistikleri, 1980-1999, s. 69, HM, Dış Borçlar Bülteni, 1991

Kur farkları dış borç artışında önemli etkenlerin başında gelmektedir Türkiye'nin dış borçlarında ABD doları dışı borçların çoğunlukta olması nedeniyle ABD doları değer kazandığında Türkiye dış borçlarında dolar olarak azalma, doların diğer paralar karşısında değer kaybetmesi durumunda da artış olmaktadır. 1981-1990 yılları arasında ABD dolarının değerinde meydana gelen değişiklikler nedeniyle borçlarımız net 7,9 milyar dolar artmıştır (Erçel, 1993: 34). Türkiye'nin 1980-1990 döneminde borçları 33.723 milyon dolar artarken, 22.487 milyon doları faiz ve 27.513 milyon doları da anapara olmak üzere 50 milyar dolar dış borç ödemesinde bulunmuştur (Tablo 10, HM., DPT., istatistikleri).

1979 sonundan 1983'e kadar toplam dış borçlarımız 13,8 milyar dolardan 18,4 milyar dolara çıkarken Türkiye yaklaşık borçlarındaki bu artış kadar dışarıya borç faizi ödemiştir (Kazgan, 1988: 391).

Dış borçlarımızı vadelerine göre incelediğimizde toplam dış borçlar içinde kısa vadeli borçların payının arttığını görüyoruz. 1980 yılında % 16 olan kısa vadeli borçların toplam borçlara oranı 1985 yılında % 19, 1986 yılında % 20'ye yükselmiştir. 1990 yılında 49.035 milyon dolar olan dış borçların 39.535 milyon doları uzun (% 81), 9.500 milyon doları da (% 19) kısa vadelidir. Kısa vadeli borçların döviz stoku gerektirmesi nedeniyle oranlarının yüksek olması risklidir. Ayrıca faiz oranları da orta-uzun vadeli borçlara oranla daha yüksek olduğundan bütçeye ek yük getirirler. Orta ve uzun vadeli borçlar 1980 yılında dış borç stokunun % 84'üne eşit iken bu oran 1985'de % 81, 1986'da % 80, 1988'de % 84 ve 1990'da % 81'dir. Yine 1985 yılında dış borçların % 85'inin kamuya % 15'inin özel sektöre ait olduğu görülmektedir bu oran 1988'de de aynı olup, 1990 yılında % 78,7'si kamu % 21,3'ü de özel sektöre aittir. Orta ve uzun vadeli borçlanma içinde kamu sektörünün payı 1981 yılında % 92 iken 1985 yılında % 95, 1988'de % 96 ve 1990 yılında % 95,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu, kamu sektörünün dış borçlarının büyüklüğünü gösterir (İTO., 1986: 147). Kısa vadeli borçların ise 1981 yılında % 53'ü kamu % 47'si özel sektöre aittir. Kamu sektörünün payı 1985'de % 35, 1988'de % 29, 1990'da % 9'dur. Özel sektörün payı ise

1985’de % 65 iken 1988’de % 71’e ve 1990’da da % 91’e yükselmiştir. Tablo 12’de borçlara göre Türkiye’nin dış borç profili yer almaktadır.

Tablo 12: Borçlulara göre Türkiye’nin Dış borç Profili (Milyon \$)

Yıllar	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Toplam Borç	25,476	32,101	40,228	40,722	41,751	49,035
Orta Uzun Vade	20,717	25,752	32,615	34,305	36,006	39,535
Konsolide Bütçe	12,581	15,546	19,256	20,746	21,213	23,660
Diğer Kamu Sek.	7,177	9,122	12,026	12,034	13,187	14,077
Özel Sektör	959	1,084	1,323	1,525	1,606	1,798
Kısa Vade	4,759	6,349	7,623	6,417	5,745	9,500
Merkez Bankası	1,646	1,757	2,539	1,830	799	855
Ticari Bankalar	1,021	1,937	2,873	2,767	3,118	5,373
Diğer Sektör	2,092	2,655	2,211	1,820	1,828	3,272

Toplam Dış Borçlar İçindeki Payı %

Orta-Uzun Vade	81,3	80,2	81,1	84,2	86,2	80,6
Konsolide Bütçe	49,4	48,4	47,4	50,9	50,8	43,3
Diğer Kamu	28,2	28,4	29,9	29,6	31,6	28,7
Özel Sektör	3,8	3,4	3,3	3,7	3,8	3,7
Kısa Vade	18,7	19,8	18,9	15,8	13,8	19,4
Merkez Bankası	6,5	5,5	6,3	4,5	1,9	1,7
Ticari Bankalar	4	6	7,1	6,8	7,5	11
Diğer Sektör	8,2	8,3	5,5	4,5	4,4	6,7

Kaynak: HDTM, Dış Borçlar Bülteni, 1991, s. 18, 26

Türkiye’nin dış borçlanması ile ilgili en ciddi değişikliklerden birisi 1989’da yapılmıştır. Hazinesinin dış borçlanmayı dış borç servisi ile sınırlandırılması ilkesini titizlikle uygulanması neticesinde dış borç/GSMH oranı düşmeye başlamıştır. Dış borç yükü ve dış kredibilite açısından olumlu olan bu gelişme, iç denge açısından benzeri önlemlerin alınmaması

nedeniyle bu kez iç borçlarda yükselme olmuştur (Tandırcıoğlu, 2000: 266). Sonuç olarak Türkiye'nin dış borçları 1980-1990 döneminde 33,7 milyar dolar artarak 49.035 milyon dolara ulaşmıştır.

2.4.2. 1990'dan Günümüze Dış Borçlarımız

1990 Yılında Türkiye'nin dış borçları 49.035 milyon dolardır. Türkiye'nin dış borç artışı 1990'lı yıllarda artarak devam etmiştir. 1991 Yılında 50.489 milyon dolar olan dış borçlarımız % 9,2'lik artışla 1992'de 55.592 milyon dolara, 1993'te 12 milyar dolarlık bir artışla 67.356 milyon dolara yükselmiştir. 1994 krizi nedeniyle kısa vadeli özel sektör borçlarında meydana gelen azalma nedeniyle dış borç stokunda 1.755 milyon dolarlık bir düşüş olmuştur. Ayrıca kriz nedeniyle Türkiye'nin ratinginin düşmesi ve dış borçlanma imkanlarının azalması nedeniyle artış olmamış, kamu açıkları iç borçlanma ile finanse edilmiştir (Günel, 1999: 335). 1995 yılında dış borçlarımız 7.677 milyon dolarlık bir artışla 73.278 milyon dolara, 1996 yılında 79.640, 1997'de 84.806, 1998'de 96.956, 1999'da 102.891 ve 2000 yılında da 11.433 milyon dolarlık bir artışla 114.324 milyon dolara yükselmiştir. Böylece 1990 yılında 49.035 milyon dolar olan dış borçlarımız on yıl sonra % 133 oranında ve 65.289 milyon dolar artarak 2000 yılında 114.324 milyon dolara ulaşmıştır (Tablo 13). Kuruluşundan 1990 yılına kadar bütün faaliyetlerini 49 milyar dolar borçla 65 yıl boyunca yürüten Türkiye'nin on yılda borçlarının 65 milyar dolar artması düşündürücüdür. Türkiye 1999 yılında dünyada en çok borçlanan beşinci ülkedir. Arjantin'in % 23'lük borçlanma oranıyla birinci, Meksika % 15'le ikinci, Brezilya % 15'le üçüncü, Filipinler % 8 ile dördüncü Türkiye de % 6'lık bir oranla en çok borçlanan beşinci ülke olmuştur. (Soydan, 1999: 22).

Dış borçların vade yapısını incelediğimizde vade yapısının bozulduğunu ve kısa vadeli borçların oranının arttığını görüyoruz, 1990 yılında 9.500 milyon dolar olan kısa vadeli dış borçlarımız 1991 yılında 9.117 milyon dolara gerilemiştir. Toplam dış borç içinde kısa vadeli borçların oranı % 18'dir. Bu oran 1992'de % 23, 1993'de % 28'e yükselmiştir. Kısa vadeli

borçlarımız 1993 yılında 6 milyar dolarlık bir artışla 18.533 milyon dolara ulaşmıştır. Bu yılda özel sektör dışardan iç piyasaya oranla daha ucuz kredi bulduğundan dış borçlanmaya yönelmiştir. TL.'nin fazla değer kazanması, kısa vadeli borçların çokluğu, dış ticaret açığının yüksek oluşu 1994 yılı krizinin nedenlerindendir. 1994 yılındaki devalüasyon döviz cinsinden borçlanmayı pahalı hale getirdiğinden özel kesimin kısa vadeli dış borçlarında 7 milyar dolarlık bir azalma olmuştur. 1995 yılında tekrar 15.701 milyon dolara yükselen kısa vadeli dış borçlarımız 1998'de 21.217, 1999'da 23.472 ve 2000 yılında da 28.912 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 13). Kısa vadeli borçların toplam borca oranı ise % 25'e yükselmiştir. Kısa vadeli borçlar içinde merkez bankasının borcu 653 milyon dolardır.

Tablo 13: Dış borç stoku (1991-2000) (Milyon \$)

Yıllar	Toplam Dış Borç	Orta-Uzun Vadeli	Dağılımı %	Kısa Vadeli Borçlar	Dağılımı %	Toplam Borç Artışı
1991	50.489	41.372	82	9.117	18	1.454
1992	55.592	42.932	77	12.660	23	5.103
1993	67.356	48.823	72	18.533	28	11.764
1994	65.601	54.291	83	11.310	17	-1.755
1995	73.278	57.577	79	15.701	21	7.677
1996	79.640	62.295	78	17.345	12	6.362
1997	84.806	66.812	79	17.994	21	5.166
1998	96.956	75.739	78	21.217	22	12.150
1999	102.891	79.419	77	23.473	23	5.935
2000	114.324	85.412	75	28.912	25	11.433
Toplam:						65.289

Kaynak: HM, İnternet verileri, HM, Hazine İstatistikleri, 1980-1999, s. 69-70, DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ağustos 2000, s. 77, DİE, Türkiye Ekonomisi, İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1999, s. 251-252

Olası bir kriz bakımından dünyayı endişelendiren borç türü Türkiye’de de artma eğiliminde bulunan kısa vadeli borçlardır. Türkiye’nin devletlere ve uluslararası kuruluşlara olan borçları azalırken uluslararası mali kuruluşlar ve özel sektörden alınan borçlar artmaktadır. Bunun anlamı ise Türkiye’de faiz yükünü artırıcı bir borçlanma yapısının olmasıdır (Tandırcıoğlu, 2000: 269). Orta ve uzun vadeli borçlarımız 1990 yılında 39.535 milyon dolar iken 1994’de 54.291, 1996’da 62.295, 1997’de 66.812, 1998’de 75.739, 1999’da 79.419 ve 2000 yılında 85.412 milyon dolardır. Uzun vadeli borçların dış borca oranı 1990’da % 81 iken, bu oran 1995’de % 79’a 1999’da % 77 ye ve 2000 yılında da % 75’e düşmüştür.

Tablo 14: Dış borç artışları (1990-2000) (milyon \$).

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	TOPLAM
Dış Borç Artışı	7.137	1.454	5.103	11.764	-1.755	7.677	6.362	5.166	12.150	5.935	11.433	72.426
Cari İşl. Dengesi	-2.625	250	-974	-6.433	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.984	-1.364	-9.765	-23.710
Kur Farkı	3.123	144	-1.383	-536	4.301	1.970	-4.570	-4.610	2.456	-1.177	-	-282

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler 2001, s. 49, TCMB, Üç Aylık Bülten 2000, IV, s. 15, HM, Hazine İstatistikleri, 1980-1999, s. 158

Dış borçlarımızın artışında cari işlemler açığının da etkisi vardır 1990-2000 döneminde 65,3 milyar dolar olan dış borç artışının 23,7 milyar doları cari işlemler açığından kaynaklanmaktadır. Dış borç stokuna kur etkisini incelediğimizde 1996 yılında ABD dolarının Japon Yen’i ve Alman Markı karşısında değer kazanması dış borçlarda 4,4 milyar dolar azaltıcı rol oynaması nedeniyle aynı yıl dış borç artışı 6,5 milyar dolar olmuştur. (Tandırcıoğlu, 2000: 267). 1997 yılında da ABD dolarının Japon Yen’i ve Alman Markı karşısında değerlenmesi borçlarımızda 4,6 milyar dolar azaltıcı rol oynamıştır. 1998’de ise doların değer kaybetmesine bağlı olarak kur farkı nedeniyle dış borçlarımızda 2,4 milyar dolar artış olmuştur. 1990-1999 döneminde dış borçlarımıza kur farkının etkisi -282 milyon dolardır (Tablo 14).

Türkiye'nin dış borç stokunun borçlulara göre dağılımına baktığımızda 1990 yılında 39.535 milyon dolar olan orta-uzun vadeli borçların 37.677 milyon doları kamu, 1.798 milyon doları da özel sektöre aittir. Kamunun payı % 96'dır. 1993 yılında konsolide, bütçe ve kamu sektörünün orta uzun vadeli borcu 42.855, 1995'de 49.958, 1997'de 50.258, 1998'de 52.400, 1999'da 52.540 ve 2000 yılında da 60.563 milyon dolara yükselmiştir. 1990 yılında orta uzun vadeli borçların % 96'sı kamuya ait iken bu oran 1995'de % 87, 1998'de % 69, 1999'da % 67 ve 2000 yılında da % 71 olarak gerçekleşmiştir. On yılda kamunun orta uzun vadeli borcu 21 milyar dolar (% 53) artarken özel sektörün borcu ise 23 milyar dolar (% 1280) artmıştır. Tablo 15'te borçlulara göre Türkiye'nin dış borçları yer almaktadır.

Tablo 15: Borçlulara göre Türkiye'nin Dış Profili (milyon \$)

	1991	1992	1993	1994	1995
Toplam Borç	50.489	55.592	67.356	65.601	73.278
Orta Uzun Vade	41.372	42.932	48.823	54.291	57.577
Konsolide bütçe	25.134	25.798	28.336	30.416	31.095
Diğer Kamu Sektörü	13.986	13.950	14.519	17.731	18.863
Özel Sektör	2.252	3.184	5.968	6.144	7.619
Kısa Vade	9.117	12.660	18.533	11.310	15.701
Merkez Bankası	557	572	667	828	993
Ticari Bankalar	5.216	7.157	11.127	4.684	6.659
Diğer Sektör	3.344	4.931	6.739	5.798	8.049
	1996	1997	1998	1999	2000
Toplam Borç	79.637	84.891	96.906	102.891	114.324
Orta Uzun Vade	62.292	66.897	75.689	79.419	85.412
Toplam Kamu	40.182	39.390	40.327	43.439	47.164
T.C.M.B.	11.389	10.868	12.073	10.312	13.398
Özel Sektör	10.721	16.639	23.289	25.668	24.850
Kısa Vade	17.345	17.994	21.217	23.472	28.912
Merkez Bankası	984	889	905	686	653
Ticari Bankalar	8.419	8.503	11.159	13.172	16.900
Diğer Sektör	7.942	8.602	9.153	9.614	10.359

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Eylül 1997, s. 76 ve Mart 2001, s. 77- HM, Hazine İstatistikleri, 1980-1999, s. 69-70, HM İnternet verileri.

Kısa vadeli borçlarda ise kamu sektörünün payı azdır.1990 yılında 855 milyon dolar olan Merkez Bankası borçları 1995’de 993, 2000 yılında da 653 milyon dolardır. Toplam kısa vadeli borçlarda Merkez Bankası’nın borcunun payı % 2 civarındadır ve kısa vadeli kamu borçlarında azalma vardır. Özel sektör ve ticari bankaların kısa vadeli borçları 1990 yılında 8.645 milyon dolar iken, 1995’de 14.708, 2000’de 27.259 milyon dolara yükselmiş olup dönem içinde % 215 artış göstermiştir (Tablo 15).

Türkiye’nin toplam dış borcunun 1990 yılında 38,6 milyar doları kamuya, 10,4 milyar doları diğer kesime aittir. Kamunun toplam borcu 1995 yılında 50,9 milyar dolar, 1998’de 53,3. milyar dolar ve 2000 yılında da 61,2 milyar dolardır. Diğer sektör ve ticari bankaların borcu ise 1995 yılında 22,3 milyar dolar, 1998’de 43,6 ve 2000 yılında ise 52,1 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye’nin toplam dış borcunun 1990’da % 77,7’si 1995’de % 69,5’i, 1998’de % 55’i ve 2000 yılında da % 53,5 i kamuya aittir. Özel sektör ve ticari bankaların toplam borç içinde oranları ise 1990 yılında % 21,3, 1995’de % 30,5, 1998’de % 45, 2000 yılında da % 46,5’dir (Tablo 15).

Türkiye’nin 1990-2000 döneminde dış borç servisi incelediğimizde dış borç servisinin devamlı arttığını görüyoruz. 1990 yılında 7.202 milyon dolar olan dış borç servisi, 1995’de 9.970, 2000 yılında da 21.937 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye 1990-2000 döneminde 83,6 milyar doları anapara ve 47,3 milyar doları da faiz olmak üzere 130,9 milyar dolar dış borç ödemesinde bulunmuştur. Tablo 16’da da dış borç anapara ve faiz ödemeleri yer almaktadır.

Tablo 16: Dış borç anapara ve faiz ödemeleri (1991-2000) (Milyon \$)

Yıllar	Top.Dış Borç Ödemeleri	GSMH'ya Oranı	Dış Borç Ana Para Ödemeleri	GSMH'ya Oranı	Dış Borç Faiz Ödemeleri	GSMH'ya Oranı
1991	7.510	5	4.070	2,7	3.440	2,3
1992	8.310	5,2	4.871	3	3.439	2,2
1993	7.986	4,4	4.412	2,4	3.574	2
1994	9.371	7,2	5.448	4,2	3.923	3
1995	9.970	5,8	5.667	3,3	4.303	2,5
1996	11.418	6,4	7.218	4,1	4.200	2,3
1997	12.418	6,5	7.830	4,1	4.588	2,4
1998	16.513	8	11.690	5,7	4.823	2,3
1999	18.316	9,9	12.866	6,9	5.450	3
2000	21.937	10,9	15.638	7,7	6.299	3,2
TOPLAM	130.900		83.600		47.300	

Kaynak: TCMB, Yıllık Rapor, 2000, s. 58- HM Hazine İstatistikleri, 1980-1999, s. 74- Tülay Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, s. 84

Aslında Türkiye borçlarını ödeyebilecek ekonomik güce sahiptir ve borçlarını da zamanında ödemiştir. Kamu maliyetinde köklü yapısal önlemler alınmaz ve etkin bir borç yöntemi izlenmez ise dış borçlarda önemli sorunlar olabilir (Günel, 1999: 336).

Tablo 17 ise faiz ödenmelerinin bütçe gelirlerine oranını göstermektedir. Bütçe gelirlerinin 1990 yılında % 7,7, 1995 yılında % 7,2, 1998 yılında ise % 4,6'sı dış borç faiz ödemelerine gitmektedir. Toplam iç-dış borç faiz ödemeleri ise 1990'da bütçe gelirlerinin % 24,6'sı iken 1995'de % 41, 1998'de % 52 ve 2000 yılında da % 55,1'ini kapsamaktadır. Yani Türkiye'nin bütçe gelirlerinin yarıdan fazlası borç faizi ödemelerine gitmektedir (Tablo 17).

Tablo 17: Bütçe-Faiz ödemeleri ilişkisi (milyar TL.)

<u>Yıllar</u>	<u>Bütçe</u> <u>Gelirleri</u>	<u>Dış Borç</u> <u>Faiz</u> <u>Ödemeleri</u>	<u>%</u>	<u>Toplam</u> <u>Faiz</u> <u>Ödemeleri</u>	<u>Toplam Faiz</u> <u>Ödemeleri/Bütçe</u> <u>Gelirleri</u>
1990	56.573	4.353	7.7	13.966	24.6
1991	96.747	7.132	7.4	24.073	24.9
1992	174.224	9.753	5.6	40.298	23.1
1993	351.392	23.952	6.8	116.470	33.1
1994	745.116	65.117	8.7	298.285	40
1995	1.404.071	100.596	7.2	576.115	41
1996	2.702.034	168.314	6.2	1.497.401	55.5
1997	5.854.331	299.950	5.1	2.277.917	38.9
1998	11.887.552	547.081	4.6	6.176.595	52
1999	18.973.291	896.812	4.7	9.858.624	52.2
2000	33.756.437	1.648.000	4.9	18.609.423	55.1

Kaynak: DİE, Temmuz 1999: s. 248 ve DPT, Mart 2001: derleme, TCMB. Üç Aylık Bülten, 2000-IV, s. 35, HM, Hazine İstatistikleri, 1980-1999, s. 41-42

Etkin borç yönetimi izlenmediğinden ve alınan krediler verimli kullanılmadığından dış borç yükümüz artmıştır. Türkiye'nin şu anda içinde bulunduğu durum borçlarını ödeyebilen fakat borcunu ödemek için yeniden borçlanmaya giden ve bu kriter açısından borçların sürdürülebilirliği pek sağlıklı durumda bulunmayan bir ülke görünümündedir (Tandırcıoğlu, 2000: 273). Özel sektör ve ticari bankaların kısa vadeli borçlarının artması olası krizlerin habercisidir. Günümüzde dış borçlarımızın mevcut yapısıyla sorun haline geldiğini söyleyebiliriz.

Tablo 18: Dış Borç Stokunun Profili

	1996	1997	1998	1999	2000
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	79.640	84.806	96.956	102.891	114.324
ORTA-UZUN VADE	62.295	66.812	75.739	79.419	85.412
KAMU SEKTÖRÜ	51.597	50.206	52.538	53.751	60.563
ÖZEL SEKTÖR	10.698	16.607	23.201	25.668	24.850
KISA VADE	17.345	17.994	21.217	23.472	28.912

DIŞ BORÇ STOKUNUN % DAĞILIMI	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
ORTA-UZUN VADE	78.22	78.78	78.12	77.19	74.71
KISA VADE	21.78	21.22	21.88	22.81	25.29

DIŞ BORÇ STOKUNDAKİ YILLIK % DEĞİŞME	4.91	6.49	14.33	6.12	10.00
ORTA-UZUN VADE	10.47	3.74	17.91	10.63	4.43
KISA VADE	3.47	7.25	13.36	4.86	8.73

BORÇ STOKUNUN DÖVİZ KOMPOZİSYONU (%)

AMERİKAN DOLARI	37.91	46.80	48.95	52.42	54.60
ALMAN MARKI	32.61	33.64	34.62	25.64	19.41
EURO	0.00	0.00	0.00	7.15	11.97
JAPON YENİ	14.10	10.58	8.25	7.77	6.50
DİĞER	15.38	8.98	8.18	7.02	7.52

MAKRO EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER

TOPLAM DÖVİZ GELİRLERİ (*)	41.745	52.086	58.343	50.149	54.655
TOPLAM DÖVİZ GELİRLERİ (**)	50.966	58.472	62.590	52.887	58.545
İHRACAT FOB (*)	23.225	26.261	26.973	26.588	27.324
İHRACAT FOB (**)	32.446	32.647	31.220	29.326	31.214
DİĞER MAL VE HİZMET GELİRLERİ	14.628	21.273	25.802	18.748	22.320
KARŞILIKSIZ TRANSFERLER (ÖZEL) NET	3.892	4.552	5.568	4.813	5.011
İTHALAT (FOB)	43.028	48.005	45.440	39.773	53.555

CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-2.437	-2.638	1.984	-1.364	-9.765
TCMB REZERVLERİ (BRÜT)	16.273	18.419	19.721	23.177	19.635
TCMB REZERVLERİ (NET)	17.614	19.513	20.726	24.183	20.623

DIŞ BORÇ KULLANIMLARI	8.912	13.386	14.211	16.276	25.458
DIŞ PROJE KREDİLERİ	6.048	9.905	11.505	11.036	17.459
TAHVİL İHRAÇLARI	2.864	3.481	2.706	5.240	7.999

DIŞ BORÇ SERVİSİ	11.418	12.418	16.513	18.316	21.937
ANA PARA	7.218	7.830	11.690	12.866	15.638
FAİZ	4.200	4.588	4.823	5.450	6.299

GSMH (Milyon \$)	178.133	192.226	206.279	185.136	201.972
GSMH (Milyar TL)	14.978.067	29.393.262	53.518.332	78.282.967	125.970.544
ORTALAMA USD KURU (DÖVİZ ALIŞ)	81.386	152.071	261.045	420.063	623.704

Kaynak: HM, İnternet verileri, DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ağustos 2000, s. 77

* : Bavul ticareti ve transit ticaret hariç.

** : Bavul ticareti ve transit ticareti dahil.

2.5. Rasyolar

2.5.1. Toplam Dış Borç/GSMH

Toplam Dış Borç / GSMH rasyosu bir ülkenin kredibilitesinin ölçülmesinde kullanıldığı gibi, risk ve borç yükü analizlerinde de kullanılmaktadır. Dünya Bankası ve IMF, bir ülkenin Toplam Dış Borç / GSMH rasyosu % 30'un altında ise o ülkeyi az borçlu, % 30-50 arası ise orta derecede borçlu, % 50'yi aşması halinde ise o ülkeyi çok borçlu ülke olarak kabul etmektedir (Evgin, 1996: 77).

Dış borçların GSMH'dan daha hızlı büyümesi bu oranın yükselmesine neden olur ve borç yükünün arttığını gösterir. Oran ne kadar yüksek ise ülkenin kredibilitesi o kadar azalır. Türkiye'nin Toplam Dış Borç / GSMH rasyosu Tablo 19'da gösterilmiştir. 1980'de % 27 olan bu oran 1987 yılında % 46'ya yükselmiştir. 1994'te krizin de etkisiyle % 50'ye çıkmış ve uluslararası kredi değerlendirme kuruluşlarından Standart and Poor's (S&P) Türkiye'nin kredi notunu 1994 yılında BB'den B+'ya düşürmüştür. İzleyen yıllarda bu oran biraz düşmesine rağmen 1998'den itibaren yine yükselmeye başlamıştır. 1998'de % 47 olan bu oran 1999'da % 56 ve 2000 yılında da % 57 olarak gerçekleşmiştir. Bu da gösteriyor ki Türkiye çok borçlu ülkeler grubuna girmiştir. 2001 yılı şubat krizinden sonra uluslararası kredi değerlendirme kuruluşları Türkiye'nin uzun vadeli kredi notunu (B+)'dan (B)'ye, Nisan ayında da (B-)'ye indirmişlerdir. Kısa vadeli notunu ise (B)'den (C)'ye düşürmüşlerdir (www.standartpoors.com/Ratings/Actions/Ratings/News/Sovereigns/İndeks.html).

Türkiye'nin son yıllarda dış borçlarındaki artışın GSMH'daki artıştan daha yüksek oranda olması Türkiye'deki durumun kaygı verici olduğunu göstermektedir.

Tablo 19: Toplam Dış Borç / GSMH

<u>Yıllar</u>	<u>Toplam Dış Borç</u> <u>(milyon dolar)</u>	<u>GSMH</u> <u>(milyon dolar)</u>	<u>Toplam Dış</u> <u>Borç / GSMH</u> <u>%</u>
1980	15.734	58.300	27
1981	16.627	59.449	27
1982	17.858	54.275	33
1983	18.814	51.564	36
1984	20.823	60.758	34
1985	25.660	68.199	38
1986	32.206	76.465	42
1987	40.326	87.671	46
1988	40.722	90.920	45
1989	41.751	108.625	38
1990	49.035	152.292	32
1991	50.489	151.133	33
1992	55.592	160.665	35
1993	67.356	181.806	37
1994	65.601	130.888	50
1995	73.278	171.861	43
1996	79.640	178.133	45
1997	84.806	192.226	44
1998	96.956	206.279	47
1999	102.891	185.136	56
2000	114.324	201.972	57

Kaynak: HM, İnternet verileri, HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 69-74, DPT
Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2000, s. 9, Tülay Evgin, Düünden Bugüne Dış
Borçlarımız, 2000, s. 84

2.5.2. Toplam Dış Borç / İhracat

Toplam Dış Borç / İhracat rasyosu bir ülkenin borçluluk durumunu ve dış borç ödeme kapasitesini gösterir. Bu oranın % 165'den küçük olması halinde ülke az borçlu, % 165-275 olması halinde orta derecede borçlu, % 275'i aşması halinde ise ülke çok borçlu olarak kabul edilmektedir (Evgin, 2000: 67). Tablo 20'de Türkiye'nin bu rasyosunu izlediğimizde bu oran sadece 1996 ve 1997 yıllarında % 245 ve 260'lık oranla % 275'lik sınırın altında kalmıştır. 1980'de % 541 olan Toplam Dış Borç / İhracat rasyosu izlenen ihracatı teşvik politikaları neticesinde, ihracattaki artışın dış borç stokundaki artıştan daha hızlı olması nedeniyle biraz düşmüştür. 1994 ekonomik krizi ve 2000 ve 2001 krizleri öncesi bu oranın yükseldiğini görüyoruz (Tablo 20). Bu oranın küçülmesi borçlu ülke açısından olumlu bir gelişme iken, büyümesi de olumsuz bir gelişmedir.

Tablo 20: Toplam Dış Borç / İhracat

<u>Yıllar</u>	<u>Toplam Dış Borç</u>	<u>İhracat</u>	<u>Toplam Dış Borç / İhracat %</u>
1980	15.734	2.910	541
1981	16.227	4.703	345
1982	17.858	5.894	303
1983	18.814	5.905	319
1984	20.823	7.389	282
1985	25.660	8.255	311
1986	32.206	7.583	425
1987	40.326	10.322	391
1988	40.722	11.929	341
1989	41.751	11.780	354
1990	49.035	13.026	376
1991	50.489	13.667	369
1992	55.592	14.891	373
1993	67.356	15.611	431
1994	65.601	18.390	357
1995	73.278	21.975	333
1996	79.640	32.446**	245
1997	84.806	32.647	260
1998	96.956	31.220	311
1999	102.891	29.326	351
2000	114.324	31.214	366

Kaynak: HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 69, 74, 157-158 derleme, DPT Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 2000, s. 31, Tülay Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, 2000, s. 84, TCMB, Üç Aylık Bülten 1995, s. 85 ve 2000, s. 15

****** Bavul ticareti ve transit ticareti dahil (ihracat)

2.5.3. Dış Borç Servisi / İhracat

Bir ülkenin borç yükünün değerlendirilmesinde ve çok borçlu olup olmadığının ölçülmesinde kullanılan bir rasyodur. Bu oran % 18-30 arası ise, o ülke orta derecede borçlu, % 30'u aşması halinde ise, çok borçlu kabul edilmektedir (Evgin, 1996: 78). Dış borç karşılama oranı olarak da adlandırılan dış borç servisi rasyosu, ülkenin ihracat gelirlerinin ne oranda dış borçlanma giderlerine ayrıldığını gösterir. Rasyonun büyük değer alması, ülkenin ihracat gelirlerinin giderlerini karşılama oranının küçülmesi demektir. Böyle bir durumda borçlu ülkenin yükümlülüklerini yerine getirebilme gücü zayıflar. Oranın küçülmesi ise ülkenin ödemeler dengesinde iyileşme ve dış borç ödeme gücünde artış meydana getirir. Kabul gören genel kural, % 30'un altındaki borç servis rasyosudur (Evgin, 2000: 68). Tablo 21'e baktığımızda 1980'de % 95 olan dış borç servisi / ihracat oranı 1985'de % 48, 1990'da % 55, 1995'de % 45, 2000 yılında da % 70 olarak görülmektedir. % 30'un üzerindeki bir oran tehlikeli olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin ihracat gelirlerinin % 70'inin dış borç ödemelerine ayrılması olumlu bir gelişme değildir. Bu oran % 30 sınırının çok üzerinde olup düşürülmesi gerekir. Bu da ihracat gelirlerinin artırılmasıyla mümkündür (Evgin, a.g.e.: 78).

Tablo 21: Dış borç servisi / ihracat (milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>Dış Borç Servisi</u>	<u>İhracat</u>	<u>Dış Borç Servisi / İhracat %</u>
1980	2.766	2.910	95
1981	2.732	4.703	58
1982	3.168	5.894	54
1983	3.647	5.905	62
1984	3.493	7.389	47
1985	3.961	8.255	48
1986	4.387	7.583	58
1987	5.074	10.322	49
1988	6.726	11.929	56
1989	6.930	11.780	59
1990	7.202	13.026	55
1991	7.510	13.667	55
1992	8.310	14.891	56
1993	7.986	15.611	51
1994	9.371	18.390	51
1995	9.970	21.975	45
1996	11.418	32.446**	35
1997	12.418	32.647	38
1998	16.513	31.220	53
1999	18.316	29.326	62
2000	21.937	31.214	70

Kaynak: HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 157-158 derleme, Tülay Evgin, Düünden
Bugüne Dış Borçlarımız 2000, s. 84, TCMB Üç Aylık Bültenler 1990-IV, s. 85

** : Bavul ticareti ve transit ticareti dahil.

2.5.4. Faiz Servisi / İhracat

Bu rasyo, maliyet veya çok borçluluğun ölçülmesinde kullanılır. Uluslararası alanda kabul gören oran % 12-20 arası ülkeler orta derecede borçlu, % 20'yi aşan ülkeler ise çok borçlu kabul edilmektedir (Evgin, 2000: 69).

Tablo 22: Faiz Servisi / İhracat (milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>Faiz Servisi</u>	<u>İhracat</u>	<u>Faiz Servisi/İhracat %</u>
1980	1.138	2.910	39
1981	1.443	4.703	31
1982	1.565	5.894	27
1983	1.511	5.905	26
1984	1.586	7.389	21
1985	1.753	8.255	21
1986	2.134	7.583	28
1987	2.387	10.322	23
1988	2.799	11.929	23
1989	2.907	11.780	25
1990	3.264	13.026	25
1991	3.440	13.667	25
1992	3.439	14.891	23
1993	3.574	15.611	23
1994	3.923	18.390	21
1995	4.303	21.975	20
1996	4.200	32.446**	13
1997	4.588	32.647	14
1998	4.823	31.220	15
1999	5.450	29.326	19
2000	6.299	31.214	20

Kaynak: HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 74, 157-158'den derleme, Tülay Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s. 84, TCMB Üç Aylık Bülten, 1995, s. 85, TCMB Üç Aylık Bülten 2000, s. 15

** : Bavul ticareti ve transit ticareti dahil.

Eğer, faiz servisi artış hızı ihracat artış hızından yüksekse, bu sonuç ülke ekonomisi açısından olumlu bir gelişme değildir. Bu durum, alınan dış borçların ülke yatırım ve ihracatını artırıcı alanlarda kullanılmayıp, başka alanlarda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin Faiz Servisi / İhracat rasyosu Tablo 22'de gösterilmiştir. Buna göre 1980'de % 39 olan rasyo, 1995'e kadar % 20'nin üzerinde seyretmiş, 1996'da ihracattaki artış nedeniyle % 13'e düşmüş olup, 1998'de % 15'e, 2000 yılında da tekrar % 20'ye yükselmiştir. Yaklaşık olarak ihracat gelirlerimizin beşte biri dış borç faiz ödemelerine gitmektedir.

Türkiye'nin 1980 yılında 1.138 milyon dolar olan dış borç faiz ödemeleri, 1990'da 3.264 milyon dolara, 2000 yılında da 6.299 milyon dolara yükselmiştir.

2.5.5. Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri

Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri rasyosu ülkenin elde ettiği döviz gelirlerinin ne kadarının dış borç (anapara + faiz) geri ödemelerine ayrıldığını gösterir. Bu oranın yükselmesi ülkenin borç ödeme gücünün azaldığına, oranın düşmesi ise borç ödeme kapasitesinin arttığına işaret eder (Gedikli, 1997: 24). Türkiye'nin 1980'de % 52 olan toplam dış borç servisi / toplam döviz gelirleri rasyosu 1995 yılına kadar % 35-40 civarında seyretmiştir. 1997 yılında % 21'e kadar düşen bu oran 2000 yılında % 37'ye yükselmiştir. Tablo 23'de bu oran görülmektedir.

Tablo 23: Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri (milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>Dış Borç Servisi</u>	<u>Toplam Döviz Gelirleri</u>	<u>Dış Borç Servisi / Top.Döviz Gelirleri %</u>
1980	2.766	5.307	52
1981	2.732	7.573	36
1982	3.168	8.450	37
1983	3.647	7.879	46
1984	3.493	9.818	36
1985	3.961	11.123	36
1986	4.387	10.229	42
1987	5.074	13.900	37
1988	6.726	16.149	42
1989	6.930	17.475	40
1990	7.202	19.576	37
1991	7.510	19.222	39
1992	8.310	21.694	38
1993	7.986	22.533	35
1994	9.371	25.375	37
1995	9.970	30.297	33
1996	11.418	50.966**	22
1997	12.418	58.472	21
1998	16.513	62.590	26
1999	18.316	52.887	35
2000	21.937	58.545	37

Kaynak: TCMB Yıllık Rapor 2000, s. 58, HM İnternet verileri, Tülay Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, 2000, s. 84

** : Bavul ticareti ve transit ticareti dahil.

2.5.6. Toplam Döviz Gelirleri / İthalat

Toplam döviz gelirleri / ithalat rasyosu kısa dönemde borç ödeme kapasitesini göstermektedir (Tandircioğlu, 2000: 275). Tablo 24'e baktığımızda 1980'de % 71 olan oran

yükseliş trendini 1988'e kadar sürdürmüştür. Bu, döviz gelirlerindeki artışın ithalattaki artışa oranla daha hızlı gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. 1988'de % 118 olan oran 1995'de % 86'ya düşmüştür. 1995 yılından sonra döviz gelirlerindeki artışlar, ithalattaki artışlardan fazla olmuştur. Toplam döviz gelirleri ithalat giderlerini aşmıştır. 2000 yılında ise toplam döviz gelirleri ithalattan fazla olup oran % 109'dur.

Tablo 24: Toplam Döviz Gelirleri / İthalat (milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>Toplam Döviz Gelirleri</u>	<u>İthalat</u>	<u>Toplam Döviz Gelirleri/İthalat %</u>
1980	5.307	7.513	71
1981	7.573	8.567	88
1982	8.450	8.518	99
1983	7.879	8.895	89
1984	9.818	10.331	95
1985	11.123	11.230	99
1986	10.229	10.664	96
1987	13.900	13.551	103
1988	16.149	13.706	118
1989	17.475	15.999	109
1990	19.576	22.581	87
1991	19.222	21.007	92
1992	21.694	23.081	94
1993	22.533	29.771	76
1994	25.375	22.606	112
1995	30.297	35.187	86
1996	50.966**	43.028	118
1997	58.472	48.005	122
1998	62.590	45.440	138
1999	52.887	39.773	133
2000	58.545	53.555	109

Kaynak: HM İnternet verileri, HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 157-158, DPT, Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2000, s. 32

** : Bavul ticareti dahildir.

2.5.7. İhracat / İthalat

İhracattan elde ettiğimiz gelirlerin ne kadarının ithalata ayrıldığını gösterir. Diğer bir ifadeyle ihracatın ithalatı karşılama oranı olarak da adlandırılır. Oranın büyük değer alması olumlu, küçük değer alması ise olumsuz kabul edilmektedir.

Tablo 25: İhracat / İthalat (milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	İhracat/İthalat %
1980	2.910	7.513	39
1981	4.703	8.567	55
1982	5.894	8.518	69
1983	5.905	8.895	66
1984	7.389	10.331	72
1985	8.255	11.230	74
1986	7.583	10.664	71
1987	10.322	13.551	76
1988	11.929	13.706	87
1989	11.780	15.999	74
1990	13.026	22.581	58
1991	13.667	20.007	65
1992	14.891	23.081	65
1993	15.611	29.771	52
1994	18.390	22.606	81
1995	21.975	35.187	62
1996	32.446**	43.028	75
1997	32.647	48.005	68
1998	31.220	45.440	69
1999	29.326	39.773	74
2000	31.214	53.555	58

Kaynak: HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 157-158, DPT, Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2000, s. 31-32, 37

**** :** Bavul ticareti ve transit ticareti dahil.

İhracatın ithalatı karşılama oranının düşük olması ülkenin ödemeler bilançosunun açık vermesine neden olur. Bu açığın nedenleri de ithalattaki artış veya ihracattaki azalıştan kaynaklanmaktadır. Dış ticaret açığının turizm ve işçi gelirleriyle kapatılamaması durumunda merkez bankası rezervleri veya dış borçlanma yoluyla kapatılması gerekir. Merkez bankası rezervlerinin de sınırlı oluşu ülkeleri dış borçlanmaya yöneltmektedir. Bu da o ülkenin dış borçlarında artış meydana getirir. Tablo 25'e baktığımızda 1980'de ihracatımızın ithalatı karşılama oranı % 39 iken, bu oran ihracattaki artış oranının ithalattaki artış oranından daha yüksek olması nedeniyle 1988'de % 87'ye yükselmiştir. 1993 yılında % 52'ye düşen bu oran yükselerek 1999 yılında % 74 iken 2000 yılında % 58'e düşmüştür. Türkiye'nin ekonomik kriz yaşandığı 1994 ve 2001 Şubat krizi öncesi yıllarda bu oranın düşük olduğunu görüyoruz.

2.5.8. Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri

Bu rasyo, dış borç ödeme kapasitesinin önemli göstergelerinden biridir. Oranın yükselmesi borçlu ülkeler açısından olumsuz, küçülmesi ise olumlu bir gelişmedir. Tablo 26'da Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri rasyosu gösterilmiştir. 1980'de % 296 olan bu oran, döviz gelirlerindeki artışın dış borç artışından daha hızlı olması nedeniyle düşüş eğilimine girmiştir. 1985 yılından itibaren dış borçlarda meydana gelen hızlı artışlar sonucunda 1986 yılında bu oran % 315 olmuştur. Sonraki yıllarda % 250 civarında seyreden bu oran 1993 yılında tekrar yükselerek % 299 olmuştur. Sonraki yıllarda bu oranda küçülme olmuş olup, 1997 yılında % 145'e düşmüştür. Daha sonraki yıllarda dış borç artışının döviz gelirlerindeki artıştan büyük olması nedeniyle 2000 yılında tekrar % 195'e yükselmiştir.

Tablo 26: Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri (milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>Toplam Dış Borç</u>	<u>Toplam Döviz Gelirleri</u>	<u>Toplam Dış Borç/Toplam Döviz Gelirleri %</u>
1980	15.734	5.307	296
1981	16.227	7.573	214
1982	17.858	8.450	211
1983	18.814	7.879	239
1984	20.823	9.818	212
1985	25.660	11.123	231
1986	32.206	10.229	315
1987	40.326	13.900	250
1988	40.722	16.149	252
1989	41.751	17.475	239
1990	49.035	19.576	250
1991	50.489	19.222	263
1992	55.592	21.694	256
1993	67.356	22.533	299
1994	65.601	25.375	259
1995	73.278	30.297	242
1996	79.640	50.960**	156
1997	84.806	58.472	145
1998	96.956	62.560	155
1999	102.891	52.887	195
2000	114.324	58.545	195

Kaynak: HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 69-70

**** :** Bavul ticareti ve transit ticareti dahil.

2.5.9. Dış Borç Servisi / GSMH

Belirli bir dönemde bir ekonomide elde edilen kaynakların ne kadarının dış borç ödemeleri için ayrıldığını gösterir. Oranın yükselmesi borçlu ülkenin borç ödemesi için dışarıya aktardığı kaynak miktarının arttığını gösterir (Gedikli, 1997: 25).

Tablo 27: Dış Borç Servisi / GSMH (milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>Dış Borç Servisi</u>	<u>GSMH</u>	<u>Dış Borç Servisi/GSMH %</u>
1980	2.766	58.300	5
1981	2.732	59.449	5
1982	3.168	54.275	6
1983	3.647	51.564	7
1984	3.493	60.758	6
1985	3.961	68.199	6
1986	4.387	76.465	6
1987	5.074	87.671	6
1988	6.726	90.920	7
1989	6.930	108.625	6
1990	7.202	152.292	5
1991	7.510	151.133	5
1992	8.310	160.665	5
1993	7.986	181.806	4
1994	9.371	130.888	7
1995	9.970	171.861	6
1996	11.418	178.133	6
1997	12.418	192.226	6
1998	16.513	206.279	8
1999	18.316	185.136	10
2000	21.937	201.972	11

Kaynak: HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 157-158, DPT Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2000, s. 9

Türkiye 1980 yılında 2.766 milyon dolar dış borç ödemesinde bulunmuştur. 1990 yılında 7.202 milyon dolar, 1995’de 9.970 milyon dolar, 2000 yılında da 21.937 milyon dolar dış borç ödemesinde bulunmuştur. 1980-2000 arasında dış borç servisi, GSMH’ya oranla daha hızlı bir artış göstermiştir.

Türkiye’de 1980 yılında % 5 olan dış borç servisinin GSMH’ya oranı 1998’e kadar % 5-7 arasında değişirken bu oran 1998’de % 8, 1999’da % 10 ve 2000 yılında da % 11 olmuştur (HM istatistikleri). Bu da 2000 yılında GSMH’nin % 11’inin dış borç ödemeleri nedeniyle dışarıya transferi demektir.

2.5.10. TCMB Rezervleri (Net) / Toplam Dış Borç

TCMB net rezervleri TCMB brüt rezervlerinden muhabir açıkları düşölüp, altın rezervleri ilave edilerek elde edilir. TCMB rezervlerine bankaların rezervleri de eklenerek uluslararası rezervler elde edilir. Tablo 28’de TCMB net rezervlerinin toplam dış borca oranı verilmiştir. Tablo 29’da uluslararası rezervlerin toplam dış borca oranı verilmiştir. TCMB net rezervleri 1980 yılında dış borç stokunun % 6’sı kadar iken bu oran 1990 yılında % 15’e yükselmiştir. Düşüş eğilimine giren rasyo oranı 1994 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiş olup 1995 yılında % 19, 1999 yılında % 24 olmuştur. 2000 yılı sonunda ise TCMB rezervlerinde azalma, dış borç stokunda da artış olduğundan dolayı TCMB rezervlerinin dış borca oranı % 18’e düşmüştür.

Tablo 28: TCMB Rezervleri (Net) / Dış Borç Stoku (milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>TCMB Rezervleri</u> <u>(Net)</u>	<u>Dış Borç Stoku</u>	<u>TCMB Rezervleri /</u> <u>Dış Borç Stoku %</u>
1980	978	15.734	6
1981	1.018	16.627	6
1982	1.187	17.858	7
1983	1.244	18.814	7
1984	1.622	20.823	8
1985	1.684	25.660	7
1986	2.528	32.206	8
1987	2.972	40.326	7
1988	3.507	40.722	9
1989	6.155	41.751	15
1990	7.417	49.035	15
1991	6.408	50.489	13
1992	7.608	55.592	14
1993	7.701	67.356	11
1994	8.517	65.601	13
1995	13.754	73.278	19
1996	17.614	79.640	22
1997	19.613	84.806	23
1998	20.726	96.956	21
1999	24.183	102.891	24
2000	20.623	114.324	18

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1998, s. 200, HM İnternet verileri ve Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 69-70, TCMB Üç Aylık Bülten 1995, s. 92 ve 2000 s. 24 (oran tarafımdan hesaplandı).

Tablo 29: Uluslararası Rezervler / Dış Borç Stoku (milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>Uluslararası</u> <u>Rezervler</u> <u>(Brüt)</u>	<u>Dış Borç</u> <u>Stoku</u>	<u>Uluslararası</u> <u>Rezervler/Dış Borç</u> <u>Stoku %</u>
1980	1.463	15.734	9
1981	1.726	16.627	10
1982	2.027	17.858	11
1983	2.253	18.814	12
1984	3.899	20.823	19
1985	3.655	25.660	14
1986	4.347	32.206	13
1987	5.212	40.326	13
1988	6.428	40.722	16
1989	9.283	41.751	22
1990	11.387	49.035	23
1991	12.250	50.489	24
1992	15.252	55.592	27
1993	17.762	67.356	26
1994	16.514	65.601	25
1995	23.317	73.278	32
1996	24.966	79.640	31
1997	27.138	84.806	32
1998	29.499	96.956	30
1999	34.128	102.891	33
2000	34.760	114.324	30

Kaynak: HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 69-70, 161 derleme, DPT Temel Ekonomik Göstergeler, Şubat 2001, s. 73, Tülay Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s. 84

Tablo 30: Dış Borç Rasyoları (1980-1990)

ORANLAR	YILLAR										
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Toplam Dış Borç/GSMH	27	27	33	36	34	38	42	46	45	38	32
Toplam Dış Borç/İhracat	541	345	303	319	282	311	425	391	341	354	376
Dış Borç Servisi/İhracat	95	58	54	62	47	48	58	49	56	59	55
Faiz Servisi/İhracat	39	31	27	26	21	21	28	23	23	25	25
Dış Borç Ser./Top.Döv. Gel.	52	36	37	46	36	36	42	37	42	40	37
Top.Döv.Gel./İthalat	71	88	99	89	95	99	96	103	118	109	87
İhracat/İthalat	39	55	69	66	72	74	71	76	87	74	58
Top.Dış Borç/Top.Döv.Gel.	296	214	211	239	212	231	315	250	252	239	250
Dış Borç Servisi/GSMH	5	5	6	7	6	6	6	6	7	6	5
TCMB Rezerv.(Net)/Top.Dış Borç.	6	6	7	7	8	7	8	7	9	15	15
Uluslararası Rez./Top.Dış Borç.	9	10	11	12	19	14	13	13	16	22	23

Kaynak: HM, TCMB, DPT, DİE.

Tablo 31: Dış Borç Rasyoları (1991-2000) %

ORANLAR	YILLAR									
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Toplam Dış Borç/GSMH	33	35	37	50	43	45	44	47	56	57
Toplam Dış Borç/İhracat	369	373	431	357	333	245	260	311	351	366
Dış Borç Servisi/İhracat	55	56	51	51	45	35	38	53	62	70
Faiz Servisi/İhracat	25	23	23	21	20	13	14	15	19	20
Dış Borç Ser./Top.Döv. Gel.	39	38	35	37	33	22	21	26	35	37
Top.Döv.Gel./İthalat	92	94	76	112	86	118	122	138	133	109
İhracat/İthalat	65	65	52	81	62	75	68	69	74	58
Top.Dış Borç/Top.Döv.Gel.	263	256	299	259	242	156	145	155	195	195
Dış Borç Servisi/GSMH	5	5	5	7	6	6	6	8	10	11
TCMB Rezerv.(Net)/Top.Dış Borç.	13	14	11	13	19	22	23	21	24	18
Uluslararası Rez./Top.Dış Borç.	24	27	26	25	32	31	32	30	33	30

Kaynak: HM Hazine Aylık İstatistikleri 1996, s. 59, HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 74, HM İnternet verileri:

2.6. Türkiye'nin Dış Borçlarının Artış Nedenleri

Gelişmekte olan ülkelerden olan Türkiye'nin dış borçlanması artış nedenlerini üç başlık altında toplamamız mümkündür. Bunlardan birincisi iç tasarrufların yetersizliği yani iç açık, ikincisi ise ödemeler dengesi açıklarıdır (dış açık). Ülkenin döviz gelirleri döviz giderlerini karşılayamıyorsa ülke bu açığı kapatmak için dış borçlanma yoluna gidecektir. Üçüncüsü ise, diğer nedenler olarak belirtilebilir. Bu nedenler de, borcun borçla ödenmesi, yolsuzluklar ve terörle mücadeleye bağlı olarak savunma harcamalarının artmasıdır.

2.6.1. İç Tasarrufların Yetersizliği

Kalkınma iktisadının öncülerinden Ragnar Nurkse ilk defa Mayıs 1952'de American Economic Review'de yayımlanan makalesinde düşük gelirli ülkelerin kısır döngü içinde olduğunu, bu ülkelerin gelir düzeylerinin düşük olması nedeniyle tasarrufların da düşük seviyede olacağını belirtmiştir. Nurkse göre gelir yükseltilmeden tasarruflar artırılamaz. Tasarruflar artırılmadan da yatırımlar artırılamaz. Bu kısır döngüden kurtulmanın yolu ise dış borçlanma veya dış yardımlardır (Başkaya, 1997: 55-56). Bu ülkelerde kişi başına düşen gelirin düşük olması nedeniyle marjinal tasarruf eğilimine bağlı olarak, gelirden tasarrufa ayrılan pay da düşük olmaktadır (Zılhoğlu, 1984: 5). Yurt içi tasarruflarının düşük oluşu planlanan yatırımları gerçekleştirmek isteyen ülkeleri dış borçlanmaya götürmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alan ülkemizde de tasarruflar yatırımları karşılayamamaktadır. Türkiye'nin dış finansman kaynaklarına başvurmasının ilk nedeni iç tasarrufların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ilk dış borçlanmaya yabancıların elindeki demiryolu, liman gibi, işletmeleri millileştirmek için başvurmuştur. Dış borçlanmaya başvurmasının nedeni de iç tasarrufların yetersiz oluşudur. Planlı dönemden itibaren, Türkiye'nin kalkınma hedeflerine varması için gerekli dış kaynak miktarı ve GSMH'ya oranları tespit edilip tedariki yoluna gidilmiştir (Yaşa, 1971: 223).

Planlı dönemle birlikte hızlı kalkınmayı hedefleyen Türkiye'nin yatırımlarının finansmanında dış kaynağın da rolü olmuştur.

Tablo 32'ye baktığımızda Türkiye'nin kamu kesimi tasarruflarının küçük düzeyde olduğunu görüyoruz. 1980-1990 döneminde tasarruflar yatırımların bir kısmını karşılarken 1990 yılından sonra kamu kesimi tasarrufları eksi (-) değerler almıştır. Yani kamu kesimi tasarruf yapamadığı gibi, eksi olan tasarruflarını nötr hale getirmek için de kaynak ihtiyacı olmuştur. 1990 yılında cari fiyatlarla 13.616 milyar lira olan kamu tasarrufları 2000 yılında -5.240.008 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. Bunda da ülke kaynaklarının israf edilmesinin, KİT'lere yapılan kaynak aktarımının ve aşırı istihdamın, kamu kesiminin büyüklüğünün, sübvansiyonların, ortanca seçmenin bedavacı oluşunun, toplumsal ahlak kodunun bulunmayışının ve yüksek miktarda iç borç faizi ödemelerinin rolü büyüktür (Akalm, 1996: 17). 1999 yılı bütçe gelirlerinin % 55'i iç ve dış borç faiz ödemelerine ayrılmıştır. Borç faizinin büyüklüğü 2000 yılında toplam vergi gelirlerinin % 88'ine, bütçe gelirlerinin % 65'ine ulaşacaktır. Bütçe açığı ile iç ve dış borç ödemelerinden oluşan finansman ihtiyacı 60 milyar dolardır (Demirel, 1999: 119). Bunun % 18'inin dış borçlanma ile karşılanması öngörülmüştür.

1980 yılında cari fiyatlarla kamu kesimi yatırımları 493 milyar TL., tasarruflar ise 240 milyar TL. olup, 253 milyar TL. tasarruf açığı sözkonusudur. 1985'de kamu yatırımları 3.167 milyar TL., kamu tasarrufları ise 2.723 milyar TL. olup tasarruf açığı 444 milyar TL.'dir. 1995'de yatırımlar 145.538 milyar TL., tasarruflar ise -53.596 milyar TL. olup, tasarruf açığı 199.134 milyar TL.'dir. 1998'de tasarruf açığı 4.501.236 milyar TL. ve 2000'de de 13,5 katrilyon TL.'dir (Tablo 32).

Kamu tasarrufu kamu harcanabilir gelirinden kamu tüketimi düşüldükten sonra kalan kısım olduğuna göre kamu tasarruf açığının düşürülmesi için,

- Kamu harcanabilir gelirinin artırılması ve etkin bir vergileme sisteminin kurulması,

- Kamu tüketiminin kısılarak, kamu yatırımlarına ayrılacak fonların artırılması yoluyla tasarruf açığının düşürülmesi,
- Ayrıca kamu yatırımlarını azaltmak da kamu tasarruf açığını azaltan önlemlerdendir (Evgin, 2000a: 23).

Tablo 32: Kamu kesimi Yatırım ve Tasarrufları (Cari Fiyatlarla (milyar TL.))

Yıllar	Yatırım (I)	Tasarruflar (S)	Tasarruf Açığı (S-I)
1980	493	240	-253
1985	3.167	2.723	-444
1990	34.264	13.616	-20.648
1993	145.538	-53.596	-199.134
1994	141.420	-42.589	-184.009
1995	299.575	-6.664	-306.239
1996	805.101	-255.362	-1.052.337
1997	1.917.737	242.645	-1.623.376
1998	3.471.677	-1.029.555	-4.501.236
1999	4.866.514	-7.127.865	-11.994.379
2000	8.287.385	-5.240.008	-13.527.393

Kaynak: Tülay Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız 2000, s. 87

Makroekonomik değerlere baktığımızda 1980 yılında toplam yatırımlar (kamu + özel kesim) 970 milyar TL, tasarruflar ise 711 milyar TL olup, tasarruf açığı 259 milyar TL'dir. 1990 yılında yatırımlar 100.195 milyar TL, tasarruflar 87.484 milyar TL olup tasarruf açığı 12.710 milyar TL'dir. Tasarruf açığı 1995 yılında 253.729 milyar TL, 1998'de 403.732, 1999'da 2.364.386, 2000 yılında da 4.472.397 milyar TL'dir (Tablo 33). Tablo 32 ve 33'ü birlikte incelediğimizde kamu kesimi tasarruf açığının bir kısmının özel kesim tasarruflarıyla karşılandığını görüyoruz.

Tablo 33: Toplam Yatırım ve Tasarruflar

(Cari fiyatlarla- milyar TL)

Yıllar	Yatırım (I)	Tasarruf (S)	Tasarruf Açığı (S-I)
1980	970	711	-259
1985	5.782	5.227	-525
1990	100.195	87.484	-12.710
1993	551.136	454.231	-96.906
1994	839.694	897.017	57.323
1995	1.988.499	1.734.770	-253.729
1996	3.690.310	2.967.988	-722.322
1997	7.3893.747	6.272.658	-1.117.089
1998	12.637.906	12.234.175	-403.732
1999 (G.)	18.847.552	16.480.165	-2.367.386
2000 (P)	30.195.385	25.722.987	-4.472.397

Kaynak Tülay EVGİN, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, 2000, S.87

2.6.2. Ödemeler Dengesi Açıkları

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyümelerini engelleyen hususlardan biri de döviz gelirlerinin döviz giderlerini karşılayamaması nedeniyle oluşan ödemeler dengesi açıklarıdır. Bu ülkelerde genellikle döviz gelirleri döviz giderlerinden azdır. İthal ettikleri yatırım malları fiyatlarının, ihraç ettikleri malların fiyatlarına oranla daha hızlı artması bu ülkelerde ödemeler bilançosu açıklarının artmasına sebep olmaktadır (Zılhoğlu, 1984: 7).

Ödemeler bilançosu açığı ile karşı karşıya olan bir ülke, problemin çözümü için, açıkları finanse edebilir, baskı altına alabilir veya tedavi edici tedbirlere başvurur (Seyidoğlu, 1993: 152). Açıkların finanse edilmesi resmi döviz rezervlerinin kullanılması veya dış borçlanma yoluyla olur. Rezervlerin sınırlı oluşu nedeniyle genellikle dış borçlanmaya başvurulmaktadır. Borçlanma da uzun vadeli çözüm değildir. Bu durumda tedavi edici tedbirlere

başvurulmalıdır. İhracatı artırıcı önlemler alınmalı, ihracat ürünleri çeşitlendirilip, başka pazar arayışına da girilmeli ve tüketim malları ithalatı azaltılmalıdır.

Tablo 34: Türkiye'nin Dış Ticareti (milyon \$)

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Açık	İhracat/İthalat (%)
1973	2.086	1.317	-769	63
1974	3.778	1.532	-2.246	41
1979	5.069	2.261	-2.808	45
1980	7.513	2.910	-4.603	39
1985	11.230	8.255	-2.975	74
1990	22.581	13.026	-9.555	58
1993	29.771	15.611	-14.160	52
1994	22.660	18.390	-4.270	81
1996	43.028	32.446**	-10.582	75
1997	48.005	32.647	-15.358	68
1998	45.440	31.220	-14.220	69
1999	39.773	29.326	-10.447	74
2000	53.555	31.214	-22.341	58

Kaynak: HM Hazine İstatistikleri 1980-1999, s. 157-158, DPT Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2000, s. 31-33

** : Bavul ticareti dahil.

Türkiye'nin dış ticaretini izlediğimizde ithalatı ihracatının üzerinde olmuş ve ödemeler dengesi açık vermiştir. Tablo 34'de Türkiye'nin dış açığı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yer almaktadır. Türkiye'nin dış açığı 1973'de 769 milyon dolar iken, 1974'de 2.246 milyon dolara yükselmiştir. 1980'de 4.989, 1985'de 2.975 ve 1990'da 9.555 milyon dolar olmuştur. Birinci ve ikinci petrol krizinin yaşandığı dönemde dış ödemeler güçlükleriyle karşı karşıya kalmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı zaman zaman % 30'lara kadar düşmüştür

(Ertuna, 1998: 3364). 1980 sonrası ihracatı teşvik politikaları nedeniyle dış açıkta azalma görülmektedir (1985). Daha sonraki dönemlerde dış açık yine yükselmiştir.

Türkiye’de ithalat patlaması, kamu borçlanması ve istikrarsızlığın artırdığı reel faizlerle birlikte TL.’deki aşırı değerlenmenin ürünü oldu (Kazgan, 1996: 24).

Türk Lirası’nın gerçek değerinin üzerinde değerlenmesi neticesinde ithalatın ucuz, ihraç ürünlerimizin ise dış pazarlarda pahalı olmasının ihracatımızın azalmasında rolü vardır. 1993 yılına varıldığında Türkiye’nin ithalatı 29,4 milyar dolar, ihracatı ise 15,3 milyar dolar ve dış ticaret açığı da 14,1 milyar dolardır. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 52’dir. Dış ticaret açıklarındaki bu hızlı artış 1994 krizini hazırlayan nedenlerden biri olmuştur (Ertuna, 1998: 3365).

Türkiye’nin dış açığı 1997’de 15.4, 1998’de 14.2, 1999’da 10.4 ve 2000 yılında da 22.3 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise, 1993’de % 52, 1994’de % 81, 1998’de % 69, 1999’da % 74 ve 2000 yılında da % 58 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 31).

Alınan dış kredi ve yardımların, özellikle son yıllarda, ülkenin üretim kapasitesini artıracak şekilde kullanılmasından ziyade, cari işlemler dengesi açığının kapatılmasında ve biriken dış borçların geri ödemesinde kullanıldığı söylenebilir (Güçlü ve Işık, 1996: 791). Ödemeler dengesi açıkları dış borçlarla karşılandığından, Türkiye’nin dış borçları sürekli artış trendi içindedir.

2.6.3. Diğer Nedenler

Türkiye’nin dış borçlanmasında etken olan diğer nedenleri, borcun borçla ödenmesi, yolsuzluklar, terörle mücadeleyle bağlı olarak artan savunma harcamaları şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

2.6.3.1. Borcun Borçla Ödenmesi

İç tasarrufların yetersizliği ve ödemeler bilançosunun açık vermesi nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin dış borç stokları sürekli artmaktadır. Alınan borcun vadesi geldiği zaman ana para ve faiziyle birlikte ödenmesi gerekmektedir. Bu ülkelerde ödeme döneminde gerekli döviz rezervlerinin yeterli miktarda olmaması bu ülkeleri yeni borçlanmalara itmektir.

Gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alan Türkiye için de aynı sorun mevcuttur. Türkiye'nin son dönemlerde alınan krediler ve yardımların, ülkenin üretim kapasitesini artıracak şekilde kullanılmasından ziyade cari işlemler dengesi açığının kapatılmasında ve biriken dış borçların geri ödemesinde kullanıldığı söylenebilir (Güçlü ve Işık, 1996: 791). Projelerin gerçekleştirilemediği ve program hedeflerine ulaşamadığı durumlarda ise dış borçların ana para ve faiz ödemelerindeki güçlükler nedeniyle yeni borçlanmalara gidilmesi dış borç stokunu artırıcı rol oynamaktadır (Sonat, 1996: 117).

2.6.3.2. Yolsuzluklar

Türkiye'nin dış borçlarının artmasının nedenlerinden biri de yolsuzluklardır. Dünyanın en büyük beş danışmanlık firmasından biri olan Price Waterhouse Coopers (PWC) tarafından geliştirilen endekse göre Türkiye yolsuzluklar ve yolsuzlukların ülke ekonomisine verdiği zarar bakımından 35 ülke arasında dördüncü olmuştur. Dünya Ekonomik Forumu'nun devam ettiği Davos'ta yayınlanan Opacity isimli rapora göre yolsuzlukların en fazla olduğu ülke Çin olurken, Rusya ikinci, Endonezya üçüncü, Türkiye de dördüncü oldu. 1998 ve 1999 yıllarında yolsuzlukların otuz beş ülkeye maliyeti 160 milyar doları aştı (Ekonomik Forum, Şubat 2001: 15). Yolsuzlukların en az olduğu ülke ise Singapur olarak belirlendi.

Türkiye'de vergi gelirlerinin % 36'sının yolsuzluklara gittiği belirtilmektedir. 2000 yılında vergi gelirlerinin % 36'sı 15 milyar dolar demektir. Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz ortamında 15 milyar dolar iyi bir kaynaktır. Ayrıca medya ve yayın kuruluşlarında yer alan

yolsuzluk haberleri, batık bankalar, çeşitli kamu kurumlarındaki yolsuzluk, usulsüzlük ve skandallar ülkemizdeki yolsuzluğun boyutunu göstermektedir. Usulsüz alınan krediler, devletin bazı kişiler veya şirketlerce zarara uğratılması ülkemizi borçlanmaya iten nedenlerdendir.

Türkiye’de bilhassa son dönemlerde artan yolsuzluk haberleri devletin soyulduğunu gösteriyor. Devletin kaynaklarının soyulması ise ülkeyi kaynaklarının yetersizliği nedeniyle borçlanmaya itmektedir. Türkiye’deki yolsuzluk haberleri yabancı sermayenin de ülkeden kaçışına neden olmaktadır. Devleti soyanlardan götürdüklerinin geri alınamaması ise ülkemize olan iç ve dış güveni zedelemektedir.

2.6.3.3. Savunma Harcamaları

Türkiye 1980’li yılların ortalarından itibaren terörle mücadele etmektedir. Türkiye savunma harcamalarına ayırdığı kaynak bakımından dünyada önde gelen ülkelerdendir. Silah ve askeri malzeme alımına büyük meblağlar ayrılmaktadır. Türkiye’nin savunma harcamalarına fazla kaynak ayırması belki de bulunduğu stratejik konumdan kaynaklanabilir.

Türkiye terörle mücadele kapsamında ülkemizin güneydoğusundaki köylerin boşaltılması, bölgede koruculuk sisteminin kurulması ve yerlerinden hareket ettirilen insanların devlete ek maliyeti vardır. Zaman zaman da Kuzey Irak’a operasyonlar yapılmaktadır. Bu operasyonların da devlet bütçesine ek yükü vardır. Türkiye terörle mücadelede başarılı olmak için de silahlı kuvvetlerin ve emniyet birimlerinin modernizasyonunu ve donanımını sağlamak zorundadır. Bütün bunlar Türkiye’nin ekstra harcamalar yapmasını gerekli kılmakta ve alınan askeri malzeme ve teçhizat da Türkiye’nin dış borçlarının artmasında rol oynamaktadır.

3. DIŞ BORÇLARIN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Bir ülkenin vadesi gelen borçlarını ödeyebilmesi için yeniden borçlanmak zorunda kalması istenmeyen bir olaydır. Son dönemlerde gelişmekte olan ülkeler borç sarmalı içinde olup almış oldukları dış borçların faizlerini ödemede bile güçlük çekmektedirler. Gelişmekte olan ülke olan Türkiye’de dış borç sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Dış borçların alınıp dış borç stokunun yeni büyümeye başladığı ve dış borç geri ödemelerinin küçük olduğu başlangıç döneminde Türkiye ekonomisinde, ekonominin içinde bulunduğu darboğazı aşmak ve ithalatı hızla artırıp üretimi çoğaltmak gibi bir etki yapmıştır. Dış borçların 1980’li yılların başlarında arz-talep dengeleri ve enflasyon üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Bunun da nedeni, alındığı dönemde dış borçların tasarruf-yatırım dengesini sağlamasıdır. Geri ödemenin az olduğu dönemde ülkeye net sermaye girişi tasarruf açığının kapanmasına bağlı olarak enflasyon hızını düşürmüştür (Kılıçbay, 1991: 167). Ülkeye sıcak paranın girdiği dönemlerde ekonomide geçici bir rahatlama olmuştur.

Dış borçlar alındıkları dönemde, borcu alan ülkenin nakit sermaye birikiminde artış sağlarlar. Eğer bu artış ülkeye döviz kazandıracak yatırımlarda kullanılırsa, bu yatırımların ihracata yönelik üretimlerinden elde edilecek döviz kazancıyla ülke ödemeler dengesi açıklarını kapatır ve dış borç ödemelerini gerçekleştirir. Böylelikle de hem borç ödemeleri gerçekleşmiş, hem de alınan krediler ülke kalkınmasına olumlu katkı sağlamış olur. Sanayi kesiminin hammadde, teçhizat ve yedek parça talepleri karşılanır ve üretimdeki tıkanıklığın önü açılır. Buna bağlı olarak da ekonomik büyümenin devamlılığı sağlanmış olur. Bu da bize verimli alanlarda kullanılan dış borcun ekonomik büyümeye olumlu katkı sağladığını göstermektedir (Açba, 1991: 83). Dış borçların faiziyle beraber geri ödeme dönemlerinde ülkeden net kaynak transferi olur. Buna bağlı olarak borçlu ülke ödediği borç servisi kadar yatırımları veya tüketimini azaltmak zorundadır. Azaltma yapmaz ise ödemeler dengesi açığı büyür. Yatırım-tasarruf açığı artar. Türkiye’nin dış borç servisi artış trendi izlemektedir. 1980 yılında 2.766 milyon dolar olan dış borç servisi, 1990 yılında 7.202 milyon dolara, 1995 yılında 9.970 milyon dolara, 2000 yılında da 21.937 milyon dolara yükselmiştir.

Türkiye'nin 2000 yılında yaklaşık 22 milyar dolar dış borç ödemesi ülkemizden 22 milyar dolar kaynak çıkışı demektir. Toplam döviz gelirlerinin % 37'si, ihracatımızın da % 70'inin dış borç servisine ayrılması Türkiye'yi borçlarını ödeyebilmek için yeniden borçlanmaya itmektedir.

Türkiye'de alınan borçların rasyonel bir şekilde kullanılamaması, kredilerin döviz getirisi düşük veya verimsiz alanlarda kullanılması, borçların geri ödeme dönemlerinde ülkenin döviz sıkıntısı çekmesine neden olmuştur. 1950 yılında başlayan liberasyon uygulamaları ülkenin döviz rezervlerini eritmiş, dış ticaret açıkları ülkeyi döviz darboğazına sokmuştur. Ariyere borçlar olarak adlandırılan borçlar ödenememiştir. Borçlarını ödeyecek döviz sağlayamayan Türkiye 1958 yılında moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. Bunda ülke rezervlerinin ve alınan kredilerin getirisi olmayan tüketim malları ithali için kullanılmasının da etkisi vardır. Türkiye'de 1960-1970 döneminde olumlu koşullarda alınan kredilerin de rasyonel bir şekilde kullanıldığı söylenemez. İkinci beş yıllık kalkınma planı sonunda borçlanmadan kalkınmayı hedefleyen Türkiye'de dış borçlar artmaya devam etmiştir. 1974 ve 1978 yıllarında yaşanan petrol şokları da Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye kısa vadeli borçlanmaya giderek ithalat için gerekli kaynağı temin etmiş, ancak 1978 yılında vadesi gelen borçlarını ödeyememiş ve borçlarını erteleterek moratoryumdan kurtulmuştur. 1970'li yılların sonundaki ekonomik bunalım, Türkiye'de istikrar programı uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin borçlarını ödemek amacıyla ticaret fazlası oluşturabilmeleri, ya ithalatın kısılması veya ihracatın artırılmasıyla mümkündür. Sanayileri dışa bağımlı olan gelişme yolundaki ülkelerin ithalatı kısırarak ticaret fazlası oluşturmaları mümkün olmamaktadır. Çünkü ihracat fazlası üretim artışıyla olmaktadır. Üretim artışı ise ithalatı kısmayı değil artırmayı gerektirir. Gelişmekte olan ülkelerde ekonominin sabit yatırım, ara malları ve hammaddelede dışa bağımlılığı sürdürdüğü müddetçe ithalatı azaltmak büyümeyi yavaşlatır (Güçlü ve Işık, 1996: 789). Türkiye de 1960'larda izlediği ithal ikameci sanayileşme stratejisinin yerine 24 Ocak 1980 kararlarıyla ihracata yönelik kalkınma

stratejileri uygulamaya konmuştur. Türkiye dış ticaret dengesini ithalatı kısarak değil, ihracatı artırarak sağlama yolunu seçmiştir.

Akıllıca kullanılmayan veya tüketime giden ve şartları kötü olan dış borçlar, ülkenin ekonomik kalkınmasını engelleyebilir. Dış borçların iyi kullanılıp kullanılmadığının ölçüsü ise, her bir milyar dolar dış borcun GSMH’da ne kadar artış sağladığıdır. Türkiye 1970’li yılların sonundan itibaren aldığı dış kredileri iyi kullanamamıştır. 1984-1991 döneminde 29.8 milyar dolar yeni dış borç almış olup yıllık %5.2 oranında gelir artışı sağlamıştır. Bu dönemde 1 milyar dolar ek borçla GSMH’da % 1.4 oranında artış gerçekleşmiştir. 1979-1983 döneminde ise bu artış oranı % 1.9’dur. 1981-1983 döneminde dış borçlardaki 1 milyar dolarlık artış, GSMH’da % 11’lik bir büyüme sağlamıştır. 1992-1995 döneminde ise 23 milyar dolarlık dış borca karşılık yıllık ortalama % 2.9’luk gelişme hızı ile GSMH’da % 0.5’lik artış sağlanmıştır. 1995-2000 döneminde ise 41 milyar dolar borç alınmış olup, GSMH’da % 0.7’lik bir artış sağlanmıştır. 1980’li yılların başı, Türkiye ekonomisi açısından dış borçlanma bakımından başarılı, daha sonraki yıllar başarısızdır. Bunun anlamı, son yıllarda alınan dış krediler büyük ölçüde çarçur edilmiştir (Karluk, 1997: 149).

Dış borçların etkin kullanıldığının bir diğer göstergesi de sermaye/hasıla oranıdır. Eğer bu oran küçük değer almışsa sermaye, getirisi yüksek alanlarda kullanılmış demektir. 1960’lı yıllarda % 3 olan bu oran, 1980-1991 döneminde % 5.4 ve 1992-1995 döneminde ise % 7.6’ya yükselmiştir (Karluk, 1997: 133). Bu da son dönemlerde alınan kredilerin etkin kullanılmadığını bize göstermektedir. Türkiye aldığı kredileri borç ödemede kullanmış demektir. Dış borçların 1980 sonrası hızlı bir şekilde artması, Türkiye’nin 1999 yılında dünyada en fazla borçlanan beşinci ülke olması ve borç stokunun hızla yükselmesi Türkiye’de alınan kredilerin verimli kullanılmadığını göstermektedir. Verimli alanlarda kullanılmayan borçların geri ödemesi ve ödemeler bilançosu açıklarının giderilmesi için daha yüksek faizlerle borçlanılmıştır. Kredilerin vade yapıları kısalmış ve faiz oranları yükselmiştir. Sık sık kriz atlatan Türkiye’nin kredi notu Standart and Poors tarafından 2001 Şubat krizi sonunda önce B+’dan B’ye, sonra da B’den B-’ye kısa vadeli notu da B’den C’ye

düşürülmüştür. Türkiye riskli ülke kabul edilmiştir. Kredi notu iyi olan ülkeler Libor+0.25 ($5+0.25 = 5.25$) faizle borçlanırken, Türkiye 1999 yılında %7.75 faizle borçlanmıştır (Güngör, 1999: 2). Aradaki % 2.5'luk fark Türkiye'nin ödediği risk farkıdır.

1980 sonrası dönemde, Türkiye ekonomisinde dış dengenin sağlanamaması sonucu, dış borçlanma ihtiyacı devam etmiştir. Borç ödemeleri nedeniyle dışarıya kaynak transferi olmuş, ortaya çıkan kaynak açığı iç borçlanma ile kapatılma yoluna gidilmiş ve böylece iç borçlanma dış borçlanmanın uzantısı haline gelmiştir (Güçlü ve Işık, 1996: 792). Dış borçlarda artışın az olduğu yıllar iç borçlarda artış yüksek olmuştur. Dış borçlanmanın devamı niteliğinde olan iç borçlanmada reel faizlerin yüksek olması da ülkemizi borç çıkmazına sürüklemektedir. 1980'den sonra reel faizler % 20'lere yükselmiştir. Ülkeler arasında dolaşım halinde olan ve kısa sürede çok kazanç sağlamayı amaçlayan sıcak para sahipleri yıllık döviz faiz oranlarını % 30'un üzerine çıkarabilmektedir. Bu, dünya bankalarının ödediği faizin 5-6 katıdır. 1991 yılında Türk Lirası aşırı değerlenmiştir. Sıcak para bu dönemde % 40'lara varan kazançlar elde etmiş, dış ticaret açıkları katlanarak artmıştır. 1995'ten bu yana reel faizler % 20-30 aralığında seyretmektedir. Merrill Lynch'in analizine göre 1999 yılı Mayıs ayı itibariyle dünyanın en yüksek getirisi Endonezya olup, Türkiye ise % 30'luk getiri ile ikinci durumdadır (Soydan, 1999: 23). Ekonomisi batmış durumda olan Endonezya'da ise yıllık dolar bazlı getiri % 34.3'dür. Türkiye'de reel faizlerin zaman zaman % 50'yi aştığı dönemlere de rastlanmaktadır. Ülkelerin dış borç bulmaları zorlaştığında faizleri yükselterek iç piyasaya yönelmesi sıcak parayı çekmekte. Yüksek gelirler elde eden sıcak para dönem sonunda tekrar dövize çevrilerek ülkeyi terketmektedir. Son yıllarda reel faizlerin yüksek düzeyde gerçekleşmesi Türkiye'nin borçlarının artış nedenlerindendir (Ertuna, 2000: 45). Son yıllarda Türkiye'de reel faizler yükselirken sıcak paranın Türkiye'ye daha çok kazanmak için gelmesi ekonominin sıcak para tarafından soyulmasıyla sonuçlanmıştır. Hiçbir ekonominin % 30'lara varan reel faiz yükünü taşıması mümkün değildir. Reel faizlerin yüksek oluşu yatırımları engellemiştir. Şirketler üretime değil, devlete borç vererek daha fazla kazanma yoluna gitmişlerdir. Buna bağlı olarak da üretim artışında ve ihracatta azalma

meydana gelmektedir. Faizlerin yüksek oluşu ise devlet borçlarının büyümesine neden olmaktadır (Ertuna, 2000: 45).

Türkiye'nin 114.324 milyon dolar olan dış borcunun 29 milyar doları kısa vadeli. Kısa vadeli borçların oranının yüksek oluşu istenmeyen bir olaydır. Spekülatif amaçlı yabancı sermayenin yüksek gelir elde etmek için getirisi yüksek ülkelere geldiği ve gelişile de ülkede bahar havası estirdiği bilinmektedir. Yabancı sermayenin aniden kaçıışı ise ülkeleri krize sokmaktadır. Ayrıca kısa vadeli borçlanmanın maliyeti de yüksektir. Kısa vadeli sermaye giriş çıkışları mali piyasalarda dalgalanma ve istikrarsızlık meydana getirmektedir. Diğer yandan kamu kesiminin ihtiyacı olan finansman sağlanarak ödemelerin yapılmasına katkı sağlamaktadır. Türkiye'de kısa vadeli borçların büyük bir kısmının ticari bankalara ait olması da ekonomik açıdan sorun teşkil etmektedir. Ticari bankaların kısa vadeli dış borçları kur-faiz gelişmelerine göre dalgalanma gösterir. Kurlardaki değişim enflasyonun altında gerçekleştiği zaman ticari bankaların dış borca olan talebinde artış olur. TL'nin diğer para birimleri karşısında reel değer kaybettiği durumlarda, devalüasyon dönemlerinde kısa vadeli sermayenin maliyeti yüksek olduğundan ticari bankaların kısa vadeli borçlarında azalma olmuştur. 1994 krizi öncesinde Türkiye'de TL'nin değer kazanmasıyla ticari bankaların ve özel sektörün kısa vadeli dış borçları toplam borcun % 28'ine yükselirken, krizde TL'nin devalüe edilmesinin neticesinde yabancı kredilerin pahalı oluşu nedeniyle kısa vadeli borçlarda düşüş kaydedilmiştir. 5 Nisan kararlarından sonra döviz kurlarının yıl sonuna kadar sabitlenmesi özel kesimin dış borçlarında tekrar artış meydana getirmiştir. 2000 yılında kısa vadeli borçların toplam borca oranının % 25'e yükseldiğini görüyoruz. Kısa vadeli borçlarda yükselişin olduğu dönemlerde kriz yaşanması, kısa vadeli borçların tehlikeli olduğunu göstermektedir.

Merkez Bankası rezervleri 20.6 milyar dolar olan Türkiye'nin kısa vadeli borçlarının 29 milyar dolar olması alarm işaretidir. Türkiye'de ekonomik krizin yaşandığı dönemlerde kısa vadeli borçların oranının yükseldiğini görüyoruz. Ayrıca kısa vadeli borçların yüksek oluşu

TCMB'ni ihtiyatlı davranmaya, döviz rezervlerini yüksek tutmaya sevk etmektedir. Bu da ülkemizin elindeki kaynakların yatırıma aktarılmasını engellemektedir.

Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesi neticesinde dış ticaret açıklarının katlanarak artması da olası krizin habercilerindendir. Sıcak para Türkiye'ye gelerek yüksek faizlerden yararlanma, düşük kurdan tekrar yabancı paraya dönerek çok para kazanma imkanına kavuşmuştur (Ertuna, 2000: 45). Bütçe harcamaları sağlam vergilerle değil de borçlarla karşılandığından ve reel faizler de % 25'leri aştığından, artan borç bütçe açıklarını artırmakta, artan bütçe açıkları daha yüksek faizlerle daha fazla borçlanmayı gerektirmektedir. Devlet eğitim ve sağlığa yeterli kaynak ayıramamaktadır (Ertuna, 1998: 3373).

Dış borçların bir diğer etkisi de siyasi nüfuzdur. Osmanlı İmparatorluğu borçlarını ödeyemeyip moratoryum ilan ettiğinde, alacaklılara ve Düyun-u Umumiye'ye tavizler vermek zorunda kalmış, siyasi otoritesi zayıflamıştır. Türkiye de borçlu ülke olup ve borç stoku artıp, borç taksitlerini ödemede sorunlar yaşamaktadır. Son dönemlerde borcu borçla ödemektedir. 2000 yılında 47 katrilyon lira olarak öngörülen konsolide bütçe harcamalarının GSMH'ya oranı %38'dir. 2000 yılında konsolide bütçeden ödenecek iç ve dış borç servisi (anapara ve faiz ödemesi) 41.1 katrilyon liradır. Bu miktar yaklaşık 72 milyar dolara tekabül etmektedir.

Bütçe açığı ile iç ve dış borç ödemelerinden oluşan finansman ihtiyacı 34.4 katrilyon olup 60 milyar dolar etmektedir. Finansman ihtiyacının %82'sinin iç borçlanma ve %18'inin dış borçlanma ile karşılanması öngörülmüştür. 2000 yılında 18.6 katrilyonu iç borç faizi olmak üzere 21.1 katrilyon faiz ödemelerine ayrılmıştır (Demirel, 1999: 119).

Türkiye'nin bütçe gelirlerinin % 65'inin borç faizlerine ayrılması, ülkemizin diğer alanlara yapacağı harcamaları kısıtlamasına neden olmaktadır. Devletin diğer fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için elinde kalan kaynak bütçe gelirlerinin % 45'i olmaktadır. Bu da bize borçların devletin işlevlerini yerine getirmesine olumsuz etki ettiğini göstermektedir. Toplam

vergi gelirlerinin % 88'inin borç faizlerine ayrılması Türkiye'nin borç çıkmazı içinde olduğunu göstermektedir. 2001 yılının ilk altı ayında ise vergi gelirlerinin % 95'inin borç faiz ödemelerine eşit olduğu Maliye Bakanı'nca belirtilmiştir. Türkiye'nin iç borç stoku dış borç stokunun yarısına eşit olmasına rağmen, iç borç faiz ödemeleri, dış borca ödediği faizin yedi katıdır. Yani iç borç faizleri dış borç faizlerinin on dört katı yüksektir (a.g.e., 119). Yüksek faizler ise ülkemizin borç yükünü daha da ağırlaştırmaktadır. Türkiye finansman ihtiyacını karşılamak için içerde ve dışarıda tavizler vermektedir. Sık sık krizler atlatan Türkiye, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra ekonomisini içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için, IMF ve Dünya Bankası'ndan dış borç talebinde bulunmuştur.

IMF ve Dünya Bankası Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz ortamından kurtulması için kredi vereceklerini bildirmişler, ancak Türkiye'nin de onların hazırlayacağı programa uymasını ve bazı isteklerinin yerine getirilmesini şart koşmuşlardır. Krediyi vermeden önce şartlarını dikte ettirerek Türkiye'yi bir nevi nüfuzları altına almışlardır. Kredinin verilmesi bazı yasaların çıkmasına endekslenmiştir. Türkiye de IMF ve Dünya Bankası'ndan kredi alabilmek için onların ileri sürdüğü yasaları çıkarmış olup, IMF'nin programını titizlikle uygulamaktadır.

IMF ve Dünya Bankası yetkilileri Telekom dahil bazı alanlarda müdahalede bulunmuşlardır. Telekom yönetiminin belirlenmesinde etkin rol oynamışlardır. IMF ve Dünya Bankası Telekom yönetiminin istedikleri şekilde olmaması nedeniyle vereceği kredinin ikinci dilimini durdurmuş olup, Türkiye'nin Telekom yönetim kurulunu 7 kişiden 9 kişiye çıkarması ve iki yeni ismin atanması, onların ileri sürdüğü şartlar yerine getirilmesiyle kredinin ikinci dilimi serbest bırakmışlardır. Bu da gösteriyor ki her kredi diliminin serbest bırakılmasında Türkiye bazı tavizler vermek zorunda kalacaktır. IMF ve Dünya Bankası'nın direktifleri doğrultusunda hareket etmek zorunda kalacaktır. Bu da bize dış borçlanmanın, krediyi verenler tarafından siyasi nüfuz etme aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Türkiye'nin dış borç stokunun GSMH'ya oranı yüksektir. Türkiye şu anda ağır borçlu ülkeler konumundadır. Dış borcu yine borçla ödemektedir ve kriz ortamından kurtulmuş

değildir. Tablolara baktığımızda dış borç stoku / GSMH, kısa vadeli borçların / toplam borca oranının yüksek olması ve ihracatın ithalatı karşılama oranının düşük olması krizin bir nevi habercileri olmuştur. Türkiye’de bu göstergeler kriz ortamında olduğumuzu belirtmektedir. Özellikle 1980 sonrası dönemde, ekonominin dışa açılmasıyla birlikte, dış borçların GSMH’ya oranı yüksektir. Son yıllarda alınan kredilerin ekonominin üretim kapasitesi artıracak yatırımlar yerine daha çok alt yapı ve dış borç ödemelerinde kullanıldığı bilinmektedir. Artan dış borç Türkiye ekonomisi üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır (Güçlü ve Işık, 1996: 793).

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında dış borçlar ülkenin kalkınmasına katkı sağlamıştır. Ancak son yıllarda Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Etkin borç yönetiminin olmaması ülkemizi krize ve borç çıkmazına sürüklemiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda 6 dolar olan kişi başına dış borç, 2000 yılı sonunda 1630 dolara yükselmiştir. Dış borçlar gelecek kuşaklara ağır yükler getirecektir.

SONUÇ

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunlarından birisi de dış borç sorunudur. Dış borçlar Türkiye için de sorun teşkil etmektedir. Türkiye için ilk kuruluş yıllarında dış borç sorunu yoktu. Cumhuriyet, Osmanlı İmparatorluğu'ndan 65 milyon dolar dış borç miras almış olup, onu da zamanında ödemekteydi. Cumhuriyetin ilk yıllarında borçtan kaçınılmıştır. 1930'lu yıllarda yapılan dış borçlanma yabancıların elindeki şirketleri millileştirmeye yöneliktir. 1950'den sonra dış borçlanmada artmalar görülmüş olup dış borçlarımız 1965'de 1.051 milyon dolara, 1970'de 1.891, 1975'de 4.291 ve 1980 yılında da 15.734 milyon dolara ulaşmış olup, 1980'li yıllarda artış daha da hızlanarak devam etmiştir. Alınan borçlar da verimli kullanılamadığı için Türkiye'nin dış borç stoku sürekli artmıştır.

Dış borç artışı çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Sorunun çözümü için de yurt içi tasarrufların artırılması, ödemeler bilançosu dengesizliğinin giderilmesi, alınan borçların verimli kullanılması gerekir. Yurtiçi tasarrufları artırmak için geniş tabanlı etkin vergi politikası uygulamamız, vergi gelirlerini artırmamız gerekir. Özelleştirmeyi şeffaf bir şekilde yapmamız gerekir. Özelleştirme ihalelerine şaibe karışmaması gerekir. Türkiye'de 1986-1997 döneminde özelleştirmeden elde edilen gelirler toplamı 4.824 milyon dolar olup, aynı dönemde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde 4.5 milyar dolar harcama yapılmıştır. 1985-2000 döneminde özelleştirmeden elde edilen toplam gelir 9.5 milyar dolar olup, 9.2 milyar dolar da harcama yapılmıştır. Türkiye kaynaklarını daha fazla gelir sağlayacak şekilde özelleştirmelidir.

1999 yılında KİT açıkları yaklaşık 4 milyar dolardır. GSMH'nın %2.3'ü olan bu oranın düşürülmesi lazımdır. KİT'lere üretimde yetki ve sorumluluk verilmeli, başarı da istenmelidir. Ayrıca zarar eden KİT'lerin özelleştirilmesine öncelik verilmeli, KİT'ler siyasilerin arpalığı olmamalıdır. Siyasi müdahalelerden uzak olmalıdır.

Yurtiçi tasarrufları artırmak için yolsuzlukla da mücadele edilmesi gerekir. Dünyaca ünlü danışmanlık kuruluşu Price Waterhouse Coopers'in raporuna göre Türkiye'nin yolsuzlukların ekonomiye verdiği zarar sıralamasında seçilmiş 35 ülke arasında dünya dördüncüsü olması yolsuzluğun boyutunu göstermektedir. Raporda Türk insanının yolsuzluklar nedeniyle % 36 oranında fazla vergi ödediği belirtilmektedir. 2000 yılı vergi gelirlerinin 9.5 katrilyonu (15 milyar dolar) yolsuzluğa gitmiş demektir. Bu rakam Türkiye'nin dış borcunun yedide biri kadardır.

Türkiye'nin ayrıca kaynaklarını verimli kullanması da tasarrufların artmasında rol oynayacaktır. Ölü yatırımlardan uzak durulmalı, örneğin her ile bir havaalanı yapılmamalı. Yatırımlar gerektiği şekilde gerçekleştirilip, üretime yönelik olmalıdır. İhracata yönelik yatırımlar yapılmalıdır.

Ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması için ihracatı artırıcı önlemler alınmalıdır. Üretim dış pazarlarda rekabet edebilecek kalitede olmalı, maliyeti rakiplerine göre dezavantaj sağlayacak şekilde olmamalı, ihraç malları çeşitlendirilmeli ve mümkünse yeni pazarlar bulmalıyız. Lüks tüketim malları ithalatını azaltarak ve ihracatı da artırarak ödemeler dengesi açığını azaltmalıyız. Alınan dış borçları ihracata yönelik ve getirisi yüksek alanlarda kullanarak, döviz sıkıntısına önlem almalıyız.

Türkiye'nin 1980 yılında 15.734 milyar dolar olan dış borçları 1990 yılında 49 milyar dolara yükselmiştir. On yılda % 210 oranında artmıştır. Alınan borçlar verimli olarak kullanılamamıştır. Dış borçların artışı 1990'lı yıllarda da devam etmiş olup, 1990 yılında 49 milyar dolar olan dış borcumuz 1995'de 73.3, 1996'da 79.6, 1997'de 84.8, 1999'da 96.9 milyar dolara yükselmiştir. 2000 yılında dış borcumuz 114.324 milyar dolardır. 1980'de 15.734 milyar dolar olan dış borcumuz 20 yılda 98.6 milyar dolar artmıştır. 1980'e kadar bütün faaliyetlerini 15.734 milyar dolar borçla tamamlayan Türkiye acaba 20 yılda neden bu kadar çok borçlanmıştır. Aldığı borçlarla neler yapılılabildi? Türkiye neler yapmıştır. 114.324

milyon dolar olan dış borç stokunun 86 milyar doları kamuya ait olup 28.5 milyar doları da özel sektör borcudur. Toplam borcun % 75'i kamu borcudur.

Türkiye'de dış borçların GSMH'ya oranı artmıştır. Cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi açıkları büyümektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı düşmüştür. Dış borç servisinin GSMH'ya oranı yükselmiştir. Dış borç servisinin toplam döviz gelirlerine oranı yükselmiştir. Bu rasyolar Türkiye'nin dış borç sorunuyla karşı karşıya olduğunu göstergeleridir.

Türkiye için iç borçlar da büyük tehlike arz etmektedir. 1985-2000 arasında iç borçlar cari fiyatlarla TL. olarak 5.200 kat artmıştır. Devlet iç borca çok yüksek oranda faiz ödemekte olup yatırıma ayrılan pay azalmaktadır.

Türkiye'nin etkin bir borç yönetimi politikası uygulaması, kısa vadeli borçlanmadan uzak durması lazımdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AÇBA, Sait, Devlet Borçlanması, Adım Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara-1991.
- AÇBA, Sait, Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Afyon-1995.
- AKDOĞAN, Abdurrahman, Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, 6. Baskı, Ankara-1997.
- AKYÜZ, Müfit, Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Dünya Yayınları, 1. Baskı, İstanbul-1987.
- Ana Britannica, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul-1992.
- ATAÇ, Engin, Kamu Maliyesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara-1986.
- BAŞKAYA, Fikret, Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi, Ankara-1997.
- DEMİREL, Süleyman, 2000'e Girerken Türkiye, Başbakanlık Basımevi, Ankara-1999.
- DÜLGEROĞLU, Ercan, Kalkınma Ekonomisi, VIPAŞ A.Ş., Bursa-2000.
- EĞİLMEZ, Mahfi, Hazine, Diyalog Yayınları, İstanbul-1997.
- ERÇEL, Gazi, Türkiye'nin Dış Borç Birikiminin Kaynakları, III. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992, DPT Dış Ekonomik İlişkiler Anadolu Üniversitesi, A.Ö.F. Basımevi, Eskişehir-1993.
- EVGİN, Tülay, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, Hazine Müsteşarlığı, Ankara-2000.
- HATİBOĞLU, Zeyyat, Temel Uluslararası İktisat, Beta Yayın A.Ş., İstanbul-1993.
- İNCE, Macit, (1976), Devlet Borçlanması, Kalite Matbaası, 3. Baskı, Ankara.
- İŞGÜDEN, Tamer ve arkadaşları, Gelişme İktisadi Kuram-Eleştiri-Yorum, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul-1995.
- KARLUK, Rıdvan, Türkiye Ekonomisi, Beta Basım Yayın, 5. Baskı, İstanbul-1997.
- KARLUK, Rıdvan, Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar, Turhan Kitabevi, 4. Baskı, Ankara-1998.

- KAZGAN, Gülten**, Ekonomide Dış Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Basım, İstanbul-1998.
- KILIÇBAY, Ahmet**, Türkiye Ekonomisinin Son On Yılı, Milliyet Yayınları, 1. Baskı, İstanbul-1991.
- KIRAY, Emine**, Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-1995.
- MANİSALI, Erol**, Gelişme Ekonomisi, Ar Yayın-Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul-1982.
- ÖNEN, Sacit**, Uluslararası Mali Kuruluşlar, Gazi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara-1990.
- PAMUK, Şevket**, Osmanlı Ekonomisinde Bağımsızlık ve Büyüme (1820-1913), Türkiye Araştırmaları-8, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-1994.
- PARASIZ, İlker**, Uluslararası Para Sistemi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa-1996.
- SEVİMAY, Hayri R.**, Cumhuriyete Girerken Ekonomi, Kazancı Yayınları A.Ş., İstanbul-1995.
- SEYİDOĞLU, Halil**, Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Güzem Yayınları, Ankara-1992.
- SEYİDOĞLU, Halil**, Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları, İstanbul-1993.
- TABAKOĞLU, Ahmet**, Türk İktisat Tarihi, Dergah Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-1994.
- TÜRK, İsmail**, Maliye Politikası, Turan Kitabevi, 9. Baskı, Ankara-1992.
- YAŞA, Memduh**, Devlet Borçları, Sermet Matbaası, 2. Baskı, İstanbul-1971.
- ZILLIOĞLU, O. Nedim**, Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No: 60/17, Eskişehir-1984.

MAKALELER

- AÇIKEL, Esra**, (2001), KİT Açıkları, Forum, Şubat 2001, s. 24-27.

- AKALIN, Güneri**, (1996), Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Ekonomik Dengeler Üzerine Etkileri, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, İ.Ü. İktisat Fakültesi, İstanbul, s. 17-54.
- ERTUNA, Özer**, (1998), Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi ve Ekonomik Krizler, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı: 5, 23.24, s. 3362-3375.
- EVGİN, Tülay**, (1996), Dış Borçlarımız, Hazine Dergisi, Sayı: 4, Ekim-1996, s. 71-88.
- EVGİN, Tülay**, (2000), Dış Borçlar, Ekonomik Forum, Temmuz-2000, s. 20-24.
- GEDİKLİ, Bülent**, (1997), Türkiye’de Dış Borçlar Sorunu ve İktisadi Büyüme, Maliye Dergisi, Sayı: 124, Ocak-Nisan 1997, s. 24-37.
- GÜÇLÜ, Sami-A.Kadir IŞIK**, (1996), 1960-1992 Döneminde Türkiye’nin Dış Borçları Üzerine Bir Değerlendirme, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Sabahattin Zaim’e Armağan, İstanbul, s. 777-795.
- GÜNAL, Mehmet**, (1999), Türkiye’nin Temel Ekonomik Sorunu; Kamu Açıkları ve Finansmanı, Yeni Türkiye, 1999/27, s. 332-337.
- GÜNGÖR, Tefik**, Dünya, 29.12.1999, s. 2.
- GÜRSEL, Seyfettin**, (1986), Dış Borçlar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten**, (1996), Krizin Hazırladığı Kırılganlık Noktasındayız, Ekonomik Forum, Ağustos-1996.
- SONAT, Arslan**, (1996), Kamu Finansman Açıkları ve Dış Denge, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, İ. Ü. İktisat Fakültesi, İstanbul, s.115-121.
- SOYDAN, Barış**, (1999), 1999’da En Çok Borçlanan Ülkeler, Para Dergisi, Sayı: 248.
- SÖYLER, İlhami**, (1998), Nedenleri ve Sonuçları Açısından Osmanlı Devleti’nin Dış Borçlanması, Maliye Dergisi, Sayı: 127, Ocak-Nisan 1998.
- SUNGU, İlkin**, (1999), Gelişmekte Olan Ülkeler Borç Batağında, İntermedya Ekonomi, 15 Ağustos 1999, s. 54-56.

TANDIRCIOĞLU, Haluk, (2000), Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması, Dokuz, Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C: 2, Sayı: 2, s. 260-282.

RAPORLAR VE İSTATİSTİKLER

DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, Temmuz-1999.

DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Eylül-1997.

DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Kasım-1999

DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ağustos-2000.

DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Mart-2001.

DPT, Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 2000.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Dış Borçlar Bülteni 1991.

Hazine Müsteşarlığı, Hazine İstatistikleri 1980-1999, Ankara-2000.

İSO, Ekonomik Rapor, 1999 Yılı Ortalarında Türkiye Ekonomisi, İstanbul-1999.

İSO, Türkiye Ekonomisi, İstanbul-2000.

İSO, Türkiye Ekonomisi, İstanbul-2001.

İTO, Türkiye Ekonomisi, Şubat-2000, İstanbul-2000.

Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, 1998.

TCMB., Yıllık Rapor, 1998.

TCMB., Yıllık Rapor, 2000.

TCMB., Üç Aylık Bülten, 1990 IV

TCMB., Üç Aylık Bülten, 1995 II

TCMB., Üç Aylık Bülten, 2000 IV

TEZLER

AFACAN, İbrahim, (1996), 1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Borçları Gelişimi ve
Günümüzdeki Durum, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi,
Adana.

GÜNENÇ, İbrahim, (1994), Türkiye'de Dış Borçlar Sorunu ve Dış Borçların Ekonomiye
Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

ÖZGEÇMİŞ

Niyazi Gümüş 1964 yılında Sakarya ili, Geyve ilçesi, Çine Köyü'nde doğdu. İlkokulu doğduğu köyde bitirip orta öğrenimini İzmit'te tamamladı. 1988 yılında Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi İktisat Bölümünden mezun oldu. Halen kamu sektöründe görev yapmaktadır.

